

2012
ročník LV

Těšínsko

vlastivědný časopis

číslo 2

2012
ročník LV

Těšínsko

vlastivědný časopis

číslo 2

Obsah

Z uhorsko-sliezských sporov o štátnu hranicu (na základe archívnych prameňov zo Štátného archívu Bytča) Andrea Paráčová	1
K založení prvních akciových společností na Těšínsku Milan Myška	12
Básník a emigrant Adolf Fierla K problematice česko-polských literárních vztahů na českém Těšínsku v meziválečném období Libor Martinek	18
Jindřich Wielgus a sochařství 20. století na Ostravsku Pavel Šopák	25
Hlášení z poloviny 18. století o pohybu cikánského obyvatelstva po moravsko-slezském pomezí Lenka Vašutová	31
Zajímavosti přírody Těšínska O svítící žížale Jiří Kupka	33
Dvě města – jedna tradice David Durczok	34
Z nové literatury (nejen) o Těšínsku Radim Jež – David Pindur	36
Města a obce Těšínska se představují Malenovice Jan Al Saheb – David Pindur	37

Články v tomto periodiku jsou recenzovány nezávislými recenzenty.

Vydává Muzeum Těšínska

Adresa redakce:
Muzeum Těšínska, p. o., Hlavní tř. 15, 737 01 Český Těšín
tel.: 558 761 216, fax: 558 761 223
e-mail: jez@muzeumct.cz

Redakce:
Odpovědný redaktor: PaedDr. Zbyšek Ondřejka
Výkonný redaktor: prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr.
Tajemník redakce: PhDr. Radim Jež
Redaktor: PhDr. David Pindur

Redakční rada: PhDr. Karel Bogar; prof. PhDr. Mečislav Borák, CSc.;
prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc.; doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.;
doc. PhDr. Dušan Janák, Ph.D.; prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.;
PhDr. Jaromír Kalus; prof. PhDr. Irena Korbelařová, Dr.;
doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.; PhDr. Karel Müller;
doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.; Mgr. Jiřina Veselská

Jazyková editace: Mgr. Lenka Bichlerová
Překlad resumé do anglického jazyka: Mgr. Lenka Mandrysová
Grafický návrh: Petr Tesař, UPGRADE CZ s. r. o., Ostrava
Odevzdáno do tisku: 2. 7. 2012
Vyšlo: 27. 7. 2012
Tisk: Printo, spol. s r. o., Ostrava

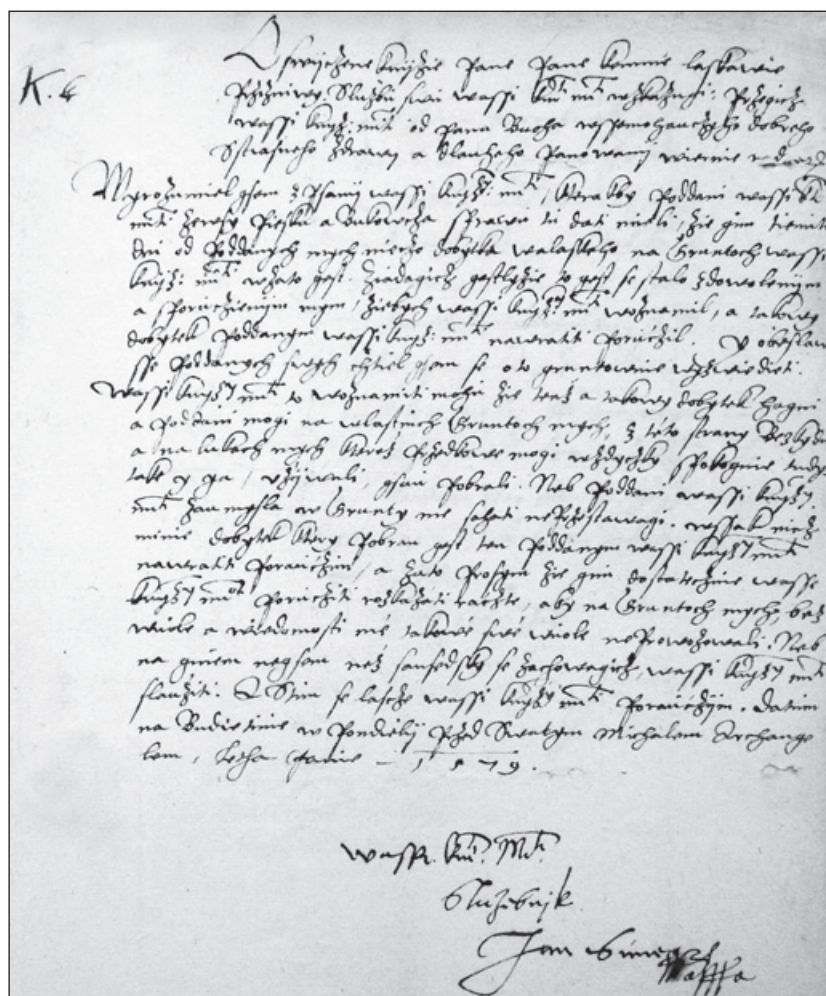
Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí.
Za obsah článků zodpovídají autoři.
Při úpravě rukopisu je nutno řídit se pravidly zveřejněnými
na adrese: http://www.muzeumct.cz/pokyny_pro_autory/

Časopis lze zakoupit v Muzeu Těšínska v Českém Těšíně,
Pražská 3/14 nebo v jeho pobočkách: ve Výstavní síni Musaion
v Havířově, v Památníku životické tragédie v Havířově-Životících,
v Kotlově dřevěnce v Havířově-Bludovicích,
v Archeoparku v Chotěbuzi-Podobře,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Jablunkově,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Karviné-Fryštátě,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Orlové-Lutyni,
v Technickém muzeu v Petřvaldě a v Klubu Muzea Těšínska.
K dostání i v Gorolském turistickém informačním centru v Mostech
u Jablunkova.

Rozšiřuje vydavatel. Předplatné nebo jednotlivá čísla si lze
objednat na výše uvedené adrese či tel. č. 558 761 224.

Vychází čtvrtletně, cena jednoho výtisku je 40 Kč, celoroční
předplatné činí 160 Kč + poštovné. Členové Klubu Muzea Těšínska
získávají časopis v rámci ročního předplatného 250 Kč.

Identifikační číslo: ISSN 0139-7605
Evidenční číslo MK ČR: E 11319
Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě
č. j. 2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992.

List Jána Suňoga tešínskemu kniežaťu Václavovi III. Adamovi o zabraní dobytku poddaným z Bukovca a Písku, r. 1579, Zemský archiv Opava

ktoré valasi pri salašoch mali, všetky polámané, porúbané a poštíepané.⁴

Tieto spory sa odohrávali na pozadí postupného usadzovania valašského obyvateľstva, ktoré bolo od konca 16. storočia nútené robotovať, platiť štátnu daň, žiť usadlým spôsobom života, čo zemepánom zaručovalo pravidelné príjmy (po uplynutí 6–20 ročnej lehoty) a dorábanie poľnohospodárskych produktov vo vlastnej rýži. V tom čase vznikali z lesných a lúčnych plôch klčoviská, na ktorých začalo valašské obyvateľstvo pestovať poľnohospodárske plodiny a valašské osídľovanie prerástlo do kopaničiarskeho.⁵ Už na konci 16. storočia bola založená Turzovka a na prelome 16. a 17. storočia sa položili základy ďalších kysuckých obcí, pričom iniciatíva vychádzala najmä z Budatínského panstva.

V tomto období si tešínski valasi udržali prevahu a posunuli sa so svojimi stádami cez pohraničné vrcholy hôr až k Čadečke a Kysuci. Aj samotná Čadca sa stávala obeťou ich postupu a vpádu.⁶ A nielen Čadca. Násilné a nepriateľské vpády sa spomínajú v rokoch 1612, 1613, 1614.⁷ V roku 1614 písal Mojžiš Suňog Jurajovi Thurzovi o násilnostiach, vraždách, vypaľovaní domov, zajímaní dobytku a iných tohto druhu činoch páchaných na budatínskych majetkoch

a v hraniciach uhorského kráľovstva kniežaťom tešínskym. Odvolávajú sa na to, že tento spor nie len jeho súkromným, ale týka sa aj samotného kráľovstva, žiadal o jeho predložení na uhorskom sneme a o vyslanie komisárov na rektifikáciu hraníc.⁸ O rok neskôr písal: *vo vlastných obciach mojich poddaných tenže knieža tešínsky chytat sa nebojí, tiež v minulých dňoch do obce mojej Staškov násilne, silou a ozbrojený vpadol, poddaného môjho poraneného uniesol.*⁹ V ďalšom liste sa Mojžiš Suňog sťažuje Thurzovi, že zo strany kniežata trpí väčšie a väčšie nepokoje, [...] *celé moje hory a územia moje vlastné, stádami a dobytkami zaberá a spásat moje lúky vysieľa [...].*¹⁰ O škodách, spôsobených vpádom Slezanov, svedčila v roku 1613 aj obec Svrčinovec.¹¹

V roku 1616 uzavreli Mojžiš Suňog a tešínsky knieža Adam Václav zmluvu, podľa ktorej mohla každá strana prenikať so svojim valašským dobytkom na juh a na sever, a to tak, že sa mohlo so stádami postupovať len dopoludnia a odpoľudnia sa mali obe strany vracat späť. Nesmeli sa budovať nové salaše, zachovať sa mali len tie, ktoré boli vybudované už skôr: *Abi poddani nadepsaneho pana Mojžiša Sunyoga pres riki Kisuci a Čatci od strani statkuv svich čobi pres dočnene rieky za pul dne zapasti i zasek vihnati mohli, avšak nevhanejic dalej v gruni jeho Knižeci milosti, o ktere prve nic činiti nebilo a neni, dobitki valasske slobodne bes prekašky poddanich Jeho Knižeci Milosti. Z druhej strani teš od gruntuv Jeho Knižeci Milosti, o ktere nic činiti neni, take tim spusobem čobi za pul dne zapasti i zase vihnati mohli, teš bez prekaški a čineni škod od druhej strani i poddanich Jeji pasti moc meli a mohli, však ze salašuv jedna i druha strana v tich mistech delati nemaju, neš na starich prestavati maji.*¹² Skutočná rovnoprávnosť medzi tešínskymi a slovenskými valachmi však nenastala. Zatiaľ čo tešínski, ktorí žili v blízkosti hraníc, mohli prenikať na juh na slovenské územie, slovenskí nemohli za pol dňa preniknúť ani pod južné svahy Beskyd, tým menej prekročiť hranicu. Okrem toho sa text vyhotovený pre tešínsku stranu odlišoval od pôvodného. Machináciou tešínskeho pisára sa doň dostali vety, v ktorých sa dovoľovalo pásť na hornom toku Kysuce a Čadečky len valachom z Čadce, nie iných osád, pričom slovenskí pastieri mali postupovať so svojim dobytkom dopoludnia, zatiaľ čo tešínski mohli napredovať na juh po celý deň. Zmluva sa stala predmetom nedorozumení, výsledok sporov bol ten, že tešínsky knieža bol ochotný pristúpiť na obojstranný dopoludňajší postup a odpoľudňajší návrat, ale právo postupovať s dobytkom na sever mali mať len Čadčania. Išlo o to, aby expanzia slovenských valachov smerom k Tešínsku nenadobudla väčšej sily a aby

sa pozície tešínskych valachov na hornej Čadečke a Kysuci udržali stoj čo stoj.¹³

Aj keď mali tešínski v tomto čase prevahu, najmä pre blízkosť a veľkosť svojich sídel (Mosty u Jablunkova patrili v tom čase medzi najväčšie obce Tešínska),¹⁴ budatínskych zemepánov to v budovaní nových obcí neodradilo. Pramene svedčia o čulom ruchu na Kysuciach – obyvateľstvo stavalo salaše, cholvarky, koliby, kľčovalo lesy, vyrábalo nové „vyrobiská“.¹⁵ Názor, že nie zo Slovenska, ale z Tešínska bol vnášaný nový ruch na hornú Kysucu a Čadečku, že príčinou tešínskych valachov vznikali nové kopanice a zrejme aj základy Čierneho, Skalitého, Svrčinovca a Rakovej¹⁶, bude treba podrobiť hlbšej kritike a analýze (v Oščadnici mali svoje salaše ľudia z Nesluše, v Olešnej taktiež z Nesluše a Diviny, vo Svrčinovci z Diviny, čo dokazuje, že zárodoky obcí položili budatínski valasi, hoci nie je vylúčený ani istý cudzí podiel, napr. v prípade Skalitého Poliak Ján Skokan). Skôr sa zdá, že o osídľovanie sa pričínili jednak domáce obyvateľstvo už existujúcich kysuckých osád, jednak domáce obyvateľstvo z ostatných častí krajiny, ktoré do týchto končín prichádzalo aj vzhľadom na vnútropolitickú situáciu (ťažké postavenie poddaného ľudu, pretrvávajúce turecké nebezpečenstvo, stavovské povstania). Samozrejme, že sem prichádzali ľudia z Čiech, Moravy a Poľska, ale tento vplyv netreba, aspoň zatiaľ, preceňovať.

K úspešnej kolonizácii horných Kysúc prispela zrejme tridsaťročná vojna, počas ktorej nastali pre Tešínsko ťažké časy a vojenské povinnosti viazali aj poddanské obyvateľstvo.¹⁷ Spory samozrejme pokračovali ďalej, komisie a vyšetrovania ohľadom hraničnej línie sa viedli už od 16. storočia. Napr. už v roku 1580 svedčilo 215 svedkov z Moravy, Poľska a Sliezska, že hranice medzi Uhorskom a Sliezscom sa rozkladajú na Beskydách, že vedú cez hory Predmier alebo Súľov, Olešná, Milošov, Svrčinovec, Gírová, Markov, Na Studeničné až na Pochoditú. Vyšetrovanie z roku 1592 ukázalo *pokojný pradávný úžitok a vlastníctvo uhorské až po končiare Beskyd*, ďalšie v rokoch 1603, 1612, 1613, 1614, 1637 z ktorých je jasné, že *hory karpatské Beskydy sa mali vždy za hranicu rozdeľujúcu Sliezsko a Uhorsko, a že až po ne vlastníctvo uhorské sa rozkladalo*.¹⁸ Vo vyšetrovaní 52 svedkov z roku 1618 sa okrem toho hovorí, že poddaní obce Javorinka pod Gírovou odvádzali census uhorským zemepánom a z milosti Suňogovcov sa zdržiavali na uhorskom území, v roku 1635 svedčili aj Poliaci a Slezania, že miesta Predmier, Olešná, Bahna, Trstená, Svrčinovec, Gírová, Čadečka a iné patria Uhorsku.¹⁹

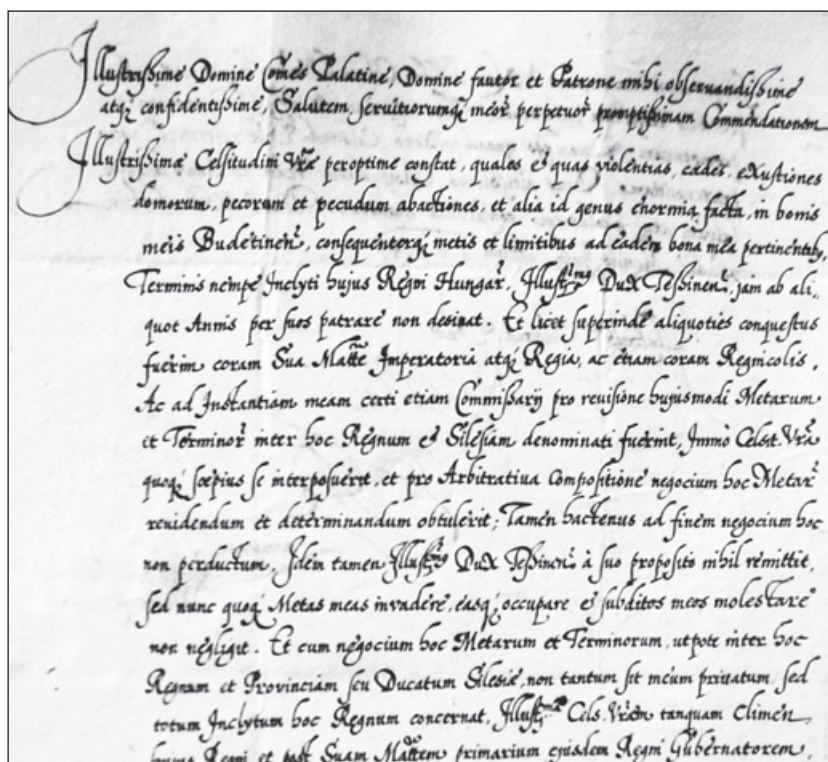
Z tohto obdobia pochádzajú mnohé svedectvá o vpádoch a násilnostiach, zajímaní dobytká,

zaberania území a hôr, búraní salašov a chalúp a pod.²⁰ Slováci prenikali na sever s valašským dobytkom aj za tým účelom, aby rúbali lesy na južných svahoch Beskyd, získané drevo posielali po Kysuci dolu Váhom a po ňom ďalej na juh. Všetko malo za následok vzrast bitiek, ozbrojených vpádov z jednej i druhej strany. V priebehu týchto zápasov vydali valasi od Jablunkova niekoľko protestov, memoránd, zameraných na ochranu svojich záujmov v horách a namierených proti postupu slovenského kolonizačného hnutia. Prvé pochádza z roku 1630, ďalšie z roku 1635, v roku 1637 sa sťažovali na Slovákov Budatínskeho panstva: *prenikali na horské územie severne od Čadečky a Kysuce, aj keď tam tešínski valasi boli prv a predtým na žiadne prekážky pri pasení svojho dobytku nenarážali*. Tieto protesty mali za následok dlhé rokovania medzi Tešínskym panstvom a budatínskou vrchnosťou, spoločné dorozumenie bolo vopred vylúčené, keďže ani jedna strana nebola ochotná ustúpiť.²¹

V septembri roku 1640 žiadala Alžbeta Lukrécia vyriešenie otázky pokojného pasenia, náhradu učených škôd a ukradnutého dobytká. Odvolávala sa na zmluvu z roku 1616 s tým, že *pan Gašpar Suňog takova Transactie* [tj. zmluvy z r. 1616] *visvetleni v nekerich punctech potrzebuje*. Žiadala zachovávanie dohody a *to do generalnii komisii a rectificacii hranic*. Navrhovala vypočít svedkov z oboch panstiev na stanovený deň (*lidi starich valachuv o tom dobru vedomost majicich*), ktorí by pod prisahou svedčili ohľadom pasenia a užívania hôr. Mali sa tiež z oboch strán (tešínskej kňažnej i Gašpara Suňoga) stanoviť *jiste osoby*, čo by sa dohodovorili a urovnali spory kvôli zajímanému dobytku a škodám, učeným oboma

Budatínský zámok – sídlo Suňogovcov z Jesenice, foto Radim Jež

List Mojžiša Suňoga
palatínovi Jurajovi Turzovi,
v ktorom sa stázuje
na tešínske knieža, r. 1614,
Štátný archív Bytča

stranami.²² Ešte pred tým žiadala v júli toho roku Žofia Bošňáková, pani Strečnianskeho panstva, Alžbetu Lukréciiu o vyslanie svedkov k vydaniu svedectva ohľadom hraníc Krásna²³ a následne v auguste písal tešínskej kňažnej manžel Žofie Bošňákovkej František Vešeléní, aby ráčila poslať svoje privilégia, alebo ich prepisy resp. výťahy pod svojou pečatou kvôli sporu, ktorý viedol so Suňogovcami.²⁴ V septembri však písal opäť, že pojednávanie so Suňogom sa odložilo (*ale pan Suňog podle obyčejnej vrtkavosti sve příčiny jalove si vymyslí, takže [...] transactionovani to zase odložiti se muselo*). Prosil kňažnú, aby svojich ľudí poslala svedčiť na ďalší termín.²⁵ Netreba zabúdať, že na horných Kysuciach naďalej pretrvávali spory medzi Strečnom a Budatínom.

V polovici roku 1641 sa v Jablunkove konala ďalšia schôdzka medzi tešínskou a budatínskou stranou, s tým, aby sa pokračovalo v diskusii o pastvinách a krádežiach dobytku na južných svahoch Beskyd. Urýchlená bola novým valašským memorandom s vyhrážkou, že jablunkovskí valasi nebudú môcť chovať valašský dobytok, z ktorého mal tešínsky veľkostatok obrovské príjmy, pokiaľ prídu o lúky na hornej Kysuci a Čadečke. K dohode však ani teraz nedošlo – 40. roky sa niesli opäť v znamení svárov.²⁶

V tom istom roku svedčili Moravia podľa svedectiev predkov o starodávnom úžitku a vlastníctve uhorskom v oblastiach Moravské, Grúň, Javorske, Hraničné, Magura, Gírová, Bahna, Olešná, Predmier až po horstvo Beskyd.²⁷ Naproti tomu sliezska strana zdôrazňovala, že južnou hranicou Tešínska je rieka Čadečka až po Kysucu.²⁸

Alžbeta Lukrécia písala úradníkovi Budatínskeho panstva: *poddaní pána vašeho [...] v těch místech hor a lesův našich [...] již mnoho dříví postínali a na pelti a jiné potřeby vyváželi a ještě vyvozují a od tej novejši vsi, která se na tej straně tam řeky Čatce buduje, vkládání do gruntu našeho veliká škoda nám a do hor poddaným našim s kopáním pasek a pole činením i do luk se vkládáním [...] se činí*. V roku 1647 zas písal Gašpar Suňog tešínskej kňažnej o tom, že osada Javorinka bola vybudovaná sčasti na uhorsko-sliezskej hranici, sčasti za ňou, na ujmu kráľovstva uhorského a Budatínskeho panstva. V roku 1648 sa sťažoval aké nepriateľstvo, násilnosti a ťažkosti poddaní Vašej Milosti mojim poddaným v obci Čierne priniesli [...], v ďalšom liste píše o vpáde tešínskych poddaných do Svrčinovca, odkiaľ pobrali obilie a seno a odviezli na 25 vozoch a pod.²⁹

V roku 1648 tiež svedčilo 133 svedkov, z nich tiež mnohí Moravia, o uhorskom vlastníctve hôr Rača, Magura, Javorsky, Prislop a Pochodita. Na Pochoditej sa podľa svedectiev zbíhali hranice Uhorska, Sliezska a Poľska. V podobnom duchu sa niesli vyšetrovania z rokov 1650 a 1653, kde svedkovia dosvedčovali, že hranicou medzi Uhorskom a Sliezscom sú Beskydy a miesta Na Studeničné, Gírova, Javorinka, Vrch Svrčinovec a Pochoditá boli starodávnym a pokojným vlastníctvom Uhorska až do násilných vpádov Slezanov.³⁰

Po smrti tešínskej kňažnej pripadlo Tešínsko ako odúmrté Habsburgovcom a začlenilo sa do českej kráľovskej komory. Po vypuknutí poľsko-švédskej vojny sa na Tešínsku sústredilo cisárske vojsko (keďže Habsburgovci boli spojencami poľského kráľa a tak sa počítalo s vpádom Švédov do Sliezska), ktoré muselo miestne obyvateľstvo zásobovať. V nasledujúcom období pretrvávalo nebezpečenstvo hrozby z Uhorska, kde bola časť krajiny obsadená Turkami a nespokojné stavy povstali proti cisárovi na ochranu svojich práv. Jablunkovské šance preto obsadila tešínska meštianska milícia a navyše s oddielmi sliezkych stavov podnikala ozbrojené vpády do Uhorska.³¹ V roku 1678 boli znovu vybudované Jablunkovské šance a rozšírené o šance javorinské. Na začiatku 80. rokov sa na južnom Tešínsku opäť utáborilo cisárske vojsko, aby odtiaľ zahájilo boje s uhorskými povstalcami.³²

Na Kysuciach v polovici 17. storočia, ako hovorila urbáre, existovala už väčšina obcí, s majetkovými podielmi Strečnianskeho aj Budatínskeho panstva. V roku 1661 dosiahol František Vešeléní, majiteľ panstva Strečno, arbitrážou znovu reambulovanie hraníc chotára Krásna nad Kysucou z roku 1417, čím sa spory s Budatínom o majetky na stredných a horných Kysuciach skončili pre Strečnianske panstvo víťazstvom. František

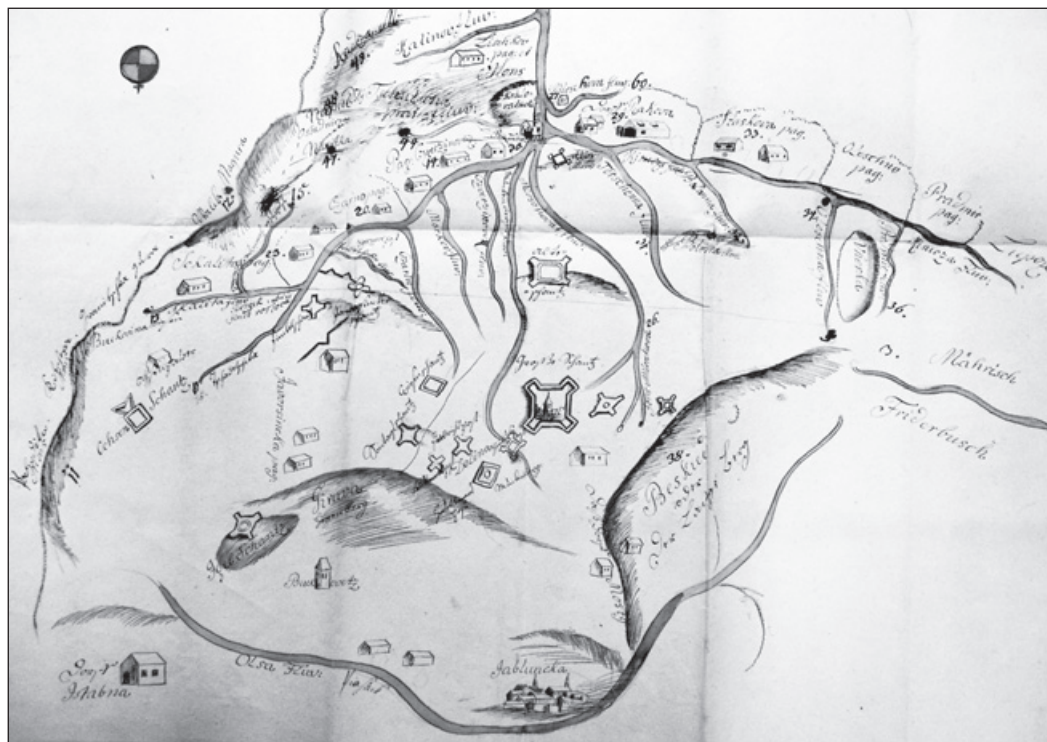
Vešeléni sa stal jedným z organizátorov protihabsburského hnutia, ktoré však bolo prezradené. Po odhalení sprisahania bola v roku 1676 časť panstva Strečno, patriaca Vešeléniom skonfiškovaná v prospech kráľovskej komory a v roku 1683 ju cisár Leopold daroval bratom Löwenburgovcom. Na konci 70. rokov 17. storočia vypuklo v Uhorsku stavovské povstanie Imrich Tökölyho, ktorého kuruci pôsobili aj na Kysuciach,³³ schyľovalo sa k vojne s Turkami, ktorí v roku 1683 chceli dobyť Viedeň. Cez Kysuce prechádzalo vojsko generála Schulca, tiež 20 000 Poliakov, tiahnucich na pomoc Viedni, tí sa potom vracali aj naspäť. Ďalšie pluky prechádzali do Sliezska.³⁴

Tešínsko-slovenské spory nadobudli veľký rozsah. V roku 1667 písal tešínsky hajtmán cisárovi o škodách, ktoré páchali Slováci na tešínskych majetkoch, horách, lesoch a dobytku, v roku 1677 sa písalo o pokračujúcich zásahoch uhorských Slovákov v horách a pustošení lesov, tiež o ich prenikaní k Jablunkovu, kde rúbali a odvážali drevo po Váhu a predávali ho až v Nových Zámkoch Turkom. Veliteľ Jablunkovských šancov Thim v roku 1680 odsúdil prenikanie Slovákov na sever smerom k šancu, obvinil ich z účasti na uhorských rebéliách a žiadal zničenie niektorých horských osád. Aj ďalšie správy hovoria o rúbaní lesov, z dreva ktorých obyvatelia Kysúc stavali celé dediny, o odkôrnení tisícov kmeňov stromov, o výrobe šindľov, dosiek, pltí, ktoré nakladali napr. bukovým a lipovým drevom, o pltení dreva po Váhu a Dunaji a jeho predaji Turkom.³⁵

V máji roku 1688 sa viedlo ďalšie vyšetrenie ohľadom hraníc medzi Sliezscom

a Uhorskom. Svedkovia zo Živieckeho panstva pokladali za štátnu hranicu rieku Čadečku. Uviedli, že na miesto terajšieho Skalitého prišiel ako prvý Ján Skokan z Poľska (okolo roku 1640). V lese za riečkou si postavil chalupu, ktorú mu Slezania zbúrali a vypálili. Pomaly tu pribúdali ďalšie domy a usadlosti. Podľa svedkov *pán Suňog, ktorý tu priestor klčovať a osadu zakladať sa bral, sľuboval oslobodenie od všetkých platieb, povinností a robôt na 20 rokov*. Svedok zo Soli svedčil, že jeho otec ušiel zo Živieckeho panstva a v Skalitom na vyklčovanom mieste si postavil dom. Na žiadosť tohto panstva sa však musel vrátiť späť, ale ušiel znova a ostal tu až do konca života. Sám svedok ho pred smrťou navštívil, *avšak po dome a časti usadlosti netúžil – keď videl, aké nepokoje sa tu odohrávajú, obával sa utiecť zo Živieckeho panstva*.³⁶

V tom istom roku svedčili svedkovia z Tešínska, že riečka (*potoček*) Čadečka (*podle jinych Rastoka aneb take Hraničny řečeni*) je a bola vždy skutočná hranica medzi Sliezscom a Uhorskom. Idúc smerom k prameňu, pravá strana bola uhorská, ľavá sliezská. Hranicu ďalej tvorila rieka Kysuca a potok Olešná. Na ľavej strane za Skalitým potokom mali predtým Slezania štyri salaše, z nich jeden Mackovi Suškovi fojtu dediny Piosku, druhý Janovi Hrubimu z Istebne, tretí Adamovi Liškovi z Bukovca, štvrtý Valkovi Andrišovemu z Istebne prináležel, takže tam keď jmenovaní Slezáci poddani luky měli a seno z nich brávali. Pásavali tam dobytok bez toho, aby im to niekto zakazoval. Keď aj prišiel uhorský hájnik na obhliadku hraníc, napomínal ich, aby za *potoček neprehaneli*.

Mapa tešínsko-uhorského pomezia so zaznačeným pevnostným systémom, r. 1723, Národní archiv Praha

Potvrďovali, že pred dedinami Skalité, Čierne a Svrčinovec z oboch strán rieky Čadce boli čierne husté lesy. Na mieste Čierneho mal prvý chalupu nejaký Kužma, na mieste Skalitého Ján Skokan a Slezania im tieto chalupy aj zo trikrát vypálili a dobytok pozajímali. Vypovedali tiež, že tieto dediny sa najviac stavali počas švédskej vojny, kedy ozbrojení valasi odchádzali na tešínsky zámok a *lesuv a hor ale nejvice Slovaci již po smrti posledni knežny tešínske skazili*.³⁷

Istý zlom nastal na konci 70. rokov 17. storočia. Schyľovalo sa k vojne s Turkami, hemžilo sa to tu povstalcami – vypuklo ďalšie povstanie proti cisárovi pod vedením Tökölyho, ktorého kuruci sa pohybovali aj na Kysuciach. Podľa výpovedí svedkov asi po roku 1683 ovládli Slezania zo šancov uhorské územie od rieky Olešná po Kysucu a pravý breh rieky Čadca, za pomoci vojakov ustanovených na stráženie hraníc (vybrancov, hajdúchov). Podľa vyšetrovania Turčianskeho konventu z roku 1696³⁸ vypovedal napr. 80 ročný svedok zo Živca, že vrcholy hôr a miest Pochodita, Javorinka, Gírová rozdeľujú Uhorsko, Sliezsko a Poľsko, že z Pochoditej tečú tri pramene – jeden do Uhorska, jeden do Sliezska a jeden do Poľska. Moravia, Slezania, Uhry i Poliaci užívali svoje územie až po Beskydy. V čase vnútorných nepokojov okolo roku 1683 *tie miesta Slezania do sporu najviac sa brali*. Slezania sčasti na sliezskej, sčasti na uhorskej strane postínali lesy a postavili obce Jistebná a Javorinka (podľa iných svedkov bola Javorinka postavená v hraniciach Uhorska, Jistebná ale na sliezskom území). Ďalší svedkovia dodali, že dva pramene – jeden do Sliezska, druhý do Uhorska – tečú z Gírovej a sú zároveň hranicou medzi oboma štátmi, a že Slezania mali od Gírovej na Budatínske panstvo odvádzať ročný poplatok od oviec. Poplatky od pasenia na týchto územiach odvádzali nielen na Budatín, ale aj na Strečno. Ostatní svedkovia vypovedali v podobnom duchu – že hranicou boli Beskydy, ale presnú hraničnú líniu určiť nevedeli, že Slezania vstupovali na uhorské územia a ich okupovali. Ako Slezania, tak aj Uhry, na jednej aj druhej strane Beskyd vytínali stromy, klčovali a stavali domy. Svedkovia ďalej svedčili, že Slezanmi okupované územie malo šírku na pol až jednu míľu, dlhé bolo až na štyri míle³⁹, siahalo od Olešnej až po hranicu s Poľskom a *uhorským poddaným bolo zakázané užívať územia z druhej strany riek* (t.j. na ľavej strane Olešnej a Kysuce a na pravom brehu Čadečky). V poradí 15. svedok z Podvysokej od svojho 90-ročného deda počul, že ten v čase svojej mladosti v týchto horských územiach v mieri a bez prekážky pásaval a slobodne prekračoval hory. *Prenasledovanie a okupovanie týchto území najviac od roku 1683*

pod vzniknutými vnútornými zmätkami a moc Slezanov títo obyvatelia poznať museli a ešte teraz musia, čo mnohí svedkovia potvrdili. Podľa svedkov boli v hraniciach Uhorska postavené aj šance. Ďalší svedok z Radôstky vypovedal napr., že pred asi štyridsiatimi rokmi sa Vešelénim konala reambulácia a za hranice boli stanovené vrcholy Beskyd. Iný zas vypovedal, že keď asi v tom čase slúžil v Rakovej pod Beskydami, stavali Rakovania slobodne a v pokoji salaše, pásli dobytok bez nejakého sporu a ak sa na vrcholech hôr stretol niekto so Slezanmi, *navzájom, priateľsky, susedsky a pekne sa porozprávali a po vzájomných rozhovoroch jeden od druhého bez všetkého vyjednávania sa oddelili*.

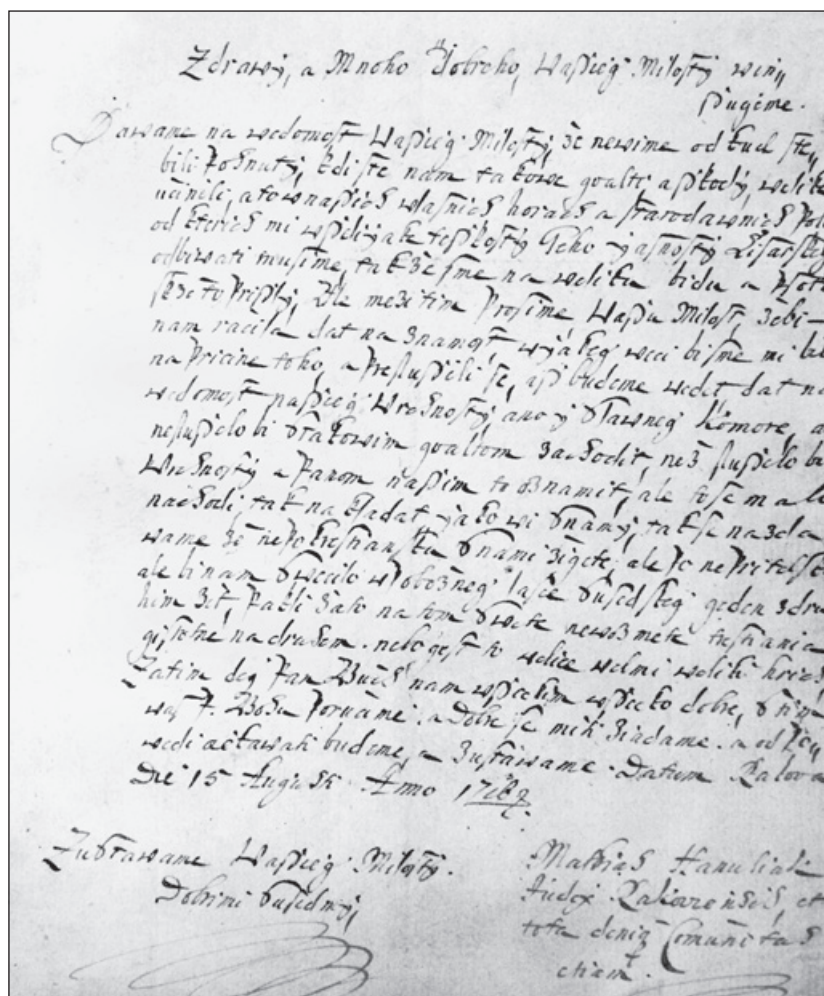
O zabratí území obcí Raková, Staškov, Čierne, Skalité, Čadca, Svrčinovec, Podvysoká svedčí aj urbár Strečnianskeho panstva z roku 1696.⁴⁰

O pomeroch z čias pred a počas *rebélie Tekelyho a Rákociho* hovoria svedectvá a vyšetrovania svedkov z Tešínska.⁴¹ Podľa jablunkovského vojvodu *títo vybranci pred rebéliou Rákocziho skrz sve patrolirovani hranic knížetstvi tešínského počnuc od hory tak řečeného Beskyda a potoka, jež Skrajini sa jmenuje, chránili a tak pospolu potokom Olešna řečením až do rieky Kysuce, pak ale tuže ríeku Kysucu dole skrz dedinu Staškov a Rakovu až ke kopci k tym jmenovanemu k uherskej strane a odtal druhu vodu Svrčinovsku k dedine Černe a Skalite k polskej strane a žaden z uherskej strany a panství kysuckého se neprotivil [...]*. Svedčil, že tešínski poddaní toto územie slobodne užívali, že vybranci skonfiškovali kravy, voly a kone, ktoré z uhorskej strany prešli za vodu, alebo sa tam pásli a odviekli do šancov (dobytky väčšinou zabili a mäso si rozdelili), že na „sliezskej“ strane si kysuckí poddaní prenajímali lúky na seno, alebo tieto lúky kosili pre komendantov a hajtmánov Simovského, Spensa, Taubera, pričom polovicu sena museli odvieť a polovicu si nechávali za vykonanú prácu. Ďalší svedok uviedol, že po vypuknutí Tökölyho povstania cisársky veliteľ Thim *hranice sliezske kniežatstva Tešínskeho od hraníc uhorských oddelil a takéto hájiť prikázal od Beskydu [...] nik sa neprotivil a nebrnil tomu z uherskej strany*. O zajišťovaní dobytku uhorským poddaným dodal: *keď sme ho nemohli zajať, tak sme ho zastrelili*. Keď sa po povstaní uhorskí poddaní opovážili na tej strane zasiať obilie, vybranci im ho *šablami a kosami skazili*. Jeden svedok dodal: *ja až dosavad od toho kosení moji šablu vyštrbenu mam*. Ostatné svedectvá sa niesli v podobnom duchu.

Slezania tak zabrali časť chotárov obcí Strečnianskeho panstva, obyvateľom zakázali klčovať lesy, rúbať drevo, užívať lúky a pasienky na druhom brehu Kysuce. Mohlo to, okrem

vojenskej pohotovosti pred povstalcami, súvisieť aj s tým, že Strečnianske panstvo po odhalení Vešeléného sprisahania pripadlo kráľovskej komore, niektoré obce sa dostali do nájmu a ich noví vlastníci neboli schopní alebo nemali záujem vojenskému tlaku odolávať. Obyvateľstvo tak muselo za prenájom lúk platiť, drevo, seno a pod. kupovať. To vyústilo do otvorenej vzbury v roku 1703⁴², kedy sa obyvatelia Zákopčia, Rakovej, Staškova a Olešnej vzbúрили proti zákazu prístupu do pohraničných lesov, na lesných lúkach začali kosiť trávu, zbierať seno a rúbať drevo. Ozbrojení kosami, vidlami a kopijami zajali hliadku hajdúchov. Tešínski ozbrojenci v Jablunkovských šancoch proti rebelom, ktorí zajatého veliteľa Spensa napokon prepustili, nezakročili. Vec bola postúpená českej a uhorskej dvorskej kancelárii. Sedliaci zo Staškova a Rakovej po prepustení veliteľa poslali jablunkovskému kapitánovi list, kde svoju „rebéliu“ odôvodňovali v tom zmysle, že museli brániť svoje pastviny, ktoré pred 22 rokmi užívali, lebo navnívoč by sme od základu boli obrátení, že nielen stáda by sme zničili, ale ani ostatné bremená voči Cisárskemu majestátu a zemepánom by sme nemohli znášať [...]. Na potrestaní sedliakov netrvala ani uhorská dvorská kancelária. Trenčianskej stolici poslala kópie všetkých listov druhej strany, s priateľským odporúčením, aby ľud od ďalšej územnej invázie zadržali, ak sa veci tak majú, ako sú vyličené v prípisoch kráľovskej českej dvorskej kancelárie. Vzbura tak pre obyvateľov kysuckých obcí nepriniesla napokon žiadne represívne opatrenia. Súviselo to zrejme s *Rákociho rebéliou*, záujmom Trenčianskej stolice, aby sa sporné územia vrátili do Uhorska, a aby bolo obyvateľstvo schopné plniť si svoje záväzky a v neposlednom rade asi aj tým, že novým majiteľom Strečnianskeho panstva a obcí, ktorých územie zabrali Slezania, sa stal Pavol Esterházy, významný krajinský hodnostár a prívrženec cisára.

V roku 1709 sa viedlo vyšetrovanie, kde vypovedalo 13 svedkov z Poľska a jeden zo sliezskej Javorinky. Z vyšetrovania vyplývalo, že neomylné hranice medzi Uhorskom a Sliezskeom začínajú na Pochoditej, kde pramenia tri rieky, kde sa stretávajú hranice Sliezska, Poľska a Uhorska. Odtiaľ ide hranica k hore Gírová, z ktorej pramení Čierny potok, ďalej k Studeničnému, odkiaľ tečie Markov potok. Hranica vedie ďalej k rieke Svrčinovec (*alias Surok pataka*), do ktorého sa vlieva Šlahorov potok a ktorý pramení pri dome obyvateľa Mydla v obci Mosty v Sliezske. Odtiaľ hranica pokračuje k rieke Milošová a Trstená, ktoré obe pramenia v Beskydách *od Krivého Javora*. Napokon prechádza k rieke Olešná, ktorá pramení v mieste Čierne Blato. Hranica tak

siahala po Beskydy a Javorníky, taktiež Veľké i Malé šance boli podľa svedkov postavené v pravých hraničiach Uhorska. „Užívanie a vlastníctvo“ týchto hraníc bolo narušené nepriateľskými a násilnými vpádmi Slezanov, ktorí v časoch vnútorných nepokojov Tökölyho povstania povypaľovali obydľia a vyhнали ľudí.⁴³

V roku 1711 nariadil kancelár Uhorska Mikuláš Ilešházy zachovávať hranice Uhorska až po vrcholy Beskyd, a to až do rozhodnutia konečnej hraničnej uhorsko-sliezskej komisie. Klčovanie, vytínanie, vypaľovanie a ničenie lesov, ako aj stavanie salašov, chalúp bolo zakázané pod ťažkým trestom obyvateľom Uhorska, menovite obciam Skalité, Čierne, Svrčinovec, Čadca, Raková a Staškov. Dovoľené mali len rúbanie dreva na kúrenie pre vlastnú potrebu. Na obnovu stavieb mohli rúbať len so súhlasom zemepána. Zemepáni na prísne dodržiavanie tohto nariadenia mali ustanoviť hájnikov. Lesy v okolí Malých šancov bolo z hľadiska verejnej bezpečnosti zakázané klčovať.⁴⁴

V roku 1739, keď sa na Slovensku šíril mor, stanovila sa provizórna tzv. „morová hranica“, ktorá sa však posunula pod Beskydy, a to od miesta Malý Polom, resp. Smreček.⁴⁵ Ako hovoria výpovede svedkov⁴⁶, „morová línia“

List Mateja Hanuljaka z Rakovej veliteľovi Jablunkovských šancov Václavovi Camberovi, v ktorom sa sťažuje na násilnosti páchané na dedinčanoch, r. 1716, Zemský archiv Opava

Mapa vytvorená dvomi
sliezkymi geometrami
v r. 1793 na základe
originálu mapy Uhorska,
resp Preddunajska, ktorej
autorom bol pôvodne
Samuel Mikovíni,
Štátny archív Bytča

sa stanovila cez vrcholy Beskýd od Trojačky (Pochoditej) až po Súlov, avšak sliezske stráže prechádzali na územie Uhorska, vchádzali do údolí, prekračovali zakázané lesy, kde ostávali a sa usadzovali.

Sliezska strana hraničnej komisie v roku 1754 stanovovala vedenie hraničnej línie cez rameno rieky Olešná od prameňa v mieste Skrajná,⁴⁷ upustilo sa od línie vedúcej cez vrchy práve v mieste medzi Smrečkom a Malým Polomom, časť hôr, údolí, lesov, a pasienkov mala byť odtrhnutá od územia Uhorska. Trenčianska stolica vytrvalo protestovala proti hraničnej komisii, ktorá svoju prácu začala v roku 1754 a dožadovala sa vedenia hraničnej línie cez chrbát Beskýd. K tomu sa pridal protest kniežaťa Esterházyho, ktorý z dôvodu poškodenia územných práv podal jeho právny zástupca Ján Trstenský (Terstyansky)⁴⁸. Táto provizórna hranica bola z príkazu panovníka v roku 1773 zničená a za hranicu sa stanovil chrbát Beskýd.⁴⁹ Konečná spoločná hraničná komisia zasadala v roku 1793.

Dňa 19. júla 1793⁵⁰ prišli obe hraničné komisie, uhorská aj sliezska, kvôli vymedzeniu hraníc do Turzovky. Odtiaľ sa na druhý deň vybrali na vrcholy Beskýd, konkrétne prišli na vrch hory Súlov, ktorá bola blízko zbiehajúcich sa hraníc medzi Uhorskom, Sliezscom a Moravou. Našli tu kamene s nejakými nápismi, na jednom z nich bolo napísané *prostred reky jest hranicze Anno 1669*. Išlo o hraničný kameň rozdeľujúci panstvo Hukvaldy, patriace k Morave a Olomouckej kapitule a panstvo Frýdek, patriace do Sliezska. Rieka tu prameniaca rozdeľovala dva kraje na druhej strane Beskýd. Kamene zároveň označovali aj starodávnu hranicu Uhorska.⁵¹ Odtiaľ prišla komisia cez hrebeň hôr na miesto Tanečnica, kde sa vyšetrovalo, overovali sa rôzne príslušné lokality, hľadali sa chyby na mape, uhorskí

komisári zdôrazňovali prírodnú hraničnú líniu vedúcu cez vrcholy hôr. Ďalej išli dôsledne cez vrchy k miestu Vrch Olešná (Javoričatá, Javorka), stade po hrebeni až k Nad Skrajnu alebo Rovný Beskyd (Slezanmi nazývaný *Kolzon*). Odtiaľ išli uhorskí komisári na noc do Čadce, sliezske do šancov. Na druhý deň sa vrátili a išli cez Beskydy k Veľkému Polomu, k Malému Polomu, potom prišli na miesto medzi Malým Polomom a Smrečkom (*Smrecsek*). Tu sa komisia zastavila a vedenie hraníc sa stanovilo *od spomínaného miesta vždy cez vrcholy Beskýd postupujúc nad Mušarku (supra Mucsarkam), kde rieka smerom k obci Svrčinovec tečie, rovnakým menom pomenovaná, odtiaľ cez Beskydy k vrcholu hory Gírová, pokračujúc hrebeňom týchže hôr kráčajúc k miestu Javorinka, z ktorého idúc vrchmi príde sa k vrcholu Trojačka, ktorá rozdeľuje hranice Uhorska, Poľska a Sliezska [...]*. Komisia potom prišla na Trojačku a *právam koruny kráľovstva uhorského pomôcť si želajúc, vyššie menovaný pán kráľovský prokurátor Juraj Lehotský rozšíril predložený protest svoj na celú oblasť, ktorá siaha po odchýlenú hraničnú líniu až do susedstva Poľska, zo strany sliezskej Anton Mrazek horu Trojačka, v Sliezske Pochodita volanú označil, ďalej v celom ohraničenom tiahnutí hraníc uhorských zachované bolo, že od hory Súlov až po Trojačku alebo Pochoditú, cez vrcholy hôr spojenie nech je, aby priamo žiadny tok riek sa nepridával, všetky jednotlivé pramene v alebo pod vrchmi Beskýd prameniace, ktoré vľavo stekajú, nech do Sliezska, ktoré vpravo, nech do Uhorska tok majú.*⁵²

Pri hodnotení nárokov Sliezska a Uhorska na hraničnú líniu môžeme vychádzať už z darovania Krásna nad Kysucou Dominikovi Mačkovi a jeho bratovi Ivankovi kráľom Ladislavom v roku 1352.⁵³ Chotár Krásna sa už v tej dobe rozkladal

pozdlž rieky Kysuca, od jej prameňa po samotné sídlo obce, od sídla na pol míle smerom ku Kysuckému Novému Mestu a na dve míle z oboch strán rieky Kysuca, v konfiniu Poľska. To znamená, že chotár Krásna sa rozkladal do šírky približne 15 km (1 míľa bola asi 7,5 km) z každého brehu rieky, t.j. v oblasti zhruba 30 km pozdlž Kysuce.

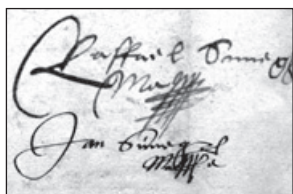
Krásno nad Kysucou bolo najsevernejšie osídleným sídliskom. Od roku 1361 bolo súčasťou majetkov žilinského dedičného richtárstva. V roku 1417,⁵⁴ keď sa jeho majiteľom stal žilinský dedičný richtár Ján, syn Mikuláša, bola vykonaná reambulácia krasňanského chotára, ktorý zahŕňal časť stredných a horných Kysúc aj Bystrickej doliny. Najsevernejšie hranice tohto majetku tvorili ľavobrežné prítoky Kysuce, riečky Predmier, Bahana, Trstená, Milošov, ďalej riečka Svrčinovec. Tieto prítoky Kysuce sa však nesmú chápať ako hranice Uhorska, ale len ako hranice Krásna. Jediným miestom, kde boli určené hranice Uhorska a Poľska, bola oblasť Svrčinovského potoka. Ten sám však bol ustanovený za hranicu krasňanského chotára. Takže, ak by sme šli k jeho prameňu, bolo by to, podľa svedectiev, miesto niekde v priestore dnešných Mostov u Jablunkova, odkiaľ jeden prameň viedol do Uhorska, druhý do Sliezska, podľa súdnych spisov tiež v Beskydách, teda v miestach nazývaných Vrch Svrčinovec, Mušarka, Studeničné. Odtiaľ hranica viedla k riečke a lúke Čadca. Ako vidno z mnohých svedectiev, rieka Čadečka bola tou, ktorá pramenila pod Pochoditou (od 18. storočia nazývanou Trojačka), kde sa, podľa veľkej väčšiny výpovedí, stretávali hranice Poľska, Sliezska a Uhorska a ktorá tiekla cez Skalité, Čierne a Svrčinovec

do Kysuce. Tá bola stanovená za hranicu Krásna, takže v žiadnom prípade nemôžu obstať nároky Sliezska na rieku Čadcu ako štátnu hranicu. Ďalšie, v hraničných spisoch často citované svedectvo valachov z roku 1540,⁵⁵ stanovuje za štátnu hranicu chrbát Beskýd, vyšetovanie vyše 90 svedkov z roku 1579⁵⁶ prináša svedectvá v podobnom duchu. Treba pripomenúť, že nešlo priamo o vyšetovanie štátnej hranice, ale sporov Strečnianskeho a Budatínskeho panstva o hranice na území v roku 1417 reambulovaného chotára Krásna. Možno konštatovať, že len svedkovia zo Sliezska považovali za hranicu buď rieku Čadcu po Kysucu alebo len jej horný tok, v čom napokon neboli jednotní. Ostatní za hranicu uvádzali chrbát Beskýd. Taktiež Vrch Čadca a Vrch Svrčinovec boli v roku 1583 pririeknuté arbitrážnou komisiou Suňogovcom v rámci sporov Strečno – Budatín.⁵⁷ Navyše, na východe Krásno susedilo s panstvom Hričov (neskôr Bytča), čo vyvracia neskoršie nároky Sliezska na územie od rieky Olešnej až po Kysucu, tento fakt potvrdzuje aj vznik a reambulácia Turzovky v roku 1602, z ktorej jasne vyplýva, že hranice obce viedli cez rieku Olešnú po vrcholy Beskýd, kde bola hranica so Sliezscom. Olešná rozdeľovala panstvá Bytča a Strečno.⁵⁸

V spisoch konečnej hraničnej komisie z roku 1793⁵⁹ sa rozoberá história uhorsko-sliezskych sporov. Za začiatok sporov sa berie obdobie, kedy už artikulom 45 z roku 1550 bolo deklarované, že hraniční komisári majú pri oprave (rektifikácii) hraníc brať ohľad nie *na užívanie*, ale *na vlastníctvo*. Násilné vpády Slezanov sa kladú do obdobia začiatku 16. storočia a vplyv na ne mala aj turecká okupácia krajiny, ktorá bola oslabená, vojenské jednotky boli viazané v iných

Mapa S. Mikovíniho z r. 1734, línia A predstavuje vrcholy Beskýd, línia I značí posunutie hraníc Slezanmi po r. 1683, Štátny archív Bytča

Vlastnoručné podpisy
Rafaela a Jána Suňogovcov,
r. 1578, Zemský archív Opava

častiach Uhorska a aj samé Sliezske sa snažilo proti prípadnému postupu Turkov zabezpečiť. Artikulom 36/1603 sa deklaruje: *keď Uhry okolo záležitostí tureckej vojny boli obsadení, susedia územia od kráľovstva odtrhnúť si zvykli, a tak toto užívanie nemôže byť za najvyšší základ brané*. O šancoch sa v zápisoch komisie objavuje: *pred začiatkom najbližšej minulej doby Slezania za zmätkov uhorských vztýčili pred Beskydami v území uhorskom hradby a ochrannú pevnosť vojenskú, tú okolnosť majiteľa tešínskeho kniežatstva využívajúc krajinských svojich vojakov do nej ustanovili a tí uhorským poddaným obrovské škody a krivdy priniesli, verejná z týchto násilných činov v kráľovstve Uhorskom vznikla žaloba, podaná za cisárov a kráľov Ferdinanda II. a Ferdinanda III., z týchto dobrotivosti nasledujúce zákony vznikli*. Išlo o zákonné artikuly 16/1630, ktorým sa nariadilo zbúranie šancov, artikul 69/1647, ktorým sa to potvrdilo, pričom zbúranie mala uskutočniť Trenčianska stolica a župan Turčianskej stolice, artikul 26/1649 opäť potvrdzoval zbúranie šancov a zadosťučinenie obyvateľom trpiacich od Slezanov, artikul 30/1655 opakoval obsah predošlých zákonov a dekrét Ferdinanda II. Gašparovi Suňogovi, kde kvôli napáchaným škodám sľubuje uhorským poddaným zadosťučinenie a okamžitý účinok.

Keďže v procese Suňog verzus Vešelény vyšiel víťazne majiteľ Strečnianskeho panstva, bolo toto potvrdené artikulom 37/1662, a územie reambulované pre Jána z Krásna v roku 1417 sa stalo majetkom panstva Strečna (so zachovaním majetkových podielov Budatína v jednotlivých obciach). V roku 1702 bolo panstvo Strečno darované kniežatu Pavlovi Esterházyemu cisárom Leopoldom, aj s obcami, ktorých územia okupovali Slezania.

Uhorská strana predložila ďalšie argumenty, vrátane privilégií, vyšetrovaní, a zákonov, prečo by mali byť Beskydy štátnou hranicou. Podľa komisie horstvo ako prírodný útvar je, na rozdiel od stromov, navŕšený a iných znamení, ustanovených za hranice, prakticky nezničiteľný dlhými vekmi, prírodnými pohromami, vojnami a nepokojmi, a tak nepotrebuje pravidelné obnovovanie. Preto by mali hory, rieky, údolia rozdeľovať kráľovstvá a provincie a byť tak aj prirodzenou ochranou pred rôznymi nepokojmi. Komisia tvrdila: *neexistuje nijaký dokument, ako bol tento sveta kraj do kráľovstiev a provincií rozdelený, [...] pre základ slúžiť má vo zvyku spoločná národov tradícia, mienka, a prirodzená poloha, k tomu tiež na verejné dohody a mierové zmluvy sa obrátiac, všetok veru ľud a historici na tom sa zhodli, že hory Karpaty, v tomto regióne Beskydy volané, Uhorsko, Poľsko, Sliezske*

a Moravu od počiatku rozdeľujú a oddeľujú. Uhri, Moravania, Poliaci a aj samí Slezania považovali Beskydy za hranicu, len v jednom mieste, tam, kde sú postavené šance, Slezania túto hranicu prekračovali. Navyše, ak Slezania uznávali, že tieto hory oddeľujú Sliezske od Moravy aj Poľska, nie je dôvod, aby Sliezske, ležiace uprostred, túto hraničnú líniu odkláňalo od Beskyd na uhorské územie.⁶⁰

Záver

Od polovice 16. storočia sa na Kysuciach stretávali záujmy uhorských feudálnych panstiev a Tešínskeho kniežatstva, čo malo za následky vzájomné škody a násilnosti, podnietené valašskou, neskôr kopaničiarskou kolonizáciou. Uhorsko bolo rozdelené, časť krajiny s úrodnými nížinami zabrali Turci, s čím súvisel záujem feudálov o pôdu položenú vo vyšších horských polohách a o hospodárenie vo vlastnej réžii. Do horských oblastí postupovalo nielen pôvodné obyvateľstvo, ale aj utečenci z rôznych častí krajiny, z Turcami okupovaných krajov a s ostatných panstiev na Slovensku. Pomaly sa okliešťovali aj výhody valašského obyvateľstva, ktoré bolo nútené sa usadzovať. Rátať treba aj s osadníkmi so susedného Sliezska a Poľska.

Trvalá turecká hrozba viedla tiež k budovaniu tzv. šancov, systému opevnení na juhu Tešínska, ktoré umožnili násilné vpády Slezanov na uhorské územie. Úspešnosť kolonizačného prúdu z Tešínska smerom na Kysuce bola podnietená aj väčšou blízkosťou tešínskych sídel. Napriek tomu sa už začiatkom 17. storočia položili základy kysuckých obcí. Spory pokračovali naďalej, získať prevahu uhorským panstvám na tomto území pomohla aj tridsaťročná vojna, ktorá zas viazala tešínske vojenské sily, vrátane valachov. Pramene potvrdzujú veľký ruch na Kysuciach – slovenské obyvateľstvo tu kľčovalo lesy, pltilo drevo, budovalo osady...

Na konci 70. rokov 17. storočia sa schýľovalo k vojne s Turkami a vypuklo ďalšie povstanie proti cisárovi pod vedením Tökölyho. Podľa výpovedí svedkov približne po roku 1683 ovládli Slezania zo šancov uhorské územie od rieky Olešná po Kysucu a pravý breh rieky Čadečka, za pomoci vojakov ustanovených na stráženie hraníc (vybrancov, hajdúchov). Zabrali tak časť chotárov obcí Strečnianskeho panstva, obyvateľom zakázali kľčovať lesy, rúbať drevo, užívať lúky a pasienky na druhom brehu Kysuce. Obyvateľstvo tak muselo za prenájom lúk platiť, drevo, seno a pod. kupovať, čo vyústilo do otvorenej vzbury v roku 1703.

V roku 1711 bolo nariadené zachovávať hranice Uhorska až po vrcholy Beskyd, v roku 1739 sa stanovila provizórna tzv. „morová hranica“,

ktorá bola opäť narušená Slezanmi. Odchýlila sa od vedenia cez chrbát Beskýd v mieste Smreček, ktoré možno lokovať niekde k prameňu Olešnej. Túto líniu presadzovala sliezská strana zmiešanej hraničnej komisie v roku 1754, čo bolo vyvrátené v roku 1773, kedy sa za hranicu stanovil chrbát Beskýd. Konečná spoločná hraničná komisia zasadala v roku 1793.

From Hungarian and Silesian disputes about the state border

(based on archive sources from the State Archive in Bytča)

From about the mid-16th century, the interests of Hungarian feudal manors clashed with the interests of the Těšín Principedom and grew into disputes about the state borders, in which both parties caused great damage to the other party. The Hungarians considered the state border to be the ridge of the Beskydy Mountain while the Silesians considered the Southern slopes of the same mountains, the right bank of the Kysuca River and the right bank of the Čadca River (today's Čerňanka River) to be their border. The Těšín Silesians also used the fortification system on their southern borders in order to defend their interests. In the 16th–18th century, numerous commissions held their sessions, hundreds of witnesses were heard and the final settlement on the disputes about the state borderline came as late as at the end of the 18th century.

POZNÁMKY

- * Poznámka redakce: text tohoto příspěvku neprošel jazykovou korekturou. Citace z archivních pramenů byly ponechány v podobě, jakou použila autorka. Neodpovídají obecným zásadám transkripce českojazyčných textů z období raného novověku užívaných v tuzemské historiografii.
- 1 Dnešná Čierňanka.
- 2 Macúrek, Josef: Valaši v západních Karpatech v 15.–18. století. K dějinám osídlení a hospodářsko-společenského vývoje jižního Těšínska, jihozápadního Polska, severozápadního Slovenska a východní Moravy. Publikace Slezského ústavu ČSAV v Opavě sv. 32. Ostrava 1959, s. 79, pozn. č. 39. Rok 1565 bol považovaný za prvú písomnú zmienku o Čadci, za prvú písomnú zmienku však treba považovať rok 1554. Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív Bytča (ďalej len MV SR ŠA Bytča), fond Panstvo v Bytči a v Strečne, inv. č. 18, č. k. 52, no. 2 (*Specificatio locorum [...] ex litteralibus comitis Szunyogh*).
- 3 Macúrek, J.: Valaši, s. 83–84, tiež MV SR ŠA Bytča, fond Panstvo v Bytči a v Strečne, inv. č. 19, č. k. 52 (*Regulacio per Dominos [...] 1711*).
- 4 Macúrek, J.: Valaši, s. 88, 345–347, doplnok 7.
- 5 Beňko, Ján: Osídlenie Kysúc. Správy a informácie Kysuckého múzea, 4, 1980, s. 27–34. Autor sa tu danej problematike venuje veľmi podrobne.
- 6 Macúrek, J.: Valaši, s. 124.
- 7 MV SR ŠA Bytča, fond Panstvo v Bytči a v Strečne, inv. č. 19, č. k. 52, spis hraničnej komisie z 29. júla 1793.
- 8 MV SR ŠA Bytča, fond Oravský komposesorát – Turzovská korešpondencia, inv. č. 585, sign. II-S/65, júl 1614.
- 9 Tamže, máj 1615.
- 10 Tamže, no. 138, október 1615.
- 11 Macúrek, J.: Valaši, s. 101, pozn. 102.
- 12 Tamže, s. 125, publikovaná v doplnku č. 20, s. 364–365, tiež MV SR ŠA Bytča, fond Panstvo v Bytči a v Strečne, č. k. 52, inv. č. 19, kópia.
- 13 Tamže, s. 125.
- 14 Žáček, Rudolf: Těšínsko od roku 1450 do vymření Piastovců. In: Borák, M. – Gawrecki, D. (edd.): Nástin dějin Těšínska. Ostrava – Praha 1992, s. 38–39.
- 15 Roku 1601 sa spomína Raková, roku 1613 Svrčinovec, roku 1614 Sažkov, roku 1624 sa Suňogovcom zakazuje stávanie nových dedín na území Krásna nad Kysucou, roku 1638 protest Žiliny a majiteľa Strečnianskeho panstva proti vovedeniu Suňogov do držby obcí vzniknutých v chotári Krásna. K sporom panstiev Strečno a Budatín pozri Paráčová, Andrea: Spory panstiev Strečno a Budatín o hranice na Kysuciach. Zborník Kysuckého múzea v Čadci, 10, 2006, s. 29–35.
- 16 Macúrek, J.: Valaši, s. 126.
- 17 Žáček, R.: Těšínsko, s. 39–43.
- 18 MV SR ŠA Bytča, fond Panstvo v Bytči a v Strečne, inv. č. 19, č. k. 52, fasc. II (*Excelsa commissio [...]*).
- 19 Tamže, rok 1618.
- 20 Macúrek, J.: Valaši, s. 379–380, doplnok 41.
- 21 Tamže, s. 154.
- 22 MV SR ŠA Bytča, fond Panstvo v Bytči a v Strečne, inv. č. 19, č. k. 52, fasc. II (*Interterminalis inter Comitum Szunyogh et Ducisse Tesschiniensis [...] 1640*), kópia.
- 23 Tamže, no. 3.
- 24 Tamže, no. 4.
- 25 Tamže, no. 32.
- 26 Macúrek, J.: Valaši, s. 155.
- 27 MV SR ŠA Bytča, fond Panstvo v Bytči a v Strečne, inv. č. 19, č. k. 52, fasc. II (*Excelsa commissio [...]*).
- 28 Macúrek, J.: Valaši, s. 138–139.
- 29 Tamže, s. 383, doplnok 41.
- 30 MV SR ŠA Bytča, fond Panstvo v Bytči a v Strečne, inv. č. 19, č. k. 52, fasc. II (*Excelsa commissio [...]*).
- 31 Pitronová, Blanka: Těšínsko v letech 1653–1848. In: Borák, M. – Gawrecki, D. (edd.): Nástin dějin Těšínska. Ostrava – Praha 1992, s. 45–47.
- 32 Macúrek, J.: Valaši, s. 227.
- 33 O kurucoch pobitých v Čadci v roku 1682 píše Lombardini, Alexander: Stručný dejepis slobodného mesta Žilina. Na základe listín mestského archivu. Turč. Sv. Martin 1874, s. 25.
- 34 Tamže, s. 25.
- 35 Macúrek, J.: Valaši, s. 238, 418–419 (doplnky), 456–464 (príloha č. 18 a 26).
- 36 MV SR ŠA Bytča, fond Panstvo v Bytči a v Strečne, inv. č. 19, č. k. 52, fasc. II.
- 37 Tamže, no. 11.
- 38 Tamže, no. 9.
- 39 Rakúska míľa do roku 1872 = 7,5859 km. Štibraný, Vojtech: Vzbura hornokysuckého ľudu z roku 1703. Slezský sborník, 59, 1959, s. 353, pozn. č. 19.
- 40 Deponovaný v ŠA Bytča. Publikoval: Velička, Drahomír: Súpis panstva Strečno z roku 1696. Terra Kisucensis, III, 2010, s. 111–132.
- 41 MV SR ŠA Bytča, fond Panstvo v Bytči a v Strečne, inv. č. 19, č. k. 52, fasc. II, no. 3. Vyšetrovací spis sliezskej strany z 30. júna 1749, od s. 110.
- 42 Štibraný, V.: Vzbura, s. 349–358.
- 43 MV SR ŠA Bytča, fond Panstvo v Bytči a v Strečne, inv. č. 19, č. k. 52, fasc. II, no. 10.
- 44 Tamže, *Regulatio per Dominos [...] 1711*.
- 45 Tamže, *Excelsa commissio [...] 1711*.
- 46 Tamže, *Inquisitio pre-ctus Trenchiniensis 1773 peracta*, z 22. júla 1773.
- 47 Tamže, *Excelsa Caesareo-regia commissio [...] 1793*, s. 481.
- 48 Tamže, *Ductus Hungaricus per mixtam limitaneam commissionem authenticatus et reambulatus*, 1793.
- 49 Tamže, spis z 20. októbra 1793.
- 50 Tamže, *Excelsa Caesareo-regia commissio [...] 1793*, s. 211–213.
- 51 K problematike Al Saheb, Jan – Müller, Karel: Hraniční kameny z roku 1669 v údolí Černé Ostravice. Cieszyńskie Studia Muzealne – Těšínský muzejní sborník, 4, 2010, s. 111–126.
- 52 MV SR ŠA Bytča, fond Panstvo v Bytči a v Strečne, inv. č. 19, č. k. 52, fasc. II, no. 10, *Excelsa Caesareo-regia commissio [...] 1793*, s. 211–213.
- 53 Turul 1909, s. 131.
- 54 Magyar országos léveltár Budapest, sign. DL 87905, 87907, fotokópia v Historickom ústave SAV, MV SR, ŠA Bytča, fond Panstvo v Bytči a v Strečne, inv. č. 19, č. k. 52, fasc. II, kópia.
- 55 Lukinich, Imre (ed.): A Podmanini Podmaniczky család okleveletára III. Budapest 1941, no. 66, s. 154–158.
- 56 Tenze (ed.): A Podmanini Podmaniczky család okleveletára V. Budapest 1943, no. 199, s. 555–585.
- 57 MV SR ŠA Bytča, pobočka Žilina, fond Archivum secretum, no. 90, fond Magistrát mesta Žilina, sk. B-242.
- 58 Lacko, Richard: Najstaršie osídlenie. In: Gajdičiar, I. – Gacik, M. – Paštrnák, L. (zost.): Turzovka 1598–1998. Turzovka 1998, s. 34, 37.
- 59 MV SR ŠA Bytča, fond Panstvo v Bytči a v Strečne, inv. č. 19, č. k. 52, *Excelsa Caesareo-regia commissio [...] 1793*.
- 60 Tamže.

K založení prvních akciových společností na Těšínsku

Milan Myška

*Historie akciových společností je tak stará jako sám kapitalismus.¹ Takovou nebo podobnými větami začínají obvykle pojednání historiků o dějinách akciových společností. Ač můžeme mít k tomuto tvrzení určité výhrady, skutečností je, že historie této právní formy podnikání sahá v Evropě skutečně do dávné minulosti. Už v raném období evropského kapitalismu, ve 14. a 15. století, se objevují v severoitalských městech společnosti obchodníků, kteří jako kompenzaci ze strany státu za udělené půjčky získaly výsadní korporativní práva, umožňující za účelem provozování dálkového obchodu sdružování kapitálu zámožných jednotlivců.² Podobný ráz měla i společenství majitelů a provozovatelů dolů na drahé kovy, tzv. těžířstva. Tyto *prehistorické* formy akciových společností se začínají měnit ve skutečné teprve v období, kdy podnikání začaly ovlivňovat merkantilistické národohospodářské teorie, a to především v Nizozemí a v Anglii. Není jistě náhodou, že první skutečné akciové společnosti vznikaly v odvětvích obchodu, která sice byla nejlukrativnější (z hlediska očekávaných zisků), ale také nejriskantnější. Měly kapitál nejen sdružovat, ale rovněž rozložit riziko případných ztrát na více subjektů. Již na počátku 17. století se objevily nizozemské a anglické obchodní společnosti orientované na koloniální obchod s Východní Indií. V habsburské monarchii akciová forma podnikání zdomácněla v první polovině 18. století, a to rovněž ve sféře koloniálního*

obchodu (Orientalische Handelskompagnie, 1719 a Ostindische Handelskompagnie, 1722).³ V říši Habsburků a v její součásti – českých zemích – se podnikatelská forma akciových společností prosazovala jen velmi pomalu. Do roku 1850 bylo v celé monarchii založeno pouhých osm akciových společností, z nichž sedm zaniklo. Ani v pozdějších letech si akciová forma podnikání nezískala významnější zastoupení. Skutečný boom nastoupil až v gründerských letech 1866–1872, kdy vzniklo 737 nových akciovek (nejvíce v sektoru průmyslu – 463, pak v bankovníctví – 141). Rychleji než počet společností však rostl jejich dispoziční kapitál. Akciový boom ukončila velká hospodářská krize v 70. letech.⁴ Rozvoj akciových společností v jednotlivých zemích monarchie byl ovšem značně nerovnoměrný. Nejlépe na tom byla vídeňská metropole a Dolní Rakousko, kde v nejslabším článku kapitalistického hospodářství – financích – např. již v roce 1816 vznikla akciová Österreichische Nationalbank (Rakouská národní banka), cedulová banka s právem vydávat papírové bankovky. Šest let poté vznikla první moderní akciová společnost v Čechách – Prager Dampf- und Schiffahrtsgesellschaft (Pražská paroplavební společnost) a teprve v roce 1833 první česká průmyslová akciová společnost Reichenberger Kohlenbauverein (Liberecký spolek pro uhelnou těžbu).⁵

Rakouské Slezsko a v jeho rámci i Těšínské knížectví si musely na první akciovou společnost

Celkový pohled na podhorské městečko Jablunkov od břehu řeky Olzy z předměstí Purkrechtní Bělá. V polovině 19. století v Jablunkově trvale žilo pouze 2 187 obyvatel, přesto zde byla v r. 1847 založena první akciová společnost na území Rakouského Slezska, r. 1899, Muzeum Těšínska

počkat ještě několik desetiletí. Důvody tohoto zpoždění byly různé. Zdá se však, že navzdory tomu, že ve Slezsku chyběly vydatnější zdroje akumulace kapitálu, odvětví, která určovala směr rozvoje ekonomiky této korunní země, a to byl především průmysl textilní, nebyla na počáteční investice tak náročná, aby je nebylo možné pokrýt nashromážděným kapitálem jednotlivců, případně rodin. Nenastala zde ještě situace, aby *akciové společnosti byly shledávány jako forma privátního podnikání, jíž bylo možné překonat překážky opatrování kapitálu*, jak to výstižně charakterizoval německý hospodářský historik Dietrich Eichholz.⁶ Typickým rysem slezského průmyslového podnikatelství se stalo především sdružování rodinných kapitálů, zabezpečovaných společenskými smlouvami, které bránily jejich tříštění (podnikatelské rody opavských Tlachů a Keilů,⁷ vrbenských Grohmannů,⁸ frývaldovských Raymannů⁹ ad.). Na investicích do kapitálově náročných odvětví průmyslu se podílela na jedné straně místní historická šlechta, resp. církevní instituce (Wilczekové, Larisch-Mönnichové, habsburští arcivévodové, řád německých rytířů, vratislavské biskupství apod.), a jednak kapitál vídeňských bankovních domů (Rothschildové, Gutmannové ad.).¹⁰ Nelze ani vyloučit, že v řadách drobných a středních slezských podnikatelů, rekrutujících se hlavně z řad městských obchodníků, resp. cechovních mistrů, představovala forma akciového sdružování kapitálu něco, co se neslučovalo s jejich podnikatelskou etikou, např. pokud šlo o rozložení možných rizik.

Když v roce 1866 národohospodář Eduard Deutsch vydal první schematismus fungujících akciových společností v habsburské monarchii, napočítal v Rakouském Slezsku jen čtyři: z toho v opavské části Slezska tři (dvě v textilním průmyslu, jednu v cukrovarnictví) a na Těšínsku jedinou (*Bielitz-Bialaer Gassgesellschaft*).¹¹

Za zcela zvláštních a dosti nezvyklých okolností vznikla první akciová společnost nejen na území Těšínského knížectví, ale i celého Rakouského Slezska v roce 1847 v Jablunkově. Jablunkov s okolím prožíval ve 40. letech 19. století těžkou dobu. Suchá hniloba brambor, která zachvátila beskydské podhůří již na počátku 40. let, způsobila hladomor, z něhož se odvíjelo kritické zhoršování zdravotního stavu populace s vysokou úmrtností. Do stejného období spadala i hluboká krize domácího provozovaného předení lnu a tkaní pláten. Místní vrchnost i dobročinné instituce se snažily nejrůznějšími prostředky zlepšit životní a zdravotní podmínky horské populace. Almužna, různé formy hmotné i finanční podpory apod. byly sice shledávány jako prostředek dočasně tlumící akutní nouzi, ale zároveň jako prostředek, který nebyl s to změnit bídné poměry

trvale. To si uvědomovala skupina místních duchovních, vrchnostenských úředníků, obchodníků a faktorů.¹² Rozhodla se proto v lednu 1847 ustavit v Jablunkově **akciovou společnost k podpoře lnářské výroby** v kraji. Společnost se řídila heslem *Arbeit ernährt den Menschen und wer nicht geistig oder körperlich arbeiten kann, der geht früher oder später, aber sicher zu Grunde, tedy práce živí člověka, a kdo nemůže pracovat duševně nebo fyzicky, ten dříve nebo později, ale jistě zahyne*. Zakladatelům společnosti se podařilo prodat 63 akcií po 40 zlatých konvenční měny (zl. k. m.), což dohromady činilo základní kapitál ve výši 2 540 zl. Nejvíce akcií – 25 – koupil vrchnostenský úředník Josef Peter, vystupující pravděpodobně jako zástupce vrchnosti, a též jako soukromá osoba další čtyři. Po třech akcích koupil představený města Jablunkova Johann Zwilling a revírník z Jistebné Franz Futterer. Na svou dobu slušnou částku 1 000 zl. k. m. upsala Těšínská komora. Původní záměr upsat 100 ks akcií se nezdařil.¹³ Akciová společnost fungovala poněkud nestandardním způsobem: nakupovala len a dávala ho spřádat přadlákům v místní přádelní škole. Ti, až si osvojí základy moderního způsobu předení, budou dále pracovat ve svých domácnostech a společnost je bude zásobovat přízí. Za hoto- vou přízí se jim měla vyplácet mzda. Rozdělování suroviny a sběr hotové příze se měl konat každou středu v Jablunkově. Výběr středy nebyl náhodný: téhož dne se totiž konal na jablunkovském náměstí týdenní trh, což mělo přadlákům umožnit nakoupit si za utrženou mzdu nezbytné potraviny. Přízí potom akciová společnost předávala ke zpracování nezaměstnaným domácími tkalcům prostřednictvím rychtářů, kteří museli dosvědčit, že tkadlec nemá jiný zdroj obživy. Surové tkaniny pak společnost vykupovala a starala se o získávání nových trhů. Komise akciové společnosti dohlížela na kvalitu tkanin a chyby a nedostatky pokutovala. V prvním období své aktivity společnost zadávala práci přibližně 200 přadlákům, ve skutečnosti byl ovšem počet vyšší, protože někteří přadláci odbírali suroviny i pro více spolupracovníků. Asi deset osob zaměstnávala při přípravě lnu a práci dávala 40 domácím tkalcům. Od svého vzniku pracovala se ztrátou. Nelze se proto divit, že asi po roce zanikla a svým „akcionářům“ vyplatila zpět jejich podíly.¹⁴

Příčiny zániku první jablunkovské akciové společnosti spočívaly pravděpodobně v tom, že její zakladatelé vyšli při jejím projektování z chybných premis. Důvodem krize místního plátenictví nebyli židovští obchodníci a překupníci, kteří nekale odírali chudé horské výrobce. Krize měla hlubší, obecným ekonomickým vývojem poznamenané kořeny. Spočívala jednak v odby- tové krizi, zapříčiněné zchudnutím potenciálních

Předseda kontrolní rady první těšínské akciové společnosti Mathias Kasperlik (1801–1865). Zasloužil se o modernizaci arcivévodských hutních podniků, byl iniciátorem odvodnění pozemků Těšínské komory, zaváděl pěstování odolnějších plodin i chov nových plemen dobytka. Prosadil se rovněž jako politik ve slezském zemském sněmu (1861–1865) a věnoval se historii těšínských Piastovců. Na sklonku života byl povýšen do stavu dědičné šlechty s predikátem „von Teschenfeld“, Zemský archiv Opava

Levobřežní předměstí Těšína (Brandýs, Sachsenberg a Kamenec) na plánu města z r. 1872. Zcela dole uprostřed je pod č. 23 zaznačena Arcivévodská lnářská továrna, Muzeum Těšínska

konzumentů a konkurencí strojních přádelen lnu, jednak vlivem módy a jí ovlivňované poptávky. Zájem širokých vrstev spotřebitelů se přikláněl spíše k bavlněným tkaninám, jež byly levnější a lépe splňovaly nároky konzumentů.

Nejstarší akciová společnost se skutečnými parametry moderních akciových společností 19. a 20. století nejen na území Těšínského knížectví, ale vůbec celého Rakouského Slezska, kterou lze doložit dochovanými relevantními prameny typu statutů a protokolů generálních shromáždění, byla *Die erste schlesische Aktien-Gesellschaft für Flachsroste*, založená v Těšíně v roce 1853. Také v pozadí jejího založení stála snaha obnovit dřívější věhlas a hospodářský význam pobeškydského lnářství. V průběhu první poloviny 19. století, v souvislosti s razantním nástupem bavlnářského průmyslu, pozvolna ale jistě upadalo přádláctví a tkalcovství lnu na Těšínsku, které ještě na přelomu 18. a 19. století poskytovalo

práci tisícům domácích výrobců. Pokles výroby plátna se samozřejmě odrazil i v poklesu poptávky po lněné surovině, což vedlo k postupnému zániku jeho pěstování na Těšínsku. Důsledkem bylo, že z nedostatku práce byly likvidovány provozy na zpracování lnu, máčírny, tírny, bělidla ad., která kdysi prosperovala např. v Třinci, Komorní Lhotce, Tyře a v dalších obcích, zejména v okolí Frýdku. Situace dospěla tak daleko, že i pro zbytek výrobců lněných přizí a tkanin se musel dovážet surový len z Moravy, Haliče, a dokonce ze vzdáleného Ruska.¹⁵

Iniciativa k založení akciové společnosti, jež měla vybudovat a provozovat podle původního záměru továrnu na zpracování lnu v Těšíně, vyšla od místní těšínské honorace, ale podíleli se na ní i zájemci z Opavy a jiných míst ve Slezsku i mimo tuto korunní zemi. Tiskem byl vydán statut společnosti, nadepsaný *Statuten-Entwurf für die Aktien-Gesellschaft zur Errichtung und zum Betriebe von Warmwasser-Flachsrostanstalten in östlicher Theile Schlesiens (ehemals Teschner-Kreis)*, česky *Návrh statut pro akciovou společnost k zřízení a provozu teplovodního zařízení pro máčení lnu ve východní části Slezska (bývalý Těšínský kraj)*, který lze datovat lety 1853/1854.¹⁶ Novější verze byla potvrzena teprve 2. ledna 1855 ministrem Alexandrem Bachem a ministerským sekretářem Franzem Matzingerem. Společnost si kladla za cíl vybudovat v Těšíně závod na máčení lnu teplou vodou s použitím tzv. Schenkovy metody. Základní kapitál společnosti měl obnášet 100 000 zl. k. m. a měl být získán prodejem emise 200 kusů akcií po 500 zl. za kus. Už statuta připouštěla eventualitu, že v případě potřeby může být vydána nová emise, jež navýší základní kapitál na potřebný obnos.

Z první emise akcií se podařilo prodat 180 kusů, což představovalo základní kapitál 90 000 zl., tedy nižší, než se původně předpokládalo. Generální shromáždění akciové společnosti se však už 20. listopadu 1854 usneslo navýšit základní kapitál na 210 000 zl.

Kdo byli akcionáři této první regulérní rakousko-slezské akciové společnosti? Ze kterých vrstev tehdejší společnosti se rekrutovali? Díky tomu, že se podařilo objevit seznam akcionářů (akcie totiž, jak tehdy předepisoval zákon, musely být na jméno), jsme mohli analyzovat socio-profesní skladbu prvních akcionářů. Celkem jich bylo 50. Z toho z řad staré i nobilitované šlechty to bylo osm akcionářů (např. baroni Friderich a Erdmann von Henneberg, svobodní páni von Krieg, Anton a Hermann svobodní páni von Sedlnický, kníže Liechtenstein), z řad občanských velkostatkářů (tedy nešlechticů) čtyři. V enormním zájmu těchto dvou vrstev se zřejmě odrážejí dva faktory: šlechta jako majitelé pozemků a podobně i velkostatkáři

měli zájem na vytvoření podniku, který by zajišťoval odbyt produktů jejich hospodářství, v tomto případě lnu. Ostatně podobné pozadí zájmu šlechty o akciové podnikání se objevuje také v souvislosti s budováním akciových cukrovarů.¹⁷ Druhý důvod snad spočíval v tom, že část historické šlechty, která získala peníze z vyvazování feudálních břemen, pro ně nacházela v akciovém podnikání uplatnění. Dále po devíti akcionářích byli zastoupeni obchodníci s živnostníky a příslušníci svobodných povolání. V této souvislosti poněkud udivuje zájem o akcie u lékařů (např. zemský fyzikus Johann Chrobak, Eduard Czeike, Franz Rokitta). Zřejmě v nich viděli perspektivní zdroj příjmů, aniž by se museli osobně starat o chod podnikání, a jistotu důchodu ve stáří. Osm akcionářů se rekrutovalo z vrstvy průmyslových podnikatelů. Patřily mezi ně i podnikatelské subjekty, které se v této době angažovaly v jiných odvětvích průmyslu. Byli to např. známí podnikatelé v železářství, průmyslu zinku a obchodníci Vinzenz Tlach, Heinrich a Julius Keilové a Eduard Rudzinski, textilní podnikatelé Dittrich a Hielle, opavský bankéř a ostravský podnikatel Otto Schüller,¹⁸ soukenický továrník a obchodník z Bílska Leopold Popper.¹⁹ Šest bylo z řad státní byrokracie a úřednictva v privátních zařízeních. Ostatní vrstvy společnosti zastupovalo osm držitelů akcií.

Bez významu nebude ani rozvrstvení komunity akcionářů podle množství zakoupených akcií, tedy podle výše podílu na základním kapitálu. Za 5 000 až 10 000 zl. zakoupili akcie pouze čtyři akcionáři – Leopold Bochdalek, obchodník z Opavy, dále dr. Franz Hein, opavský advokát a politik, dvojice textilních podnikatelů z Bruntálu Dittrich a Hielle a obchodník Josef Kudlich rovněž z Opavy. Akcie v hodnotě od 2 000 do 4 999 zl. vlastnilo 15 akcionářů, nejvíce z nich Edward svobodný pán von Henneberg. V pásmu od 500 do 1 999 zl. se pohybovalo 31 akcionářů. Nejvyšší frekvenci měli akcionáři vlastníci po dvou akciích, těch bylo 20. Pokud jde o teritoriální původ akcionářů, daleko přesahoval hranice Těšínska. Snad nejpočetněji byli zastoupeni akcionáři, kteří buď jako místo svého bydliště nebo jako místo svého působení uvedli Opavu. Následoval Těšín, Vídeň, Odry, Vítkov, Bruntál, Kunín, Heřmanice, Velké Heraltice ad. Tato první slezská akciová společnost nebyla vnímána jen jako lokální těšínská záležitost, ale jako podnik nejméně celoslezského významu. Koneckonců to potvrzovala i účast podnikatelských osobností ze všech koutů (Rakouského) Slezska. Je nutné si uvědomit, že šlo namnoze o osobnosti, se kterými se často setkáváme mezi akcionáři i později založených akciových společností. Naši pozornosti by nemělo uniknout, že se z velké části rekrutovali

ze západní, tedy opavské části Slezska. Bylo zřejmě jádrem v té době se vytvářejících podnikatelských elit Slezska.

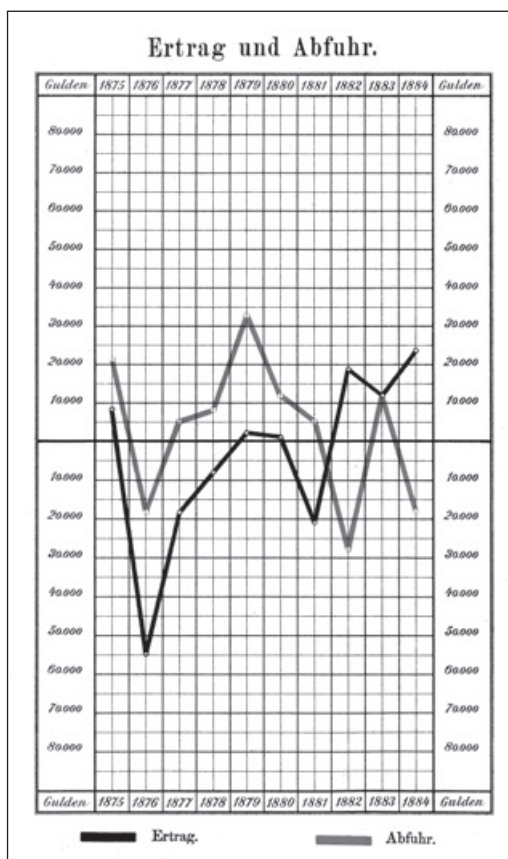
Akciovou společnost řídilo direktorium, v jehož čele stál opavský advokát a známý politik dr. Hein.²⁰ Členem s pověřením vést provozní záležitosti byl rovněž opavský obchodník Bochdalek a funkci „spoluředitele“ zastával baron Erdmann von Henneberg. Kontrolní radě akciové společnosti předsedal komorní inspektor Mathias Kasperlik, kterého snad – aniž by to bylo kdekoliv v pramenech uvedeno *expressis verbis* – můžeme považovat za otce myšlenky vzniku společnosti. Jeho slovo mělo velkou váhu, neboť bylo podepřeno nejen vlastním akciovým podílem, ale především zastupováním zájmů direktoria Těšínské komory, v němž byl od roku 1849 zastupujícím

Parametry, technické vybavení a obslužnost lnářské továrny a tkalcovny v Těšíně, stav k 1. říjnu 1895, Muzeum Těšínska

3. Flachs-Spinnfabrik und Weberei in Teschen.	
Als Flachsrostfabrik erkaufte im Jahre 1855, durch Errichtung der Spinnerei im Jahre 1858 und der Weberei im Jahre 1869 erweitert. Am 1. Oktober 1895 wurde der Betrieb eingestellt.	
Realitätenstand.	
Aecker	8 ha 5129 m ²
Wiesen	13 „ 1439 „
Gärten	0 „ 7460 „
Weiden	0 „ 2269 „
Bau-Area	2 „ 2655 „
Summa 24 ha 8952 m ²	
Gebäude.	
8 Wohngebäude, 4 Fabriksgebäude, 3 Kesselhäuser, 2 Magazine, 4 Schoppen, 1 Waghaus, 1 Stall für 4 Pferde.	

Betriebs-Hilfsanlagen.	
2 Fabriks-Schornsteine, 225 m gem. Canäle 1 Wasserbassin, 2 Keller.	
Betriebseinrichtung.	
I. Flachsspinnerei.	
2 Kardensäule mit 4 Werg-Kardenmaschinen,	
2 Vor-Spinnsäule mit 9 Vorspinn- und 22 Hilfsmaschinen,	
2 Fein-Spinnsäule mit 44 Fein-Spinnmaschinen und 7756 Spindeln,	
2 Haspelsäule mit 33 Haspeln,	
2 Garn-Packstuben mit 3 Packpressen,	
1 Hechelsaal mit 2 Hechelmaschinen und 40 Hechelständen,	
4 Trockenkammern,	
II. Weberei.	
15 mechanische Webestühle, 7 Hilfsmaschinen.	
III. Hilfswerkstätte.	
3 Eisendrehbänke,	1 Schmiede mit Lötherei.
5 Holzdrehbänke,	
IV. Motoren.	
3 Dampfmaschinen von	4 Dampfkessel,
105 Pferdekraften,	2 Pferde.
Wohlfahrtseinrichtungen.	
1 Pfründnerhaus für 70 arbeitsunfähige Arbeiter, welche Wohnung, Beheizung, Beleuchtung, Arzt, Apotheke und einen monatlichen Geldbetrag erhalten.	

Graf vývoje výnosů a exportu
Arcivévodské lnářské
továrny v Těšíně na přelomu
70. a 80. let 19. století,
Muzeum Těšínska

ředitelem správy statků. Členství kontrolní rady ještě doplňoval komorní lesmistr Diglass.

Již v roce 1854 máčírna v Těšíně zpracovávala cca 8 000 vídeňských centnýřů (4 480 q) lnu a v dalším roce se spotřeba ještě zvedla. Protože místní dodavatelé nestačili, musel se surový len dovážet ze západní části Rakouského Slezska a z Pruského Slezska z krajiny kolem Hlubčic, Prudníku a Nisy. Vznik máčírny lnu nesporně podpořil a pozvedl jeho pěstování na Těšínsku. Již v roce 1856 se tu len pěstoval na výměře bezmála 1 000 jiter, což je v dnešním přepočtu cca 575 ha. Máčený len se vyvážel zejména na trhy ve Vratislavi a později i do místních slezských a moravských přádelen.²¹ Menší část produkce, zvláště horší jakosti, skupovali horalé na Jablunkovsku. Spřádali jej a tkali hrubá obalová plátna nebo pytlavinu. Tak se dařilo alespoň zčásti naplňovat cíle, vytyčené už jablunkovskou akciovou společností – vrátit tkalcovinu do těšínských hor a karpatských údolí.

Po technické stránce se uplatňovaly jak tradiční, tak moderní metody, zavedené belgickým specialistou. Tradici představovalo máčení lnu ve studené vodě a ve venkovních nádržích, modernu pak máčení v teplé vodě v nádržích vyhřívaných párou s chemickými přísadami.²²

O hospodářských výsledcích této akciové společnosti nemáme zprávy. Víme jen, že za rok 1854 vyplatila svým akcionářům dividendy ve výši 5 % nominální ceny akcií, což nebyl lukrativní

výnos. Zdá se, že zakladatelé si záhy uvědomili, že máčírna lnu sama o sobě nebude nikdy dobrým zdrojem zisků a že trvalou existenci podniku zabezpečí až další článek výrobního procesu – přádelna. Její vybudování ovšem představovalo nesrovnatelně vyšší investiční kapitál, než byl ten, kterým společnost disponovala. Zdá se, že někteří z akcionářů si to uvědomili, neboť rozčarování z výnosů prvního roku podnikání vedlo některé z nich k tomu, že se začali akcií zbavovat, resp. převádět je na jména ostatních akcionářů. Této situace využil habsburský arcivévoda Albrecht, tehdejší držitel statků Těšínské komory, a koncem roku 1855 od akciové společnosti máčírnu odkoupil s již jasným záměrem doplnit podnik o nový závod, strojní přádelnu lnu. Tak se akciový podnik transformoval na podnik v jednoosobovém vlastnictví příslušníka habsburské dynastie pod názvem *Erzherzogliche Flachsfabrik in Teschen* (Arcivévodská lnářská továrna v Těšíně). Příliv šlechtického kapitálu směřoval nejen k rozšíření provozu máčírny a úpravny lnu, ale také k výrazné modernizaci. Dne 17. září 1858 ředitelství Těšínské komory adresovalo Zemské vládě slezské v Opavě žádost o udělení jednoduchého továrního oprávnění ke zřízení a provozu strojní přádelny lnu na těšínském předměstí Brandýs.²³ Měla být vybavena 5 480 vřeten, parními stroji o úhrnném výkonu 55 hPa se dvěma parními válci, které měly mít roční spotřebu cca 12 000 vídeňských centnýřů (cca 7 000 q) černého uhlí. Přádelna disponovala provozním kapitálem 50 000 zl. k. m. a předpokládalo se, že dá práci 80 dělníkům. Měla se stát završením výrobního řetězce produkce lněné příze v jedné firmě. Zemská vláda si tentokrát dala záležet na rychlém vydání oprávnění: neslo datum 1. října 1858. Již 15. ledna 1859 požádalo ředitelství Komory o vydání zemského továrního oprávnění, jež dávalo podniku širší rejstřík výhod (např. právo zřizovat sklady v rezidenčních městech habsburských provincií).²⁴ Provoz byl v roce 1869 doplněn ještě o tkalcovnu lněných pláten.²⁵

Arcivévodská lnářská továrna začala dodávat příze nejen do bezprostředního okolí Těšína, jak zněl původní záměr, ale našla si trhy i ve vzdálených krajích. Již v roce 1861 asi 17 % produkce odebírala firma dvou původních akcionářů Hielle a Dittrich v Krásné Lípě v Čechách, 42 % šlo do olomouckého obchodního domu Paula Primavesiho a dalších 6 % odebíral fabrikant Karl Rickel v Moravském Berouně. Jen malé množství příze skupovali drobní obchodníci, resp. nákladníci (faktoři), a jen několik z nich bylo přímo z Těšínska (Kašpar Malina z Bystřice nad Olší, Pavel Kukuczka z Těšína ad.).²⁶

Krátká historie první moderní akciové společnosti na Těšínsku a její rychlý zánik

samozřejmě neumožňují vyvozovat z nich obecnější závěry o tendencích ekonomického rozvoje této části Slezska. O jednom však přece jen podávají důkaz – i nadále zůstávala aristokracie (habsburští arcivévodové) významným hráčem na poli moderní industrializace. Na další akciovou společnost si museli na Těšínsku počkat do roku 1861, kdy byla založena *Bielitz-Bialaer Gasgesellschaft AG* (Bílsko-bělská plynárenská akciová společnost), a v roce 1869 akciová *Handels- und Gewerbebank* (Obchodní a živnostenská banka) v Bílsku. Ani v pozdějších letech již nebyl centrem akciového podnikání Těšín, ale textilní a strojírenské Bílsko.

Celkový pohled na Bílsko, které se v poslední třetině 19. století stalo významným průmyslovým centrem, r. 1906, Muzeum Těšínska

About foundation of the first joint-stock companies in the Těšín Region

The study deals with the foundation and economic significance of the first joint-stock companies that came to exist in the Těšín Region. One of them had its seat in Jablunkov and its mission was to deal with the crisis of linen production in the Těšín part of the Beskydy Region in the 1840s, also connected with poor harvests of the population's main food source – potatoes. The other one was founded in 1853 in Opava and was intended to establish and operate the rettery and the flax processing plant in Těšín. The company did not last for long. In 1855, the flax processing plant came into the ownership of Albrecht, the Habsburg Archduke and owner of the Těšín Chamber, which ensured its quick development. The machine flax spinning mill came into existence in 1858 in Těšín-Brandýs and later (1869), also the machine weaving mill, focusing on the production of industrial fabrics. The industrial plant, founded by the joint-stock company and then operated by the Těšín Chamber, was a significant milestone in the process of industrialization of the Těšín Region and the entire Austrian Silesia.

POZNÁMKY

- 1 Jindra, Zdeněk: Rozvoj akciového podnikání v Rakousku a v českých zemích (do r. 1914). In: Myška, M. (ed.): Podnikatelstvo jako předmět historického výzkumu. Ostrava 1994, s. 108.
- 2 Pierenkemper, Toni: Unternehmensgeschichte. Eine Einführung in ihre Methoden und Ergebnisse. Grundzüge der modernen Wirtschaftsgeschichte Bd. 1. Stuttgart 2000, s. 96–97.
- 3 Jindra, Z.: Rozvoj akciového podnikání, s. 109–110.
- 4 Somary, Felix: Die Aktiengesellschaften in Oesterreich. Statistische Monatsschrift hg. von der k. k. Statistischen Central-Commission NF, 7, 1903, s. 563 (tabulka č. 1).
- 5 Oberschall, Albin: Hundert Jahre der Aktiengesellschaften in den Sudetenländern (1822–1937). Statistische Rundschau – Statistický obzor, 25, 1944, s. 9 ad.
- 6 Eichholz, Dietrich: Junker und Bourgeoisie vor 1848 in den Preußischen Eisenbahngeschichte. Berlin 1862, s. 14.
- 7 Myška, Milan: Tlach a Keil. Kapitola z historie slezské rodinné firmy éry industrializace (1809–1918). Hospodářské dějiny – Economic History, 26, 2011, s. 86–90.
- 8 Týž: Slezská podnikatelská rodina Grohmannů. Pokus o kolektivní biografii dvou generací podnikatelské rodiny. Slezský sborník, 92, 1994, s. 176–194.
- 9 Týž: Slezská lnářská firma „Regenhardt und Raymann“ za průmyslové revoluce. Příspěvek k dějinám lnářského průmyslu ve Slezsku. In: Shrbený, K. (red.): Lnářský průmysl. Supplementum 6. Příspěvky k dějinám lnářství na severní Moravě. Věnováno 40. výročí vzniku n. p. Moravolen Šumperk a 150. výročí lnářského průmyslu v českých zemích. Šumperk – Trutnov 1986, s. 85–130.
- 10 Srov. Zárický, Aleš: Rothschildové a ti druzí aneb Dějiny velkopodnikání v Rakouském Slezsku před první světovou válkou. Ostrava 2005, passim.
- 11 Deutsch, Eduard: Die österreichischen Actien-Vereine. Dargestellt nach authentischen Quellen. 1. Heft. Brünn 1866, s. VIII.
- 12 Myška, Milan: Opožděná industrializace. Lnářský a bavlnářský průmysl na Frýdecku a Místecku do počátku tovární výroby. Lnářský průmysl. Příspěvky k dějinám. Supplementum 10. Trutnov 1991, s. 30 ad.
- 13 Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszyńie (dále jen AP Cieszyn), fond Komora Cieszyńska (dále jen KC), sign. 592 (stará 1262).
- 14 AP Cieszyn, fond KC, sign. 305 (stará 1276). Dále tamtéž, sign. 301 (stará 1274), čj. 73/dom.
- 15 Otruba, Gustav: Die wirtschaftliche Entwicklung Österreichisch-Schlesien 1742 bis 1918. Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, 35, 1995, s. 153–154.
- 16 V dalším, pokud není uvedeno jinak, se budu opírat o Zemský archiv (dále jen ZA) Opava, fond Zemská vláda slezská Opava (dále jen ZVSO), č. k. 1889.
- 17 Chylík, Jindřich: Slezské cukrovary. Slezský sborník, 52, 1954, s. 499–511.
- 18 K tomu srov. Myška, Milan a kol.: Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska I, II. Ostrava 2003, 2008, příslušná biografická hesla.
- 19 ZA Opava, fond ZVSO, č. k. 1893.
- 20 Srov. Myška, Milan: Kasperlik, Mathias. Biografický slovník Slezska a severní Moravy – Nová řada, 3 (15), 2002, s. 73.
- 21 Berich der Handels- und Gewerbekammer für das Herzogthum Schlesien [...] in den Jahren 1854, 1855 und 1856. Troppau 1856, s. 59–60.
- 22 d'Elvert, Christian: Zur Cultur-Geschichte Mährens uns Oest. Schlesiens. Theil 3. Brünn 1870, s. 342.
- 23 V roce 1858 byly na celém území Slezska v provozu pouze tři strojní přádelny lnu – kromě brandýské s 3 800 vřeteny přádelna fy Alois Raymann a spol. ve Frývaldově s 1760 vřeteny a Opavská přádelna Mautner s 5 560 vřeteny. V roce 1865 pracovalo ve Slezsku již devět přádelen. Mezi nimi těšínská arcivévodská zaujímal po Mautnerově opavské druhé místo počtem vřeten. Srov. Myška, Milan: Lnářský průmysl ve Slezsku v průmyslové revoluci (Nástin hospodářského vývoje v letech 1840–1880). Lnářský průmysl. Příspěvky k dějinám, 5, 1983, s. 99, tabulka č. 1.
- 24 ZA Opava, fond ZVSO, č. k. 1891.
- 25 Domänen Sr. Kaiserl. und Königl. Hoheit des Erzherzogs Albrecht. Verwaltungs-Gebiet Kammer Teschen in Österr. Schlesien 1888. Teschen s. d., s. 188–190. Tkalcovna, jak dokládá citovaný dokument, se orientovala zejména na výrobu průmyslových tkanin, jako byla pytlovina, bezešvé pytle, rezné nůše a lodní plachty.
- 26 ZA Opava, fond Knížecí komora těšínská, inv. č. 10556–10572. Podrobněji k těmto otázkám viz Myška, M.: Opožděná industrializace, s. 29–30, 118.

Básník a emigrant Adolf Fierla

K problematice česko-polských literárních vztahů
na českém Těšínsku v meziválečném období

Libor Martinek

Adolf Fierla se narodil 16. ledna 1908 v Orlové v hornické rodině, která zprvu žila v Bohumíně. Vlastenecky cítící rodina patřila k zakladatelům Polského reálného gymnázia v Orlové (v roce 1909) a zasloužila se o vybudování internátu (tzv. „bursy“) pro studenty ze vzdálenějších oblastí. V Orlové absolvoval Fierla zmíněné gymnázium, jemuž se říkalo „na Obrokach“. Po maturitě vystudoval polonistiku v Krakově a slavistiku v Praze, po absolutoriu se vrátil na orlovské gymnázium, kde vyučoval polský jazyk a literaturu. Jeho literární dráhu přerušila válka. Po nezdařeném útěku na Západ se vrátil do Orlové, v roce 1940 byl zatčen, vězněn v koncentračním táboře Dachau, poté Mauthausen-Gusen. Další polský vězeň z Těšínského Slezska Józef Stebel na něj později vzpomínal jako na laskavého člověka, který měl pro každého pochopení a povzbuzoval ostatní vězně svým jemným humorem a silným optimismem.¹

Z koncentračního tábora byl propuštěn a vrátil se na Těšínsko, kde pracoval jako

dělník v Petřvaldě, než byl povolán do armády. Ve Francii se dostal do anglického zajetí a na Západě již zůstal.² Ke konci války se přihlásil na Polské vojenské misi v Paříži, jež ho přidělila ke kulturnímu a tiskovému oddělení v Avignonu. Zmíněné oddělení vydávalo od roku 1940 *Dziennik Żołnierza*, který byl o čtyři roky později sloučen s *Dziennikiem Polskim*, s nímž Fierla navázal spolupráci. Koncem roku 1945 mu byla nabídnuta profese učitele a jako polonista pracoval na gymnáziu a lyceu, kde založil „2 Korpus Wojska Polskiego“ pro dobrovolníce, tedy pro dívky, které se na školu dostaly z různých prostředí: z polské armády, s níž absolvovaly pochod z Východu přes Palestinu do Evropy, z nucených prací v Německu nebo z koncentračních táborů. Škola byla založena v městě Porto San Giorgio v Itálii. Absolventky školy oceňovaly Fierlu nejen jako výborného polonistu, ale vzpomínaly na něho i jako na básníka. V publikaci *Nasza niezwykła szkoła* (Londýn 1985) najdeme Fierlův veršovaný portrét: *Jesteś przecież poetą, chłopaku z Cieszyna. / Pieron śląski jesteś, z Morcinkiem*

*Polské reálné gymnázium
Juliusze Słowackého
v Orlové, v němž Adolf Fierla
studoval a později i vyučoval,
r. 1937, Muzeum Těšínska*

rodzina. / Kochasz śląską gwarę, chłopcze rozto-
miły / I rymy swe układasz w modny tekst zawiły.
W wierszach »krwawe żywoty« z trudem oddy-
chają / I roztońte słowa wciąż o Śląsku bają. /
A tu na złość, wieszczę, Kriedl prozą gada /
I pozytywizm w rymy nie chce się układać.³

Ke konci roku 1946 byl 2. sbor Polské armády evakuován do Velké Británie a spolu s ním i škola, která byla přenesena do tábora Foxley v hrabství Hereford. Tady Fierla pracoval až do uzavření školy v roce 1948. Na školu pro dobrovolníky pak vzpomínal ve třech článcích uveřejněných v periodikách *Polska Walcząca – Żołnierz Polski na Obczyźnie* (1947), *Dziennik Polski a Dziennik Żołnierza* (1948). Jako učitel pak působil na gymnáziích v Bottishamu u Cambridge, Stowell Parku a Fairfordu, kde mj. vyučoval francouzštinu. V roce 1958 pedagogickou činnost ukončil a věnoval se především literatuře. V Anglii se v roce 1959 oženil s Izabelou Herrmannovou, dcerou továrníka a obchodníka s kůžemi, jež se po pobytu ve Varšavě a Žirardově vystěhovala do SRN.

Adolf Fierla spolupracoval s polským tiskem v Itálii, Francii, Velké Británii a Kanadě. Kromě zmíněných periodik přispíval do *Orla Białego* (Londýn), *Narodowca* (pod pseud. Andrzej Jakubiec) a *Głosu Polska – Gazety Polskiej* (Kanada). Mimo to publikoval v časopise Polské evangelické církve augsburského vyznání v zahraničí *Posel Ewangelicki – Evangelical Herald*. V polovině 50. let se pokusil navázat kontakty s polskými periodiky v Polské lidové republice. Adolf Fierla byl evangelíkem augsburského vyznání. Několik textů uveřejnil v evangelickém kalendáři *Kalendarz Ewangelicki na rok 1967* i v katolickém periodiku *Tygodnik Powszechny*. Zásluhou své manželky a biskupa Andrzeje Wantuły posmrtně vyšla ve Varšavě sbírka *Poezie religijne* (1971).⁴ Podle informace Izabely Fierlové básníkův bratr věnoval sbírku papeži Janu Pavlu II.

Podle Edmunda Rosnera a Ludwika Brożka byla na Fierlově poválečné tvorbě patrná větší vyzrálost a pečlivost, co se týče básnického řemesla. Jako autor odtržený od svého rodného podhoubí byl nucen více vycházet z univerzálních témat, zvláště náboženských. V poválečné próze, podobně jako jiný emigrant ze Slezska Paweł Łysek (1914–1978),⁵ se Fierla snažil navazovat i na těšínský folklor, lidové zvyky a obřady. Vrací se k regionálně zabarveným vyprávěním *Dziwy na Świętą Barbórkę, Wielkoczwartkowe uroki, Legenda o jednym drewnianym kościółku* ad., v nichž navazuje na svou prózu ze 30. let. Píše také biblické příběhy, např. *Maria z Magdali* a *Godzina łaski pełna*, vánoční texty – *Legenda o trzech królach*.

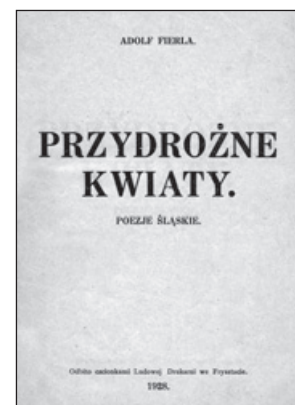
Adolf Fierla v meziválečném období, Dokumentační centrum Kongresu Poláků v České republice

V říjnu 1966 navštívil Fierla Polsko, pobýval v Krakově, Katovicích, přijel do Těšína (Cieszyn, do Českého Těšína již přijet nesměl) na pozvání Władysława Oszeldy (1907–2005) a setkal se se čtenáři v těšínském Národním domě, mezi nimiž nechyběl ani Henryk Jasiczek (1919–1976), jenž po něm převzal žezlo nejoblíbenějšího básníka regionu. Adolf Fierla zemřel v Londýně 13. září 1967, pochován byl ve Finchley.

Fierla debutoval sbírkou *Przydrożne kwiaty* (1928) ve Fryštátě, kde vyšla prvotina i Pawła Kubisze. Fierlova pražská studia a toulky po Čechách přinesly ovoce v podobě knihy *Czeskie grody i zamki*, kterou dedikoval tehdejšímu československému prezidentu Edvardu Benešovi, jenž ho pozval na Pražský hrad.⁶ Kromě souborů povídek a novel *Hałdy* (1930) a *Kamień w polu*, románu *Ondraszek* (1931) vydal sbírky básní *Cienie i blaski* (1930), *Dziwy na gróniach* (1932), *Kopalnia słoneczna* (1933) a *Kolędy beskidzkie* (1935). Poému *Silesiada* uveřejnil na stránkách *Naszego Ludu* (1926).

V meziválečném období byl A. Fierla nepochybně nejpopulárnějším polským básníkem českého Těšínska, autorem plodným a známým i za hranicemi regionu. Hodnocení jeho meziválečné tvorby podal představitel slezské „zájmové“ kritiky⁷ Zdzisław Hierowski, k jehož poznámkám *hic et nunc* není co dodat.⁸ V našem příspěvku proto půjde o kritické zařazení Fierlovy tvorby do dějin vývoje literatury v Těšínském Slezsku, resp. do kontextu polské národní literatury jako takové, nikoliv o nějaké

Básníkův debut – sbírka *Przydrożne kwiaty* vydaná ve Fryštátě r. 1928, Muzeum Těšínska

Titulní list sbírky *Dziwy na gróniach* vydané v Krakově a Těšíně v r. 1932, Dokumentační centrum Kongresu Poláků v České republice

příkré odsouzení jeho tvorby nebo znevážení jeho osobnosti.

Pět básnických sbírek, tři prozaické knihy a velké množství příspěvků v tisku (hlavně slezským) napovídá, že mu ze slezských spisovatelů nemohl plodností konkurovat nikdo s výjimkou Gustawa Morcinka. Rychle se rozrůstající literární dílo mělo za následek, že byl po určitou dobu bez větších protestů uznáván za jednu z hlavních osobností literárního života v Těšínském Slezsku. Svou autoritou ho dokonce podpořil Roman Dyboski, který napsal úvod k Fierlově sbírce *Dziwy na gróniach*, v němž autora označil za „pierwszorzędnego regionalnego poetę śląskiego“. Nebylo bezvýznamné, že sbírku *Kopalnia stoneczna* vydala krakovská Gazeta Literacka, což mohlo na čtenáře i kritiku působit silným dojmem. Za svou uspíšenou literární kariéru vděčil Fierla rovněž tomu, že pocházel z českého Těšínska, neboť to mu na polské straně zjednávalo oficiální podporu.

Zdzisław Hierowski soudí, že ve Fierlově případě šlo o nejvážnější omyl regionálního mecenášství.⁹ Od jeho prvních publikací z let 1928–1931 bylo zřejmé, že jde o spisovatele bez většího talentu a hlubší literární kultury, zcela neoriginálního, který nebyl na jedné straně s to zbavit se vlivů primitivní lokální literatury, na druhé straně se křečovitě a okamžitě přidržel všech možných vzorů, které se mu nabízely a daly se využít v jeho tvorbě soustředěné výhradně na regionální tematiku. Z gymnázia v Orlové načerpal vědomosti o polské literatuře, jež nepřekračovaly horizont Mladého Polska. Gustawa Morcinka začal napodobovat hned po vydání jeho první knihy novel, což bylo pro něj o to snazší, že oba vyšli ze stejných regionálních literárních tradic. V nářeční tvorbě následoval Pawła Kubisze, jakmile se seznámil s jeho básnickou tvorbou na stránkách časopisu *Zaranie Śląskie*, která se pak stala obsahem sbírky *Przednówek* (Hladový čas; 1937, druhé doplněné vydání Łódź 1946). Od počátku 30. let následoval vzor básnické skupiny Czartak a zejména Emila Zegadłowicze, s nímž se osobně znal. Jejich spolupráci různého typu dokumentuje korespondence dochovaná v archivu Muzeum Emila Zegadłowicza v Gorzeni Górném (Fierlovy pohlednice z let 1932 a 1934 s prosbou o Zegadłowiczovo vystoupení v katovickém rozhlase s přednáškou o české poezii) a dvě Fierlovy knihy – *Kopalnia stoneczna* (Kraków 1933) s věnováním autora a *Kołędy beskidzkie* (Cieszyn 1935) rovněž s autorovým věnováním; obě se dodnes v muzeu nacházejí.¹⁰

Jako autor balad se Fierla bez většího umleckého úspěchu inspiroval baladikou Jiřího Wolker, jehož překládal. Seznam vzorů by

Z. Hierowski údajně ještě mohl rozšířit, ale bylo by to zbytečné, když A. Fierla ze žádné své závislosti nevytěžil víc než jen průměrný literární výsledek. Z těchto vzorů si těšínský básník přisvojoval vždy jen to, co nejvíce bilo do očí, a tudíž bylo nejjednodušší napodobit, proto upadal do literárních manýr, zejména pokud jde o následování G. Morcinka a E. Zegadłowicze. Fierla brzy vytvořil vlastní básnickou manýru, schémata a šablony, jimž velmi snadno podléhal, když jeho literární plodnost nešla ruku v ruce s tvůrčí invencí, a to ho v kombinaci s omezením na velmi úzkou a velmi povrchně viděnou tematiku nejbližšího regionu vedlo k opakování nápadů a rozmnožování stejných básnických postupů.¹¹

Polští spisovatelé mu měli za zlé nejen to, že získal před válkou větší popularitu, než jakou si zasloužil z hlediska kvality své tvorby, ale i fakt, že *Fierla dovedl psát na objednávku státních činitelů, i kdyby šlo o české činitele, kdežto Kubisz po získání Záolží nebyl schopen o tom napsat ani báseň. Kubisz si to představoval jinak, a proto se tak zatvrdil, Fierlovi bylo jedno, jak k tomu došlo, hlavně, že byl znovu v módě jako Záolžan, že o něm znovu budou psát a že má pro ně o čem psát.*¹²

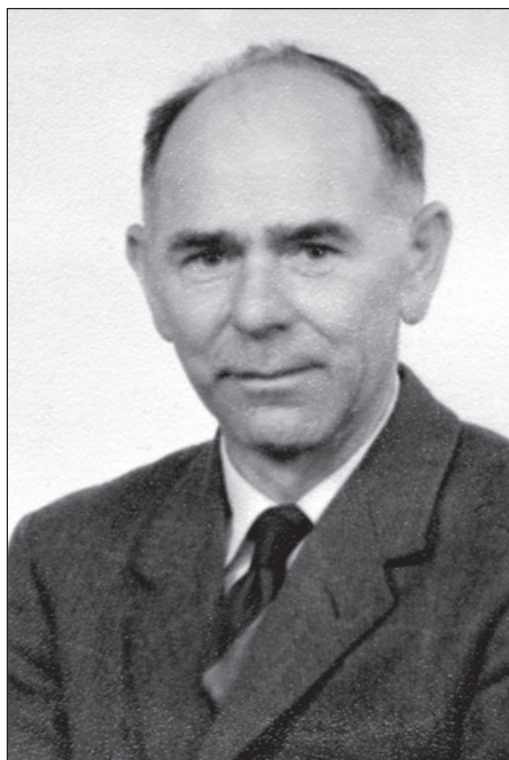
Fierla (člen Śląskiego Związku Literacko-Artystycznego)¹³ skutečně přeložil sbírku Jiřího Wolker, napsal o něm popularizující stať *Jerzy Wolker i jego dzieło* (1933) a v roce 1938, bez ohledu na zostření politické situace mezi Československem a Polskem, vycházel ve Fierlově překladu v katovickém časopise *Polonia* na pokračování román Vojtěcha Martíňka (1887–1960) *Černá země*.¹⁵ Fierlovy překladatelské snahy se však nesetkaly s pozitivním ohlasem polské kritiky,¹⁶ nikoliv z důvodů estetických, ale jiných, např. na stránkách národovecky orientovaného katovického měsíčníku *Kuźnica*.¹⁷ (Polonii založil Wojciech Korfanty;¹⁸ redakce hledala své přispěvatele v křesťansko-demokratických a národně-demokratických kruzích.) Wilhelm Szewczyk kritizoval ve svých *Wspomieniach* („Vzpomínky“, vyšly posmrtně v roce 2001) Adolfa Fierlu za to, že: *od Čechů dostával stipendia, za jejich peníze přeložil Wolker do polštiny, jeho básně zbavené citu byly překládány do antologií polské poezie; nebyl příliš pronásledován, jezdil do Prahy, do Lužice, do Polska – „náš básník“. V Polsku o něm slyšelo hodně lidí. Kdo ho nečetl, říkal: „velký slezský básník“, protože Adolf Fierla byl slavný, kdo ho četl, říkal – „slezský grafoman, velké slezské žvanění“.*¹⁹

Szewczykovi vděčíme rovněž za popis Fierlova charakteru: *Nerad s někým bojoval, neboť cítil, že nemá šanci zvítězit. Bylo*

možné na něj svalovat nejstrašnější obvinění, na chvíli se stáhnul, ale za chvíli se narovnal a na všechno zapomněl. Snad si uvědomoval svou literární neschopnost, a proto se nebránil výtkám kritiků. Jeho literární zrod připadl na období dobré konjunktury ve slezské literatuře. Rychle se stal slavným na jedné i druhé straně hranice. Dokonce Češi o něm hovořili jako o „našem básníkovi“, jelikož jim uměl pochlebovat a vzdávat úctu.²⁰

Fierla se v meziválečném období inspiroval výhradně regionem českého Těšínska a udržoval kontakty s některými českými spisovateli v oblasti, kromě ostravského Vojtěcha Martínka zaujmou jeho vztahy s českým kritikem Janem Strakošem (1899–1966), jenž měl uvádět recitační večer z poezie Fierly, Pawła Kubisze a Ōndry Łysohorského (vl. jm. Ervín Goj,²¹ 1905–1989) v roce 1935 ve Frýdku, tedy v době, kdy na mezinárodní politické scéně došlo ke zhoršení vztahů mezi Československem a Polskem. Kromě toho Fierlovi i Kubiszovi muselo být cizí Łysohorského úsilí o vytvoření svěbytné socialistické lašské kultury a o vytvoření spisovného jazyka ze slezského nářečního základu, jakož i na tomto základu založená teorie dvoumilionového lašského národa (kam by ovšem bylo třeba zahrnout i obyvatele hlásící se k polské národnosti), utiskovaného Němci, poté Čechy a Poláky [sic!], jak se můžeme dočíst z Łysohorského doslovu k jeho vlastní sbírce veršů *Spiwajuco piaśc* z roku 1934. Pozvání na společný literární večer tzv. lašských básníků Fierla v dopise Strakošovi nakonec zdvořile odmítnul, ostatně Strakošovi jako katolickému knězi ani Łysohorského osobnost nebyla blízká z ideových důvodů a z důvodů estetických odmítá rovněž jeho tvorbu.²² Strakoš na Fierlu kvůli jeho neochotě podílet se na společném recitačním večeru nezanevřel, kritik již dříve napsal recenzi na sbírku *Dziwy na gróniach* ve svém časopise *Poesie* (roč. II, č. 3–4), na jehož stránkách propagoval tzv. čistou poezii pod vlivem francouzského básníka Henri Bremonda (1865–1933), ale také publikoval soudobou polskou poezii (E. Zegadłowicze, K. Hłakowiczównu). Po večeru byl vydán „almanach slezského písemnictví krásného“ *Náš hlas* (Frýdek 1935) a Strakoš jako jeho redaktor v něm umístil Fierlovu báseň *Černý kraj* v překladu Jaroslava Závady.

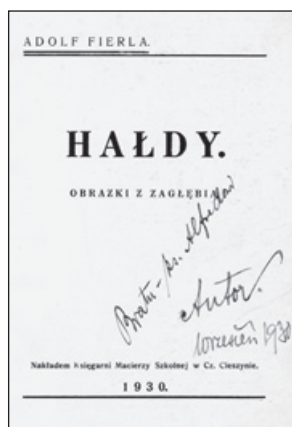
Celý Fierlův svět byl uzavřen do prostoru karvinského hornického revíru a zemědělské oblasti, která k němu přiléhala z východu, a slezských Beskyd. Jako básník dokázal zobrazit úzký okruh námětů – horníka a důl, sedláka a jeho práci, beskydskou krajinu a horalský folklor. Osobní prožitek v jeho básnické tvorbě

Adolf Fierla v pozdějších letech, Dokumentační centrum Kongresu Poláků v České republice

nesehrává téměř žádnou úlohu, vůbec v ní nenajdeme intimní lyriku, byl u něj nahrazen literární stylizací a manýrou, svět jeho básní je mrtvý a prázdný. Jak se domnívá hodnotitel Fierlovy tvorby Zdzisław Hierowski, celá je výjimečným příkladem básnického blábolu a literárního příživnictví.²³ Ostatně posuďme sami oprávněnost odsouzení katovického kritika na ukázce titulní básně sbírky *Przydrożne kwiaty*: *Hań, koło drogi, koło wiejskiej drogi / Wciśnięte między osty i rozłogi / Biedne, sieroce, jak pobliskie chaty, / Rosną przydrożne proste, ciche kwiaty. // Gdzieś tam na szkarpie, gdzieś obok w przykopie, / Hań znowu popod połamanym płotem / Rosną... i modlą się swych płatków złotem. // A nikto na nich ni okiem nie rzuci. / A nikt się po nie nie zegnje, nie wróci. / Rosną se podle drogi, podle chaty / Złote, cudowne te, przydrożne kwiaty. // Niekdy je zerwie rozbrykane chłopię / Gdy gęsi pasąc, skacze po przykopie. / Niekdy je bytło obskubie swawolne. // A one rosą te tam kwiaty polne, / Cudowne, Boskie, mieniące się złotem. / Modlą się w niebo... za ból, za tęsknotę. // Że nie wie nikt, czym są. / Że mogą złocić dołą złą. Że - - - / Ej, kwiaty złote! // Kocham was, brudne kwiaty, niepozorne, / Co upiększacie nasze niwy orne. / Biedneście, trądem gnijące i łzami. / Kocham... i perłę szukam między wami.*

Nenajde se ve Fierlově tvorbě nic hodnotného, co by stálo za pozornost i dnes? Hierowski se domníval, že pokud by se něco mělo zachránit z tohoto zpoetizovaného žvanění, zůstala by malá hrst básní z *Cieniów i blasków*,

Titulní list sbírky *Haldy* s osobním věnováním bratru Alfrédovi (1905–1995), evangelickému duchovnímu, ze září 1930, Dokumentační centrum Kongresu Poláků v České republice

Dziwów na gróniach a Kolęd beskidzkich. První sbírka *Przydrożne kwiaty* je souborem básní tak nepovedených a primitivních, že ani jedna báseň neobstojí při kritickém hodnocení. Sbírkou *Kopalnia słoneczna* je tak jasným falšováním skutečnosti, že přes formálně poněkud zdařilejší básně si kritickou pozornost ani nezaslouží a je pouze dalším příkladem daleko sahajícího básnického manýrismu. Sbírkou *Cienie i blaski* přináší několik básní věnovaných životu karvinských havířů. Ty vytvářejí vcelku přesvědčivý obraz hornického prostředí a práce horníků, rezignujeme-li však na větší umělecké požadavky a najdeme-li velkou míru pochopení pro zásadní nedostatky básnického stylu. Fierla ukazuje v této sbírce horníka jako nevolníka uhelného dolu, který je odsouzen na milost a nemilost nebezpečných přírodních sil, neustále vystaven hrozcímu zmrzačení nebo smrti, ale vidí ho rovněž jako oběť ziskuchtivosti zaměstnavatelů. Tento vcelku pravdivý obraz by byl ještě působivější, kdyby nebyl proniknut slzavým sentimentalismem a prvky laciného soucitu bránící porozumění mezi autorem jako nestranným pozorovatelem a zobrazovanou realitou. Existenci takové distance ještě důrazněji potvrzuje sbírka *Kopalnia słoneczna*. Byl-li uhelný důl v *Cieniach i blaskach* místem – mohli bychom užít i módního ekvivalentu *locum*, které jako moloch vysávalo hornickou krev a sílu, kde na každém kroku číhalo nebezpečí končící smrtí, navíc místem špatně placené a těžké práce, pak v *Kopalni słonecznej* se najednou stává objektem horníkovy lásky a jeho nadšení, čímsi pěkným a zářícím, místem, kde je práce zdrojem radosti, blahobytu a štěstí, náhlou sluneční, měsíční, zlatou a stříbrnou selankou. Překvapující je naprostý nedostatek Fierlova kriticismu, to, jak vybudoval tak lživý mýtus. Hierowski má za to, že se tak stalo pod vlivem Emila Zegadłowicze. Před sbírkou *Kopalnia słoneczna* Fierla totiž vydal sbírku beskydských veršů *Dziwy na gróniach*, která svědčí o tom, že zcela podlehl Zegadłowiczově beskydské mytologii. Stopy vlivů autora sbírek *Dziwanny* (1921) a *Dom jałowcowy* (1927) nacházíme u Fierly již dříve, ale teprve v „Zázracích na grúních“ vystoupily v tak jasné formě. Sbírkou je souborem balad napsaných v nářečí, krátkých lyrických obrázků a delších lyrických textů v reflexivně-náboženském duchu operujících lacinou mystikou. Všechny tyto básnické formy byly převzaty od Zegadłowicze spolu s jeho básnickými rekvizitami, koloristikou, nápady, mezi nimiž sehrává hlavní roli myšlenka přivést do Beskyd Ježíše Krista. Básník svého mistra vodí po beskydských kopcích, nechává ho naslouchat modlícím se

stromům, žehnat horám a lesům, hovořit s přírodou. Totéž pak činí v *Kopalni słonecznej*. Vede Pána Ježíše do podzemí, když ho předtím sňal z kříže na rozcestí, aby mu tam nebyla zima, důl pro něj mění na nejkrásnější kostel a „nejsilnější havíř“ za to pro horníky i pracuje: *Gdy giąć już nie lza obolałych ramion, / gdy myśl i czucie z mięką się przełamia – / przychodzi w węgiel łomotać łaskawie / pan Jezus z nieba, najsilniejszy hawierz* (z básně *Hawierz*). Tento Fierlův důl je podobně, jako tomu bylo v případě beskydské krajiny, pozlacený, ozářený sluncem, předobry, stěna sloje je v něm oltářem, důlní plyny kadi dlem, stojky podpírající strop varhanami, světlo hornické lampy monstrancí atd.

Ve sbírkách *Dziwy na gróniach* a *Kolędy beskidzkie* (v tomto případě je titul téměř úplným plagiátem Zegadłowiczovy sbírky *Kolędziołki beskidzkie*, 1923) najdeme několik krátkých, lyricky zabarvených popisů, občas stylizovaných podle vzoru lidové písně. Ke zdařilejším patří gavendy²⁴ se stylizací lidové epiky *Z putynki* a *Sałatka*. Třetí z těchto dílek *Chachar* je takřka úplným plagiátem Kubiszovy básně *W putyce*,²⁵ otištěné v časopise *Zaranie Śląskie*, posléze zařazené do sbírky *Przednówek*. Hierowski v závěru svých poznámek tvrdí, že celá Fierlova beskydsko-náboženská lyrika nepřináší žádnou literární hodnotu. Podle autora *Życia literackiego na Śląsku w latach 1922–1939* (Katovice 1969) básnická tvorba Adolfa Fierly reprezentuje těšínský regionalismus v jeho nejhorší podobě. Odhaluje všechny slepé uličky, nepřírozenosti, falšování, k nimž vedlo zjednodušené a povrchní provozování literárního regionalismu.²⁶

Nic na tomto hodnocení nemění ani polemika Pawła Kubisze s pražským polonistou Otakarem Bartošem na stránkách *Zwrotu*, jež se také týkala ohlasu skupiny *Czartak* a Emila Zegadłowicze v Těšínském Slezsku.²⁷ Bartoš se přímo nevyslovil, na které těšínské autory by mohla mít tato literární skupina konkrétní vliv, což Kubisz využil k tomuto tvrzení: *nazdařbůh vystoupil na scénu s wadowickou skupinou spisovatelů, která dokonce po určitou dobu vydávala nepříliš populární časopis Czartak. Do této skupiny patřili v čele se Zegadłowiczem i takoví spisovatelé jako Brzostowska nebo Szantoch. Avšak tvrdit bez udání jmen, že si těšínská spisovatelé přisvojovali vlivy od Zegadłowicze z jeho prvního období nábožensky laděné literární tvorby, onoho Zegadłowicze, který v té době přispíval do katolického literárního týdeníku Tęcza (Duha), který vycházel v Poznani, to je už naprostý nesmysl, to je jen jakýsi podivný pokus přistrčit Zegadłowicze polsko-těšínské literatuře jako tvůrce úzkého wadowického regionalismu a autora náboženských skladeb.*

[...] Byl to polskotěšínský spisovatel meziválečného dvacetiletí, jehož prof. Bartoš nepřipomněl ani jedním slovem, který měl podléhat literárním vlivům Zegadłowicze? Je zde řeč o Adolfu Fierlovi. Avšak ani tento nadaný polský spisovatel nebyl pod „vlivem“ Zegadłowicze v Gorzeni Górnym..., zdroj těchto vlivů nebyl tak vzdálený, označme ho jako zdroj těšínský, rodný.²⁸

Kubisz si dobře uvědomoval, že Fierlova poezie tematicky vychází z rodného regionu, jednoduché srovnání Zegadłowiczovy a Fierlovy poetiky i bez zdůrazňování konkrétních vlivů či výpůjček svědčí o tom, že Fierla svůj literární vzor do značné míry exploatoval, a k tomu velmi neinvenčně. Stejného názoru byl později i W. Szewczyk. Ve svých vzpomínkách nazvaných jednoduše *Wspomienia* (Katovice 2001) považuje A. Fierlu za Zegadłowiczova epigona: *Fierlovou chybou je, že málo co dal ze sebe, všechno jsou u něj reminiscence z četby něčí poezie. V první řadě Zegadłowicze, jeho nesnesitelného hudlení, které u Fierly přecházelo v jalový, mechanický flašinet. Nejde o napodobování lidových forem, kterého se dalo naučit u Kasprowicze, dokonce u Wyspiańskiego a ze soudobých u Jana Baranowicze. Prostota a jednoduše jsou dva různé pojmy. První z nich je důkazem řádné, jasné a vyvrácené kultury, zatímco druhý svědčí o nevyvrácené, primitivní kultuře. Fierlova poezie je jednoduchá, i když jsou v ní okamžiky skutečně umělecké, např. v *Dziwach na gróniach*.*²⁹

Daleko laskavější byla k Fierlovi dobová česká kritika. Jan Strakoš srovnával v recenzi sbírky *Dziwy na gróniach* jeho poezii s českými básníky Petrem Bezručem a Jiřím Wolkerem: *Fierla je lyričtější obou našich sociálních básníků. Sociální patos je u něho ztlumen právě tím básnickým úchvatem z krajinného živlu i hudby práce. Fierla zpívá tam, kde Bezruč a Wolker spřádají osnovu sociálního programu... Fierla je především básník, jenž hudebním instinktem dobývá svého tvaru básnického. [...] Kristus tu*

*prochází jako tajemný vládce vši té nádhery přírodní. [...] Poláci jsou o tolik šťastnější nás, že dovedou krajový folklor promítnout do pozadí skutečné básnické tvorby – Zegadłowicz a Fierla nám scházejí.*³⁰

V době postmoderního relativizování hodnot, včetně hodnoty estetické, jsme se dočkali statí a úvah na téma sakrálního a profánního, christologických motivů a náboženské symboliky ve Fierlově tvorbě.³¹ Edyta Korepta jako představitelka „zájmové“ polské, konkrétně těšínské, literární kritiky se na rozdíl od Hierowského domnívá, že báseň *Pan Jezus w kopalni* (ze sbírky *Kopalnia słoneczna*) *ukazuje na smyslovost lidové pobožnosti, která se projevila v uctívání kříže. Právě doslovné symboly, obsahující prvek „nerozlišení“, umožňovaly hluboký náboženský prožitek, mj. díky tomu, že zahrnují ustálené významy.*³²

Korepta rehabilituje Fierlovu poezii, když tvrdí, že způsob jeho zobrazení světa je typem lidového náboženství, které se vyznačuje „nerozlišováním“,³³ úplným ztotožněním textu se skutečností. Projekce zobrazeného světa v analyzovaných básních je kromě toho charakteristická sensualismem, jenž je paralelní s mimetismem, zvláště tam, kde básník odhaluje zjevné pravdy, což mělo sloužit k potvrzení toho, že tak tomu je i ve skutečnosti (s odkazem na Gadamerovo pojetí mimesis v uměleckém díle, neboť podle Hanse Georga Gadamera *každé autentické umělecké dílo je stále něčím, co potvrzuje pořádek světa [...] stále obnovovaný a mocný prvek pořádající duchovní energie.*³⁴ Edyta Korepta Fierlovu poezii interpretuje hermeneuticky z hlediska spojení religiozity spisovatelů s problémy malé vlasti, s národními otázkami a se systémem hodnot, který vyplývá ze specifické slezské regionální kultury, mnohdy má univerzální povahu, ale je určen lokální autentičností.³⁵ Přesto se dnes Fierlova tvorba jeví z převážné části jako epigonská, myšlenkově plytká a umělecky slabá.

Obálka sbírky *Kamień w polu* vydané v Českém Těšíně v r. 1938, Dokumentační centrum Kongresu Poláků v České republice

Poet and emigrant Adolf Fierla

About Czech and Polish literary relations in the Czech Těšín Region in the inter-war period

In this study, the author deals with the personality and work of a Těšín poet Adolf Fierla (1908 Orlová, Czech Republic – 1967 London, England), who was also a prose writer, publicist and translator influenced by the Silesian region. After World War II he stayed in England and contributed to English and Canadian journals. Between the wars he was one of the most popular poets of the Těšín-Silesia, but literary critics had numerous objections to his work. After the war there were debates about whether he was in fact an epigone of the Polish poet Emil Zegadłowicz, or whether he had a genuine individual talent. The contemporary criticism notes in Fierla's output links between faith and problems of the Těšín region, national issues and system of values that follows from the specific Silesian regional culture, frequently has a universal character, but is determined by local authenticity. None the less, Fierla's work appears today as predominantly imitative, intellectually shallow and artistically weak.

- 1 Sikora, Władysław: *Pisarze Zaolzia*. Český Těšín 1992, s. 18.
- 2 Fierlův životopis po druhé světové válce zpracoval Rosner, Edmund: *Powojenne lata Adolfa Fierli*. In: týž: *Literatura polska z českého Šlaska*. Cieszyn 1995, s. 98–102.
- 3 *Nasza Niezwykła Szkoła*, Porto San Giorgio – Foxley 1945–1948. London 1985.
- 4 Z tohoto výboru pocházejí i ukázky poezie Adolfa Fierli v našem příspěvku, jelikož autorovy starší sbírky jsou dnes již hůře dostupné.
- 5 K tvorbě rodáka z Javořinky (Jaworzynka) Pawła Łyska (zemřel v USA) srov. např. Kolbuszewski, Jacek: O twórczości Pawła Łyska. *Annales Silesiae*, 18, 1988, s. 109; Heska-Kwaśniewicz, Krystyna: *Krajobraz i przyroda w powieściach Pawła Łyska*. In: Martinek, L. – Tichý, M. (red.): *Česká a polská emigrační literatura – Emigracyjna literatura czeska i polska*. Opava 2002, s. 143–155; Korepta, Edyta: *Funkcje pieśni ludowych w utworach Pawła Łyska*. In: Heska-Kwaśniewicz, K. (red.): *Śląskie Miscellanea*, 17. Katowice 2004, s. 98–108.
- 6 Srov. Sikora, W.: *Pisarze Zaolzia*, s. 19.
- 7 Viz práce Poslední, Petr: *Hranice dialogu, Česká próza očima polské kritiky 1945–1995*. Praha 1998. Inspirujeme se tou částí jeho výzkumů, v níž přenáší též svého zájmu do oblasti stylu literárněkritických výpovědí – stylu instrumentálního, mimetického, mytizačního, expresivního, alegorického a symbolického, i tam, kde se zabývá rozdílným postavením „místní“, „zájmové“ a „srovnávací“ kritiky a také sférou čtenářské konkretizace textů, závislejších na dobových paradigmatech literární kultury.
- 8 Snad pouze upozornění na Hierowského chybné tvrzení, že A. Fierla *poté, co opustil vlast, zanechal literární tvorby a nic neuveřejnil (od času opuszczenia kraju zaniechał twórczości literackiej i nic nie opublikował)*. Srov. Hierowski, Zdzisław: *Życie literackie na Śląsku w latach 1922–1939*. Katowice 1969, s. 302.
- 9 Srov. Hierowski, Z.: *Życie literackie*, s. 302.
- 10 Za upřesnění děkuji řediteli muzea dr. Mirosławu Wójcikovi.
- 11 Srov. Hierowski, Z.: *Życie literackie*, s. 303.
- 12 *Fierla umiał pisać na zamówienie czynników państwowych, niech by to nawet czeskie były – Kubisz po odzyskaniu Zaolzia nie był zdolny nawet wiersza o tym napisać. Kubisz to sobie inaczej wyobrażał i dlatego stał się taki zatwardziały, Fierli było obojętne jak się to stało, grunt, że znów przyszła moda na niego (jako Zaolziańczyka), że znów będą o nim pisać i że on ma dla nich o czym pisać*. Viz Szewczyk, Wilhelm: *Wspomnienia*. Katowice 2001, s. 106. Není-li uvedeno jinak, text přeložil autor příspěvku.
- 13 Slezský literárně-umělecký svaz; ŚZLA, vznikl v roce 1937.
- 14 Wolker, Jerzy: *Wiersze wybrane*. Praha 1934, 29 s.
- 15 Hierowski, Z.: *Życie literackie*, s. 160.
- 16 Srov. Gwoździć do koniunktury. *Kuźnica*, 1936, č. 4, s. 16; *Audiencja*. *Kuźnica*, 1936, č. 5, s. 16. Kromě toho ve třech číslech časopisu *Kuźnica* vycházel polemický článek *Dzieje pewnej koniunktury* z pera těšínského historika a publicisty Ludwika Brozka (1907–1976) na téma literární grafomanie a kariéry A. Fierli.
- 17 Vznikla v roce 1935 jako orgán uměleckého sdružení stejného názvu, redaktorem byl Paweł Musioł (1905–1943), který pocházel z Vendryně na Těšínsku. V letech 1935–1936 vycházela jako měsíčník, jenž se opíral o Robotniczy Instytut Oświaty i Kultury im. St. Żeromskiego (sanační kulturně-osvětovou organizaci; založena v roce 1931), od roku 1937 jako dvoutýdeník.
- 18 Wojciech Korfanty (1873–1939) byl mj. vůdcem 3. slezského povstání v roce 1921, v letech 1922–1930 poslancem polského Sejmu spojeným s Křesťanskou demokracií (Chrześcijańska Demokracja). Od roku 1924 vydával deníky *Rzeczpospolita i Polonia*. Byl odpůrcem maršálka Józefa Piłsudského a tzv. sanační politiky. V dubnu 1935 odešel do československého exilu, po okupaci republiky nacisty emigroval do Francie, odkud se tajně vrátil do Polska, kde byl zatčen, po třech měsících z vězení propuštěn s ohledem na závažné onemocnění a krátce na to zemřel. Srov. Majchrowski, Jacek (red.): *Kto był kim w II Rzeczypospolitej*. Warszawa 1994; *Wojciech Korfanty – portret polityka, materiały z sesji naukowej w Muzeum Historii Katowic z 1989 r.* Katowice 1991; Zieliński, Władysław: *Wojciech Korfanty (1873–1939)*. Katowice 1981.
- 19 *Od Czechów brał stypendia, za ich pieniądze tłumaczył Wolкера na język polski, tłumaczono jego wyprane z uczuć wiersze do antologii poezji polskiej; nie prześladowano go zbyt, jeździł do Pragi, na Łużyce, do Polski – „nás básník“*. *W Polsce wielu o nim słyszało. Kto go nie czytał, mówił: „wielki śląski poeta“, bo był sławny Adolf Fierla, kto czytał – mówił – „śląski grafoman, wielka śląska blaga“*. Viz Szewczyk, W.: *Wspomnienia*, s. 105.
- 20 *Nie lubił z nikim walczyć, bu czuł, że nie jest zdolny do zwycięstwa. Można było nań miotać najstraszniejsze oskarżenia, – na chwilę się skurczył, ale zaraz prostował i zapomniał o wszystkim. Może czuł swoją nieudolność pisarską i dlatego nie bronił się przed zarzutami krytyków. Czas jego poczęcia literackiego przypadł na okres dobrej koniunktury w literaturze śląskiej. Prędko więc stał się sławny po tej i po tamtej stronie granicy. Nawet Czesi mówili o nim „nás básník“, bo umiał im się podchlebiać i kłaniać*. Tamtéž, s. 105.
- 21 Setkáváme se i s variantou Erwin Goy.
- 22 Šajtar, Drahomír: *Básník Adolf Fierla a kritik Jan Strakoš*. In: *Literatura v českém a polském Slezsku – Literatura na Śląsku českým i polským*. Opava – Cieszyn 1996, s. 72.
- 23 Hierowski, Z.: *Życie literackie*, s. 160.
- 24 Srov. gawęda – gavenda. In: Štěpán, Ludvík a kol.: *Slovník polských spisovatelů*. Praha 2000, s. 156. (Autorkou hesla je Krystyna Kardyni-Pelikánová.)
- 25 Obě básně srovnává Władysław Sikora ve stati *Chachar dwóch autorów* v knize esejů *Wielokropki* (Katowice 1982). Básně mají stejné téma, ale interpretace se jeví odlišná. Sikora srovnává jednotlivé pasáže obou autorů, rozebírá užití jazykových prostředků, které dila používají (v tomto případě nářečí). Z celého srovnávání vyplývá, že Kubisz pracoval s nářečím velmi dobře na rozdíl od Fierli, jenž nedovedl využít jeho funkce.
- 26 Srov. Hierowski, Z.: *Życie literackie*, s. 305.
- 27 Kubisz, Paweł: *Dzieje, legendy i prawda na uboczu*. Zwrot, 1954, č. 10, s. 5.
- 28 *Na chybił-trafił wystąpiono na widownię z wadowicką grupą pisarzy, która wydawała nawet przez pewien czas niezbyt popularne pismo pt. „Czartak“. Do tej grupy przynależeli na czele z Zegadłowiczem i tacy pisarze jak Brzostowska czy Szantrach. Ale twierdzić anonimowo, bez podania nazwisk, że to właśnie polscy pisarze cieszyński przyswajali sobie wpływy z Zegadłowicza, z jego pierwszego okresu kantyczkowej twórczości literackiej, tego Zegadłowicza, który w tym czasie biesiadował z katolickim tygodnikiem literackim pt. „Tęcza“, wychodzącym w Poznaniu – to już gotowy nonsens, to tylko jakaś dziwaczna próba aby narzucić Zegadłowicza jako twórcę ciasnego regionalizmu wadowickiego i autora kantyczek religijnych, literatury polsko-cieszyńskiej. [...] A może był to polsko-cieszyński pisarz międzywojennego dwudziestolecia, o którym prof. Bartosz nie wspomniął ani jednym słowem, który miałby ulegać literackim wpływom Zegadłowicza? Mowa tutaj o Adolfie Fierli. Ale nawet ten utalentowany pisarz polski nie zachodził po „wpływy“ do Zegadłowicza w Gorzeniu Górnym..., źródło tych wpływów nie było tak dalekie, nazwijmy je źródłem cieszyńskim, rodzimym*. Tamtéž.
- 29 *Błędem Fierli jest, że mało co dał z siebie, wszystko u niego to reminiscencje z lektur czyjeś poezji. Zegadłowicza w pierwszym rzędzie, jego nieznosného gęślikowania, przechodzącego u Fierli w czczą, mechaniczną katarynkę. Naśladowanie form ludowych to nie jest, tego można się było nauczyć u Kasprowicza czy nawet Wyspiańskiego, a spośród współczesnych – u Jana Baranowicza. Prostota a prostactwo to są dwa różne pojęcia. Pierwsze jest dowodem kultury prawidłowej, rzetelnej, dojrzałej – drugie stanowi o kulturze niedojrzałości, prymitywu. Prostactwo jest poezja Fierli, choć są w niej momenty szczerzego artyzmu, nap. w takich Dziwach na gróniach*. Viz Szewczyk, W.: *Wspomnienia*, s. 105.
- 30 Šajtar, D.: *Básník Adolf Fierla*, s. 74.
- 31 Bańska, Anna: *Motyw krzyża w poezji zaolziańskiej*. In: Rosner, E. (red.): *Kultura Zaolzia 1920–1990. Od regionalizmu do uniwersalizmu*. Cieszyn 1992, s. 96–112; Korepta, Edyta: *Zagadnienie tożsamości regionalnej w literaturze Śląska Cieszyńskiego*. Katowice 2005, s. 104–105, 113, 115.
- 32 [...] *wskazuje na sensualność ludowej religijności, który ujawnił się w czci oddawanej krzyżowi. To dosłowne symbole, które wprowadzają element „nierozróżniania“, co umożliwilo głębokie doświadczenie religijne, m.in. poprzez posiadanie stałych sensów, viz Korepta, E.: *Zagadnienie*, s. 106.*
- 33 S odkazem na práci Tokarska-Bakir, Joanna: *Obraz osobliwy. Hermeneutyczna lektura źródeł etnograficznych. Wielkie opowieści*. Kraków 2000, s. 22.
- 34 [...] *każde autentyczne dzieło sztuki nadal jest czymś, w czym potwierdza się porządek świata [...] wciąż odnawiany i potężny pierwiastek duchowej energii porządkującej*. Viz Gadamer, Hans-Georg: *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*. Kraków 1993, s. 51.
- 35 Korepta, E.: *Zagadnienie*, s. 116.

Jindřich Wielgus a sochařství 20. století na Ostravsku

Pavel Šopák

Dosud nebyly napsány dějiny moderního umění Slezska a Ostravska; chybějí monografické práce, zevrubný badatelský průzkum terénu, základní analýza situace. Ovšem co postrádáme zejména, je hledání a nacházení souvislostí generačních i významových, které by pojmu „umění“ daly dynamiku a provázanost s dneškem a uměleckou tvorbou – myšleno soliterním výkonům – hlubší smysl. Zvláště nízký stupeň poznání – ve srovnání s architekturou – vykazuje sochařství, u kterého existuje hned několik důvodů nižšího badatelského zájmu: v posledních sto či sto padesáti letech bylo sochařů v regionu Slezska a Ostravska činných jen několik a sochařské realizace, jistěže ty monumentální, byly příliš svázány s objednávkou, a tudíž se staly natolik konformními, že s odstupem času poutají pozornost více jako historické dokumenty než coby svébytná umělecká díla. Dějiny moderního sochařství regionu proto nejsou ani zdaleka tak efektní a pestré jako dějiny regionálního malířství nebo architektury. Pokusme se přesto v následujícím textu fenomén sochařství postihnout, a to v připomínce tvůrce, který neodmyslitelně patří k uměleckému profilu regionu a z hlediska umělecké hodnoty představuje nejvyšší etáž regionální umělecké kultury – sochaře, kreslíře a grafika Jindřicha Wielguse.

Wielgus (26. února 1910 Karviná – 9. května 1998 Praha)¹ náležel k výrazné generaci, nastupující do uměleckého života na sklonku 30. let 20. století v době radikální proměny stylového základu výtvarné tvorby. Tu ovládalo prohloubení obsahové složky, promítající se do expresivně deformovaného nebo silně stylizovaného tvaru, jak ji reprezentovaly osobnosti na straně jedné, např. Josef Kaplický (1889–1962), na straně druhé Josef Wagner (1901–1957). Významovost přitom oscillovala mezi alegoričností, kterou posiloval vztah k doceňovanému baroknímu umění, jak dosvědčuje Wagnerův případ, a mezi „ideou organického celku“, spočívající v čisté výtvarnosti, jejíž podstatu tvoří deformace figury vedené ve snaze o zachycení samotné životnosti formy, pulzace uvnitř organického tvaru, biologického růstu a plynutí. Toto pojetí je vlastní Kaplického sochám.² Tento významově-formální základ můžeme doplnit připomínkou tradice sochařství 19. století, které bylo ve 40. letech poprvé monograficky zhodnoceno.³ Ke spojení těchto podnětů došlo u Wielguse za války, jež posílila

smysl pro závažnost, naléhavost a současně nadosobní patos sochařského díla jakožto národního symbolu (taková je především svatá Anežka Česká na oltáři kostela sv. Jakuba v Praze z roku 1940, zřetelně navazující na Myslbekovu sochu světice ze svatováclavského pomníku). Mladému Wielgusovi se tedy česká plastika mohla oprávněně jevit jako ideální prostředek k autonomní umělecké výpovědi, rezignující na popisnost a narativnost a nacházející účel v laborování s abstraktním tvarem, a současně jako medium vhodné k vyjádření obecné, lidské, civilizační nebo existenciální zkušenosti nadčasovými uměleckými prostředky.

Místo Jindřicha Wielguse v moderní plastice předurčovalo studium, a to na umělecko-průmyslové škole, kde byl žákem Karla Dvořáka (1931–1934), do jehož ateliéru se dostal po vyučení řezbářem (1928) a po letech strávených na Škole uměleckých řemesel v Brně (1929–1931). Studium završil ve speciálce profesora Otokara Španiela na pražské Akademii výtvarných umění (1934–1937). Pro mladého umělce bylo nepochybně štěstí, když obdržel stipendium na Akademii výtvarných umění v Římě, kde se stal žákem profesora Angela Zanelliho (1879–1942). V roce 1938 se představil tamnímu publiku v Galerii Barcaccia (s O. Gregorem). Řím, to byla cenná životní zkušenost i díky seznámení se s jedinečnými sochařskými památkami od starověkých kultur po renesanci a baroko.

Wielgus, slezský rodák, zůstal od studentských let až do své smrti věrný Praze; získal zde četné přátele, okruh sympatizantů, vybudoval si pozici hodnotově vyváženým dílem a současně si dokázal udržet určitý distanc vůči oficiálním strukturám. Do proudu uměření modernismu náležel zcela přirozeně a kontinuálně rozvíjel vlastní tvůrčí východiska, čemuž odpovídá i udělení rozličných cen až ve druhé polovině 60. let. Národním umělcem byl jmenován až v roce 1989. To však neznamená, že by publicistická i umělecko-historická pozornost, věnovaná Wielgusovu dílu, byla malá. Tvorbu naopak sledovalo množství výtvarně kritických textů umožňujících zájemci dnes, s odstupem času, poznat dobový kontext, do něhož je možno díla různých vývojových fází vřadit a zároveň dobře postihnout peripetie umělcova stylu v jeho dynamické celistvosti.

Sochařské práce Wielgusova mládí vyznačuje smyslově exponovaná forma, nesoucí stopy

*Jindřich Wielgus, 70. léta
20. století, artarchiv.cz*

Jindřich Wielgus,
Ze šichty II., polychromovaná
sádra, výška 70 cm, r. 1944

hnětení a energické práce se špachtlí, již umělec sumárně postihoval lidskou figuru v různých činnostech a jež mu současně poskytovala velký prostor pro ponechání autonomie materiálu (hlíny), podílejícího se na celkovém vyznění díla, což ze soudobé české sochařské produkce upozorní nejvíce na sochy Josefa Wagnera; taková je již Wielgusova *Maryčka Magdonová* (1930) i *Matka s děckem* (1943). Vzdor až impresivně rozechvělé formě objevujeme v raných 40. letech nápadnou tendenci k plnému, těžkému, klenutému objemu, zbavenému popisnosti, který zčásti upomene na kontrastní inspirační východisko ve starší nefigurativní plastice Vincence Makovského; takové je Wielgusovo *Torso* (1940) i *Zátiší s ovocem* (1942).⁴ Ještě na prahu normalizace, která bude oficiálně nárokovat platnost „socialisticky angažované“ výpovědi umělce, vytváří abstraktní kompozici nazvanou *Synkopy III.* (1972),⁵ již rozvíjí cyklus, jehož první sochu tvoří stejnojmenné dílo z roku 1964 a který můžeme chápat jako *hommage* slavné soše Hany Wichterlové *Kompozice – pomeranč* (1929).

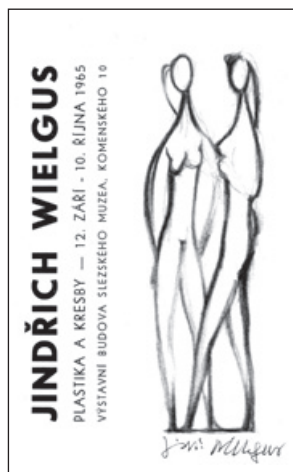
Obvykle se připomíná ale jiné formální východisko Wielgusovy tvorby – iberská plastika, její zavalitost, tíha, absence detailů, důraz na autonomii forem, a současně organičnost, měkkost a lyričnost. Umělec vytvořil několik typů – variací na plný klenutý tvar, jehož výrazovou sílu ověřil nejlépe v *Hornickém učni* (1943) a v *Ženě nad umyvadlem* (1948) a s nímž dále laboroval v tvarových juxtapozicích a průnicích, jak ukazuje *Pláč tří Marií* (1943) a zejména jeho *Pieta* (1943–1944). Tu určuje princip dvou objemových těžišť, tedy princip, jež sochař uplatní o patnáct či dvacet let později v exteriérových figurách zpola ležících žen, určených pro Orlovou a Havířov (kompozičně je navíc předjímá drobná složka *Ležící*, 1948).⁶ Druhá polovina 50. let přináší zajímavé intermezzo – údy štíhlých figur jsou subtilnější a protaženější, pozornosti se těší ženské nebo spíše dívčí tělo v podobě stojícího nebo sedícího aktu. Potlačení detailů umožňuje tyto křehké figury chápat jako variace na jedno téma, jehož podstatu tvoří důmyslná prostorová skladba (*Milenci*, *Ležící*, obě 1957). K dílům této charakteristiky náleží i poněkud štursovská *Věčná Eva* (1957), osazená v lázeňském parku v Darkově. Tuto morfologii v průběhu 60. let ale opět opustil, aby se vrátil k plnějšímu tvaru, který byl obecně vzato v českém sochařství té doby spojován s příkladem charismatického anglického sochaře Henryho Moorea (1898–1986). Jakkoliv se tato spojitost nabízí ve Wielgusově případě, je zjevné, že umělec k této poloze dospěl organicky vlastní cestou. Tvarovým abstrahováním našel lapidární, monumentální formu, kterou neopustil ani v 70. a 80. letech. Rozvíjel ji v kameni, hlíně

i ve dřevě – Wielgusově oblíbeném materiálu, na němž se vlastně učil sochařskému řemeslu. Podobně sumární je postižení figur v kresbách, u nichž šlo stále více o skladbu kruhových prvků, jež jen vzdáleně připomínají východisko ve figuře.⁷

Vedle autorova stylu a jeho proměn musí pozornost badatelů poutat dvojí kontext, v němž se Wielgusovo dílo ocitá – kontext soudobé sochařské tvorby a jejich cílů či ambicí a současně kontext regionální výtvarné kultury. Čtyřicátá léta 20. století nebyla jen obdobím hledání prostředků umělecké výpovědi, ale také utvářením nové organizační báze, jak to jen v krajně složité době, kdy většina uměleckých spolků přerušila činnost, nebyly-li přímo zakázány, bylo možné. Příležitosti k veřejné prezentaci na rodném Ostravsku se přesto našly – ve svazku rekonstituovaného Moravskoslezského sdružení výtvarných umělců v Moravské Ostravě (MSVU), které v období 3.–19. prosince 1941 připravilo 32. členskou výstavu, jíž se ze sochařů zúčastnil vedle Wielguse ještě Augustin Handzel. O pár měsíců později (15. března – 7. dubna 1942) proběhla v ostravském Domě umění 6. členská výstava pražské pobočky brněnského Spolku výtvarných umělců moravskoslezských Aleš, který slučoval malíře a sochaře s vazbami na Moravu, trvale však žijícími v Praze. Mezi vystavujícími opět nacházíme Wielguse, jenž se do Ostravy vrátil i o rok později, v březnu 1943, a tentokrát opět coby člen MSVU. Nepochybně první velkou příležitostí veřejné prezentace svého díla přinesla Wielgusovi výstava MSVU ve Smetanově muzeu v Praze v dubnu 1941. Wielgus tehdy vystavil patinovanou sádku *Slezský šohaj*, portrét dítěte provedený ve dřevě, a sádkovou skicu ke kompozici Ostrava.⁸ Znovu se členy ostravského spolku vystavoval po válce a tehdy se mu také v jeho kraji dostalo prvního a na dlouhou dobu poslední ocenění, když v roce 1947 obdržel Zemskou cenu národního výboru města Ostravy.

Hvězdou mezi ostravskými moderními sochaři byl od 30. let Augustin Handzel, jehož vůdčí pozice se udržela v letech poválečných, kdy se stal jedním z arbitrářů formujícího se výtvarného života na Ostravsku.⁹ Od konce 30. let se ale zde usazují i další sochaři, především Karel Vávra a Antonín Ivanský; ti získávají první vážnější sochařské úkoly a předstupují před publikum v rámci kolektivních výstav.¹⁰ Sochařskou tvorbu regionu lze námětově shrnout pod označení portrétní tvorba a náhrobní plastika; tady má místo o čtyři roky mladší Karel Vávra, stejně jako Wielgus, Španielův žák z pražské akademie.¹¹ Náročnější sochařský úkol, spočívající v podání určité narativní scény, nejčastěji z hornického prostředí, je spíše výjimkou. Převážně

Leták k výstavě Jindřicha
Wielguse ve Slezském muzeu
u příležitosti udělení Ceny
Petra Bezruče v září 1965,
reprofoto Petra Kuklová

jde o komorní plastiky, jako ty, které se znalostí práce horníků vytvářel Antonín Ivanský, ovšem jen jako prémie spolku MSVU (*Do práce*, 1938), a které jsou předznamenány ostravskými sochami umělce předchozí generace, brněnského sochaře Josefa Kubíčka (1890–1972). Právě Kubíček v meziválečném dvacetiletí objevil Ostravu a s ní hornické téma jako sochařsky nosné a vyjádřil je nepatetickým, věcným a současně moderním způsobem.¹² Ivanského pojetí figury se příliš neliší od Vávrového, je to opět důraz na věčnost, která ovšem v případě jeho nejslavnější sochy – postavy horníka – vykazuje markantní závislost na klasicismu. Ivanského *Horník* zasluhuje srovnání s Wielgusovou klíčovou sochou ze 40. let – *Havířem s kvádrem* (1942). Jestliže Ivanského sochu, po druhé světové válce umístěnou před ředitelství OKD v Moravské Ostravě, vyznačuje silná klasicizující tendence, Wielgusova plastika, dominující skupině umělcových figur havířů, je odlišná kontrastem mezi sumárním postižením tvaru a mezi živým povrchem, jehož hladkost narušuje určitý náznak skicovitosti, přičemž si vzdor této senzuální složce zachovává pádnou monumentalitu a vnitřní napětí, téměř barokní. Jinak řečeno, Ivanského *Horník* je ikonickou figurou, vyjadřující patos a monumentalitu profese, naproti tomu Wielgusova socha je jejím humanistickým antipodem. Je symbolem osudu moderního člověka, osobitou reakcí na sisyfovský mýtus, zasazený do lokálních kulís.

Konec 40. let Jindřicha Wielguse poněkud vyčlenil z regionálního kontextu. Symbolicky v tomto směru vyznívá jeho první samostatná výstava v Ostravě, která proběhla 1.–25. září 1946 – Wielgusovy sochařské práce doprovázely obrazy vynikajícího a dnes vysoce ceněného modernisty, malíře Karla Černého – a dále zastoupení na kolektivní výstavě Mladá generace Jednoty umělců výtvarných a SVU Mánes (15. února – 17. března 1948), na které byla k vidění vedle Wielgusových děl tvorba pražských umělců Františka Jiroudka, Oty Janečka, Jana Kavana a Arnošta Paderlíka. V regionu zaujali dominantní pozici jeho generační soupeřníci Antonín Ivanský a Karel Vávra. Jejich jména (spolu s Ladislavem Vlodekem a hradeckým sochařem Vincencem Havlem) najdeme v Katalogu Jurečkovy galerie z roku 1948 a na velké výstavě *Deset let umělecké tvorby na Ostravsku*, pořádané v únoru 1958 v Krajském osvětovém středisku na zámku Hradci u Opavy.¹³ Tito sochaři začínají monopolizovat nejen veřejné zakázky na umělecká díla, což je koneckonců pochopitelné, ale především začínají vyjadřovat to, co se dobovou rétorikou označovalo poněkud romanticky „Ostravsko ve výtvarném umění“. Trojice sochařů Havel – Vávra – Ivanský se setkala již

dříve, na reprezentační výstavě *Ostravsko v práci a budování* (1950), která v roce pátého výročí osvobození Československa proběhla v ostravském Domě umění. Vzpomeňme názvy zde vystavených děl Vincence Havla (*Do práce*), Antonína Ivanského (*Horník I., II., Odboj v kotlárně*) a Karla Vávry (*Doubrava, Partyzán, Budujeme nové Vítkovice*, maketa a studie památníku ve Slezské Ostravě, maketa památníku rudoarmějců),¹⁴ aby bylo zjevné, jak se hornická ikonografie pojila s válečnou, resp. osvobozeneckou tematikou, jak zcela ovládla sochařskou tvorbu, jež se v 50. letech pozvedla k monumentálním úkolům, k nimž náleží jak památníky osvobození, tak sochařské výzdoby nových továren, budov veřejných institucí či prostranství nově budovaných městských čtvrtí. V těchto souvislostech Jindřicha Wielguse již nenajdeme – a přitom ještě v roce 1946 Jaromír Pečírka napsal: [...] *Umění se projevuje svobodně a je výrazem umělcovy bytosti. A tak Ferdiš Duša vidí a cítí jinak ostravský kraj a jeho práci (vidí a tlumočí je pevně a mužně), jinak Jan Sládek vidí a cítí planoucí Ostravu (je děsivá a přízračná), jinak, vzdušnější a neméně dramaticky ji maluje Vladimír Kristin a opět jinou tvářnost má hornický život v obrazech Viléma Wünsche, jež mají vedle svých výtvarných hodnot i hodnotu dokumentu. Jinak maluje tvrdé tváře svých krajanů Valentin Držkovic, až tvrdě skutečně, jinak je plasticky utváří pevně a jadrně sochař Augustin Handzel, jinak měkčeji a malebněji modeluje svůj rodný karvinský svět Jindřich Wielgus [...].*¹⁵

Kde se ocitl mladý sochařský talent, který Pečírkovi splýval s vizuální reprezentací Ostravska? Kde se vytratil a jakými šel cestami od dob studií a přehlídek společných s ostravskými výtvarníky? Odpověď přináší výstava v roce 1943 ve Vilímkově galerii. Napříště bude patřit nikoliv Ostravě, nýbrž Praze – a s ní se vymaní z kontextu regionálního umění a dostane se do generačních souvislostí pražské (!) umělecké scény, k níž z Wielgusovy generace náleží vynikající sochaři Karel Hladík, Jan Kavan, Alois Sopr nebo Ladislav Zívr, osobnosti sice kontrastické, s odlišnými životními osudy (a především s odlišným postojem k panující komunistické moci), nicméně vnitřně spjaté komplikovaností umělecké výpovědi, vycházející z nesamozřejmosti bytí člověka ve světě – ve světě hodnotově rozkolísaném, jednoduše neuchopitelném, hodnotově ambivalentním. A přitom souvislosti s Ostravou budou připomínány opakovaně, protože pro Prahu se Wielgus stane tím, kým v grafice a ilustrátorské tvorbě byl již od 20. let Ferdiš Duša – mluvčím podivné černé země na východě, země s jejími haldami uhlí, uhrančivé, temné až

Jindřich Wielgus, *Jana*, bronz, výška 27 cm, r. 1939

Antonín Ivanský, *Horník*, Ostrava, Prokešovo náměstí

Leták k výstavě Jindřicha Wielguse na zámku v Hradci nad Moravicí v září a říjnu 1967, reprofoto Petra Kuklová

Jindřich Wielgus, Maryčka Magdonova, Frýdek-Místek, Radniční ulice, foto Petr Juřák

démonické, země se zvláštní příchutí syrovosti a fatality. Tedy s oněmi kvalitami a hodnotami, s nimiž bylo pražské intelektuální a umělecké prostředí seznamováno zprostředkovaně od konce 19. století a dávalo do opakované souvislosti s Petrem Bezručem. Wielgus s Bezručem bude spojován docela samozřejmě tak, jak tomu bylo a stále je u Ferdiše Duši.¹⁶ Bude to už ale Pražan, usazený na Vinohradech; bude se zapojovat nikoliv do dění na Ostravsku, nýbrž do tvůrčí práce v metropoli – a odtud bude vystupovat v uskupeních, které výrazně promění situaci druhé poloviny 50. let. Je to především tvůrčí skupina Radar, cíleně navazující na odkaz válečné Skupiny 42 především důrazem na civilizační aspekt. I s ní se objeví v 60. letech v Ostravě na skupinové výstavě v Domě umění.

Nová situace a s ní i velkolepý návrat Jindřicha Wielguse do rodného kraje bezprostředně souvisí se změnami společenského klimatu po XX. sjezdu KSSS (1956). Samostatně vydaná studie o Wielgusově tvorbě od malíře a výtvarného kritika Otakara Mrkvičky (1898–1957) dokládá, jak se po polovině 50. let dovedně spojoval odklon od socialisticko-realistické doktríny, patrný v českém sochařství – kterou ovšem nebyl Wielgus na rozdíl od Vávry, Ivanského a Havla prakticky zasažen (dřevěný reliéf pro hotel Jalta je příliš lyrický a výtvarně autonomní na to, aby snesl toto stylové označení) – se stále preferovanou dělnickou tematikou, byť artikulovanou prostředky znovuoživené moderny. Mrkvička zdůraznil: *Jindřich Wielgus je sochař tematický, a přece jen je sochařem přesvědčivým. Neboť toto [hornické] téma [...] si nevyvolil. Nenadiktovala mu je doba a její požadavky. Wielgusovy plastiky jsou pravé,*¹⁷ což jej implicitně obhajuje z potenciální výtky konjunkuralismu, o němž u jiných sochařů, ztvárňujících v té době dělnické profese, nemůže být pochyb. Podobná aktualizace vyznačuje vydání *Balad* (1960) protežovaného Jiřího Wolkeru. Bibliofilské vydání klasického textu doplnily Wielgusovy nezvykle modernistické ilustrace.

Kontrast není jen stylový, tematický či obsahový, ale i formální a spočívá v radikální proměně sochařské formy na přelomu 50. a 60. let. Úspěch československé účasti na EXPO v Bruselu, s nímž se ztotožnila i československá politická elita a rozvolněný moderní výraz přijala jako reprezentaci socialistické skutečnosti, která nahradila přeživší prostředky socialistického realismu, vedla mj. i k rozšíření výrazových možností soudobé sochařské tvorby. A v tomto momentu a s tímto posláním se Wielgus „vrací“ na Ostravsko. Pouto k rodnému kraji měly napříště vyjadřovat především realizace ve veřejném prostoru. Prvním takovým dílem na Ostravsku

se mohl stát už pomník v Doubravě, k němuž známe sádrovou skicu (1949).¹⁸ Jeho kompoziční rozvrh, sestávající z trojice kráčejících figur, nápadně upomene na mladší Gajdovu realizaci hornického památníku z centra Moravské Ostravy (1953–1965). Z pomníku v Doubravě sešlo a umělec dostal na Ostravsku zakázku až mnohem později. Mezitím však prošlo české sochařství popsanou dramatickou proměnou.

V průběhu první poloviny 60. let sledujeme, jak se i na Ostravsku výtvarníci odvracejí od socialisticko-realistické doktríny a současně jak její koryfeje, doposavad monopolizující sochařskou tvorbu na Ostravsku (A. Ivanský, K. Vávra, K. Babraj, v Opavě V. Havel), pomyslně vyklízejí pole, resp. umožňují vyniknout i jiným tvůrcům. Wielgus se do rodného kraje vrací příznačně až v tomto čase mentální a hodnotové proměny. Dostal příležitost k sochařskému úkolu při výstavbě třetího obvodu sídliště Poruba, jež se již svou architekturou mělo lišit od ansámblové historizující architektury sovětského stříhu nejstarších porubských čtvrtí. V rámci nově upravené Hlavní třídy vznikl prostor, v němž zaujala místo Wielgusova socha *Podvečer* (1963); dvojice sedících figur ve chvíli odpočinku či rozhovoru ostře kontrastuje s dosavadní sochařskou výzdobou starších částí Poruby, např. se sochou *Horníka* (1962) Antonína Ivanského, jen o rok starším než Wielgusova plastika. Figury z Wielgusovy porubské plastiky už nejsou hrdinné dělnické typy, triumfálně kráčející od úkolu k úkolu, které zvěstují budovatelské poselství v patetických gestech; to jsou současníci zcela civilní, odpatetizovaní a docela samozřejmě v moderním městě, jež není ničím víc než jevištěm obyčejných dní a obyčejných životů. Wielgus vyjádřil tuto obyčejnost, věcnost a nepatetičnost neobyčejně dovedně a především velice suverénně. Problém sochařského díla se mu koncentroval v hledání tvaru, ve hře objemů se zajímavým členitým obrysem a v lapidární zkratce bez anatomických detailů a naturalistické popisnosti.

Wielgusovy sochy se zabydlely i v dalších městech – především v rodné Karvině, dále v Havířově a Orlově. V případě sochy určené pro Orlovou 4 dosvědčují slova dobového komentátora ocenění těchto plastik: *Umělecky nejvýraznější a nejnápadnější v první etapě nového města je plastika ženy od Jindřicha Wielguse, karvinského rodáka, tvůrce známých hornických figurálií. Monumentálnost Wielgusovy odpočívající ženy (lehce patinovaná polyesterová pryskyřice) tvoří celek s kašnou, která je vytvořena z leštěné jeseňnické žuly. Plastika je umístěna před obchodním a společenským střediskem.*¹⁹ Wielgusovými ženskými figurami vstoupil do center nových měst na Ostravsku lyrický, až ztišující prvek, dosud

netušený, tolik se lišící ikonografií a morfologií od soch první poloviny 50. let. Havířov získal v roce 1959 dvě podobně citěné Wielgusovy sochy, jež rozvádějí typ sedící a stojící figury; ženskou figuru, umístěnou před nemocnicí, kompozičně identickou s orlovskou plastikou, a sochu nazývanou *Mír*, sestávající ze stojící figury ženy s holubicí na rameni, která drží za ruku před sebou stojící dítě. Ta byla určena před základní školu.²⁰ Kompaktní blok, jež vyznačuje esovitě zvlnění, diktované kontrapostem, je v siluete narušen hlavou ženy s propracovanými vlasy, což není pro Wielgusovy sochy obvyklé, a holubicí, avšak co je závažnější, umělec zde řešil problém vystoupení objemu do prostoru; komunikaci dvou odlišných a přitom významově souznačných těles. Zaujetí pro tento způsob řešení a současně umělcovu schopnost vyjádření ve dřevě dokládá komorní plastika *Mír* ze Slezského zemského muzea v Opavě, u níž užité materiálu umožnil subtilnější propracování forem i otevření objemu zalomené pravé paže.²¹ V případě karvinských soch se jedná o interiérové i exteriérové práce. Zaujímou *Tři grácie* (1959), určené pro zdejší kulturní dům, otevřený v roce 1954, subtilitou figur ještě náležející individuálnímu stylu rozváděnému kolem poloviny 50. let, a bezesporu i monumentální parafráze Wielgusovy známé sochy *Havíře s kvádrem* (1967).²²

Kdyby už nebylo jiné formy či příležitosti než exteriérová plastika v obytných celcích, sochařská tvorba Jindřicha Wielguse by tvořila integrální a důležitou součást výtvarného umění 60. let na Ostravsku. Příležitostí připomenout se v rodném kraji bylo více – a byla to především výstavní činnost. Ta ukázala širší spektrum Wielgusova uměleckého naturelu. Není náhodou, že v 60. letech opakovaně vystavuje ve Slezsku a na Ostravsku. V Ostravě v letech 1961 a 1969. Druhá z ostravských výstav proběhla v galerii Dílo na Kuřím rynku od konce dubna do poloviny května 1969 a autor se představil grafikami i komorními sochařskými díly.

Vazbu Wielgusovy hornické motiviky k básníkovi Slezských písní stvrzovalo udělení krajské Ceny Petra Bezruče v roce 1965; při té příležitosti proběhla v září a říjnu toho roku výstava ve Slezském muzeu v Opavě, kde se ve dvoraně výstavní budovy shromáždilo 19 umělcových prací. Nebylo to poprvé, protože již v roce 1961 byl Wielgus připomenut opavskému publiku. Další, podobně reprezentativní svým kulturně-společenským kontextem, byla výstava na zámku v Hradci u Opavy (dnes Hradec nad Moravicí) v září a říjnu 1967, kterou zahájil Petr Holý.²³ Stala se součástí oficiálních oslav 100. výročí narození Petra Bezruče a Wielgus na Hradci vystavoval spolu s význačným

*Jindřich Wielgus,
Havíř s kvádrem, r. 1967*

malířem a ilustrátorem Karlem Svolinským a paralelně se sochařem Jiřím Myszkem (1925–1990), jenž v 60. letech nejvýrazněji ukazoval obrat od popisného realismu 50. let, jemuž zjevně podlehl, k abstraktnímu modernismu mooreovské poetiky 60. let. Z pohledu dramaturgie hradeckých přehlídek současné tvorby této trojici výstav můžeme rozumět jako součásti radikální obrody výstavních aktivit, které se od 50. let vyčerpávaly povýtce přehlídkami regionální konzervativní umělecké tvorby. Tu v 60. letech nahrazovala sice uměřená, přesto kultivovaná moderna, jak dosvědčují výstavy Bohdana Laciny (1965) a Olbrama Zoubka (1970).

Symbolický význam měla Wielgusova výstava v rodné Karvině v květnu a červnu 1968, připravená Zdeňkem Benešem a doprovázená katalogem s textem Jana Karabáče, organizovaná jako součást oslav 700 let existence Karviné. Vycházejí další texty – průkopnický psal o Wielgusově obrodě sochařství již Jiří

Katalog výstavy Františka Grosse, Josefa Proška a Jindřicha Wielguse v galerii Václava Špály v říjnu a listopadu 1962, typografie Oldřich Hlavsa, reprofoto Petra Kuklová

zasloužilý umělec
JINDŘICH
WIELGUS
:plastiky, kresby

DÍLO
FONDU ČESKÉHO FONDU
VÝTVARNÉHO UMĚNÍ

Leták k výstavě Jindřicha
Wielguse v opavské galerii
Dílo v roce 1982, reprofoto
Petra Kuklová

Šetlík v roce 1958 a o rok později je sochařovo dílo součástí stálé expozice sochařství Národní galerie v Praze. Množí se další reakce – v ostravském *Červeném květu* psal o Wielgusovi Petr Holý, pozornost umělci věnoval i brněnský estetik Oleg Sus. Nejdůležitější jsou ovšem texty sepsané redaktorem pražského nakladatelství ODEON Janem Řezáčem. Jedná se o esej, napsanou pro katalog výstavy v roce 1958 nazvanou *Hlad po kráse*, esej v katalogu trojice František Gross, Josef Prošek a Jindřich Wielgus v pražské Galerii Václava Špály v říjnu a listopadu 1962²⁴ a monografii vydanou v ostravském Profilu o tři roky později, pro kterou fotograf Prošek pořídil snímky Wielgusových děl.

V 70. letech se Jindřich Wielgus vrací k rodnému kraji v několika realizacích; je to reliéfní výzdoba nového rehabilitačního ústavu v Hrabyni (1975) a lázni Darkov (1976). Drobné figurky z té doby (jako *Milenci*, 1982) upomenou na terakotové plastiky Augustina Handzela ze 30. let. V 70. letech se opakovaně objevuje na výstavách v regionu – v Domě umění v Opavě, Mánesově síni v Karvině, v opavském a ostravském Díle i v muzeu ve Frýdku-Místku – avšak ohnisko obrodného aktu, jež v sobě obsahovala Wielgusova tvorba druhé poloviny 50. let a desetiletí následujícího, se přece jen vůči současnosti jevílo být už vzdálené.²⁵

Jindřich Wielgus and plastic art in the 20th century in the Ostrava Region

The text deals with the sculptor, carver and graphic artist Jindřich Wielgus (1910–1988) in relation to the art of sculpture in his native Ostrava Region. Although the artist was permanently connected with Prague from his studies, he influenced the context of graphic art in the Ostrava Region with his works and exhibitions (Ostrava, Karviná, Hradec nad Moravicí, Opava). In the first two-thirds of the 20th century, the art of sculpting is remembered in the basic contours as a phenomenon, lacking significant creative personalities and also not bringing interesting creative opportunities due to the political circumstances. It may also be the reason why little attention was paid to it, with some exceptions. The case of Jindřich Wielgus – the artist's statue in Ostrava-Poruba, Havířov, Orlová, Darkov Spa – shows how the Ostrava Region tried to get away from the dominance of the descriptiveness of social realism at the end of the 1950s. Public places were getting rid of pathos due to monumental works and they were becoming intimate and visually attractive. Therefore, the artist ranks among the most important sculptors who were active in the region in the 20th century.

POZNÁMKY

- 1 Základní literatura – Toman, Prokop: Nový slovník československých výtvarných umělců. Praha 1947; Řezáč, Jan: Jindřich Wielgus. Plastiky a kresby 1939–1968. Katalog výstavy v galerii českého fondu výtvarných umění Praha, Národní třída, 2.–26. května 1958. Praha 1958; Dvořák, František: Studie Jindřicha Wielguse. Katalog výstavy v síni Lidové demokracie Praha, listopad 1959. Praha 1959; Řezáč, Jan – Prošek, Josef: Sochař Jindřich Wielgus. Ostrava 1965; Baleka, Jan: Jindřich Wielgus. In: Poche, E. a kol.: Encyklopedie českého výtvarného umění. Praha, Academia 1975, s. 567; Holý, Petr: Jindřich Wielgus. Biografický slovník Slezska a severní Moravy, 10, 1998, s. 158–159; Týž: Jindřich Wielgus. In: Dokoupil, L. – Myška, M. – Svoboda, J. (edd.): Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy. Ostrava 2005, s. 414; Kramerová, Daniela: Jindřich Wielgus. In: Horová, A. (ed.): Nová encyklopedie českého výtvarného umění. Praha 1995, s. 935. Z dalších textů – Jindřich Wielgus 85letý. Noviny Karvinska, 2, 1995, č. 35, s. 3; Remešová, Gerta: Vzpomínka na Jindřicha Wielguse. Noviny Karvinska, 5, 1998, č. 24, s. 4. Monograficky naposledy Hlaváček, Luboš: Jindřich Wielgus. Praha 1978. Vzpomínku mu věnoval Oldřich Šuleř v knize Laskavá setkání, Ostrava 2008.
- 2 Takto viz Wittlich, Petr: České sochařství ve XX. století. Praha 1978, s. 202–208.
- 3 Volavka, Vojtěch: Josef Václav Myslbek. Praha 1942; týž: Sochařství devatenáctého století. Praha 1948.
- 4 Hlaváček, L.: Jindřich Wielgus, obr. č. 9 a 17.
- 5 Tamtéž, obr. č. 102.
- 6 Tamtéž, obr. č. 51.
- 7 Tamtéž, obr. č. 126, 127 a 130. Některé kresby tohoto typu vlastní Slezské zemské muzeum, Uměleckohistorické pracoviště, inv. č. U1180A, Žena s dítětem, 1972; inv. č. U1181A, Matka s dítětem, 1972.
- 8 Hýl, Vladimír: Katalog výstavy MSVU – Moravskoslezského sdružení výtvarných umělců v Mor. Ostravě. Smetanovo muzeum v Praze, 6.–20. dubna 1941. Mor. Ostrava 1941, s. 15.
- 9 Holý, Petr: Augustin Handzel. Ostrava 1960.
- 10 Hýl, Vladimír: Výtvarné umění Ostravského kraje. Ostrava 1941, s. 50. Hýl připomíná sochaře Antonína Ivanského, Jindřicha Wielguse, Karla Vávru a také Bedřicha Neužila a Vladimíra Navrátila.
- 11 Týž: Karel Vávra. In: týž (red.): Almanach Moravskoslezského sdružení výtvarných umělců v Mor. Ostravě [vydaný] u příležitosti dvacátého výročí založení republiky Česko-Slovenské. Mor. Ostrava 1938, s. 47.
- 12 Naposledy Šopák, Pavel: Neznámé dílo sochaře Josefa Kubičky. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 56, 2007, s. 95–96.
- 13 Deset let umělecké tvorby na Ostravsku. Krajské Osvětové středisko na Hradci u Opavy – pobočky uměleckých svazů výtvarných umělců, spisovatelů a hudebních skladatelů v Ostravě. Ostrava 1958, s. 13, 15 a 22.
- 14 Katalog členské výstavy Svazu československých výtvarných umělců – kraj Ostrava „Ostravsko v práci a budování“, Dům umění v Ostravě, 22. dubna – 14. května 1950. Ostrava 1950.
- 15 Pečírka, Jaromír: Slezsko-ostravské umění výtvarné. Katalog výstavy Slezsko vpřed, Praha, Obecní dům, 17. března – 31. března 1946. Praha 1946, s. 11.
- 16 Například Katalog výstavy zasloužilého umělce Jindřicha Wielguse – plastiky a kresby, Ústřední kulturní dům železničářů, Praha, náměstí Míru 2, leden 1985, úvod Marcela Plánková. V roce 1960 se Wielgus zúčastnil soutěže na architektonicko-sochařské ztvárnění náhrobku Petra Bezruče v Opavě.
- 17 Citováno podle Mrkvička, Otakar: Jindřich Wielgus. Sochy z let 1937–1957. Praha 1958, s. 11.
- 18 Řezáč, J.: Jindřich Wielgus, č. kat. 18.
- 19 Citováno podle Paloch, Blažej: Pamětihodnosti města Orlové. In: Plaček, V. (ed.): Orlová 1223–1973. Historie a současnost města. Orlová 1973, s. 392.
- 20 Hlaváček, L.: Jindřich Wielgus, obr. č. 75 a 77.
- 21 Slezské zemské muzeum, Uměleckohistorické pracoviště, inv. č. U534B, datace 1961, koupě 1987, výška 107 cm, tmavě mořená dřeva.
- 22 Hlaváček, L.: Jindřich Wielgus, obr. č. 72 a 95.
- 23 Vystaveno bylo celkem deset plastik, 20 kreseb a 22 grafik, vernisáž se konala 10. září 1967.
- 24 Řezáč, Jan: Znamení času. In: Gross, obrazy – Prošek, fotografie – Wielgus, sochy. Katalog výstavy, Galerie Václava Špály 12. října – 11. listopadu 1962. Praha 1962, nestránkováno.
- 25 Studie vznikla za finanční podpory Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky.

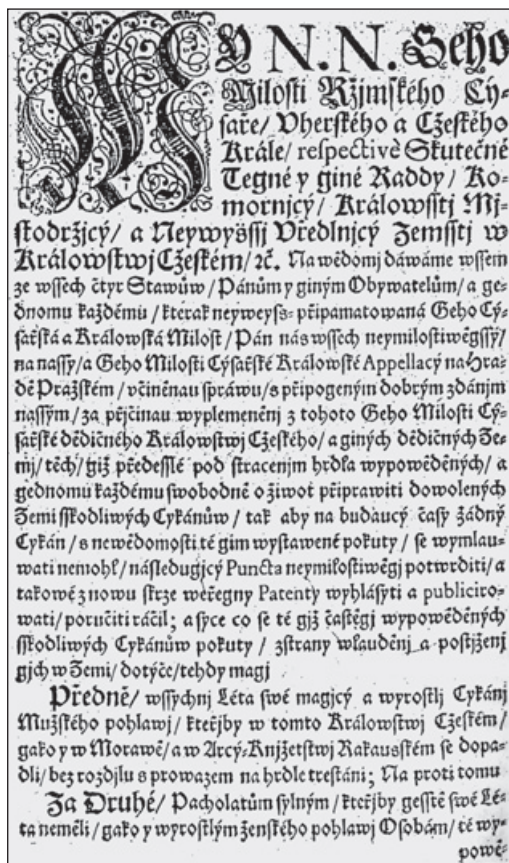
Hlášení z poloviny 18. století o pohybu cikánského obyvatelstva po moravsko-slezském pomezí

Lenka Vašutová

Hlášení státních úřadů přinášejí cenné poznatky nejen o migraci jednotlivých vrstev obyvatelstva, ale rovněž ze sociální oblasti či každodenního života neusdlých vrstev společnosti včetně zpráv o pohybu cikánských skupin po moravském a slezském území.¹ Vedle údajů o jejich složení, věku členů, počtu dětí a rodinných vazbách jsou v některých případech dochovány také výpovědi zadržených jedinců získané při výslechu. Příspěvek je věnován konkrétnímu spisu o putování tohoto etnika po moravsko-slezském pomezí v polovině 18. století.²

Nejprve se ale ve stručnosti podíváme na cikánské obyvatelstvo v českých zemích v období raného novověku. Označení „cikán“ tehdy nemělo etnický význam. Mohl tak být nazýván kdokoliv, kdo přijal potulný, tedy „cikánský“ způsob života.³ Ještě na začátku 15. století se k nim usdlé obyvatelstvo stavělo poměrně vstřícně, pravděpodobně na základě všeobecně rozšířeného vyprávění, že se jedná o křesťanské poutníky vyhnané z Egypta.⁴ Potulný život, uchylování se k čarodějnickým praktikám a krádeže, jimiž si „přivydělávali“, zapříčinily změnu postoje „domácího“ obyvatelstva.⁵ Vyvrcholením byl patent Leopolda I. Učinil z cikánů pronásledované osoby, které musely pod hrozbou smrti opustit zemi. Na hranicích se objevily tabule s malovaným vyobrazením trestů za jejich překročení.⁶ Další z proticikánských patentů vydal Karel VI.⁷

Patent z 20. let 18. století byl ve svých artikulech striktní: [...] v Jeho Milosti královských českých dědičných zemích dopadení cikáni ještě dalejic, jakož prve za takové lidi, jenž se svobodně jako pták zastřeliti smějí, prohlášeni, a za takové držáni byli [...] kdyby oni v utíkání a v pronásledování se dopadnouti nemohli, nýbrž utíkali, nebo se bránili, a se poddati nechtěli, oni ihned na místě zastřeleni, anebo sice jinším způsobem zabiti. Kdyby oni ale [...] se dopadnouti a zadržeti mohli, v takové případnosti arestýrováni, a z nich [...] již dospělé osoby mužského pohlaví s provazem usmrcené [...]. Nedospělým chlapcům a všem dospělým v cikánské rotě dopadeným ženským osobám v Jeho Milosti dědičným Království českým pravý ucho, v Markrabství moravském ale, jakož i v dědičném Knížectví slezském a dědičném hrabství Glacku [Kladsku], levé ucho odřezáno, oni s vymrskáním trestáni, a potom [...]

ze všech jeho milosti dědičných zemí na věčnost vypovědění. Pokud se vrátili a byli opět přistiženi, bylo jim odřezáno i druhé ucho. Při opakovaných zadrženích pro jejich tudy proukázané nenapravení a nepolepšení bez rozdílu s mečem trestáni býti mají.⁸

Praxe se ovšem od vydaných norem lišila. Cikánské obyvatelstvo zůstávalo i přes panovnícké zákazy. Na této skutečnosti se podílely mj. i finanční důvody. Především malé lokality se pro velkou peněžní zátěž snažily procesům s cikány vyhnout. Pokud již došlo k jejich zadržení, zatčení se vymlouvali na neznalost zákazu vstupu cikánů a potulky v českých zemích.⁹ Ve výjimečných případech byl jejich pobyt tolerován. S tímto případem se setkáváme v Uherském Brodě. Rodina potulného kováře Štěpána Daniela se zde dokonce usadila. Jejich práce a znalosti byly zajisté přínosem pro místní hospodářství, vrchnost i zdejší společnost.¹⁰

Cikánské obyvatelstvo nepochybně pobývalo i v ostatních částech českých zemí, o čemž svědčí ojedinělé zmínky. Obecně se totiž o neusdlém obyvatelstvu, tedy o lidech nevlastnících

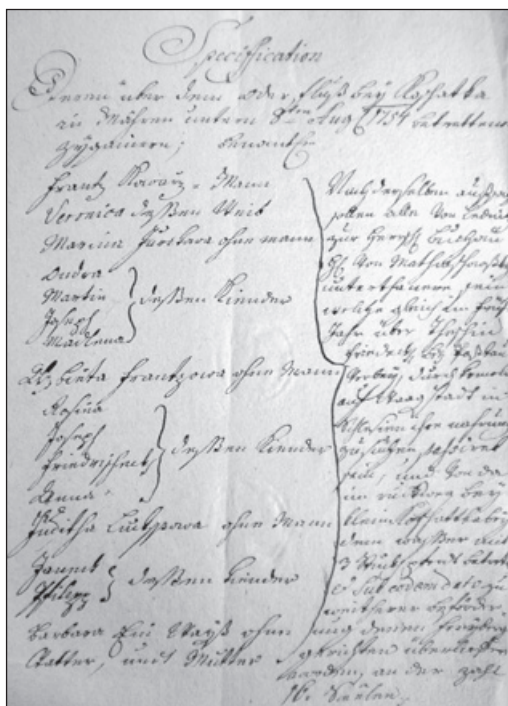
Patent císaře Josefa I.
o vyhoštění cikánů, r. 1710;
Francek, Jindřich: Zločin
a trest v českých dějinách.
Praha 1999

*Cikáni, 18. století;
Francek, Jindřich: Dějiny
loupežnictva. Zloději,
loupežníci, lupiči, pytláci
a žháři v českých dějinách.
Praha 2002*

nemovitosti a především neodvážející dávky a další povinnosti, dochovalo málo zpráv. Úřady si jich všímaly zpravidla jen v trestněprávních záležitostech. Výskyt cikánského obyvatelstva sledujeme i na moravsko-slezském pomezí, přestože ve zmíněných hlášeních úřadů se tato oblast příliš nevyskytovala.¹¹ Příмым dokladem výskytu cikánské skupiny blíže nespecifikované velikosti, která se rovněž očividně živila i provozováním činnosti s nádechem čarodějnictví, byl spor tří žen z Moravské Ostravy z roku 1669. Příčinou nesváru se stal jakýsi kořen, jemuž byly připisovány magické schopnosti. Nebožtík Jiří Anturin jej před 13 lety pro konservování neštěstí od ohně byl ukúpil od cikánův na Zámostí, z kteréhožto kořena lidé z nenávisť spirituska jmenovali a zlého ducha, jak

*Hlášení přerovského
hejtmana o pohybu
16 cikánských osob
u Košatky, r. 1754,
Moravský zemský archiv
v Brně*

říkávají zmijsa, činiti chtěli.¹² Rovněž v Místku, jenž se nacházel na hukvaldském panství, bylo v roce 1651 pokřtěno cikánské dítě Jánoš, jehož rodiče Jakub Cigan a Juda neboli Judita šli po cigánsku.¹³

Přístupme k samotnému hlášení přerovského hejtmana moravské královské reprezentaci a komoře v Brně o pohybu větší cikánské skupiny na moravsko-slezském pomezí. Náhodou na ni narazil krajský komisař Franz Handl při zjišťování škod způsobených vodou 8. srpna 1754 v obci Košatka nedaleko Brušperku.¹⁵ Nežahálel a její přítomnost nahlásil přerovskému krajskému hejtmanství. Na základě výpovědí jednotlivých členů vyšetřovatelé zebrubně popsali i jejich putování. Jednalo se údajně o „Mařašovské poddané“ pocházející z Lednice v Uhrách. Při své cestě prošli Těšínem, Frýdkem, pokračovali kolem Paskova přes Krmelín až do Bílovce, kde hledali obživu. U Košatky byli zastiženi zmíněným komisařem Handlem. Následovalo zatčení celého uskupení a jeho předvedení před příborský soud. Podle dalšího hlášení krajského hejtmanství následně stanuli před kroměřížským hrdelním soudem.

Za zmínku stojí složení této cikánské skupiny. Celkem čítala 16 „duší“. Měla pouze jednoho dospělého mužského člena, a to Františka Kováře. Toho doprovázely čtyři ženy, jejich deset dětí a jeden sirotek. Jmenovitě se jednalo o Veroniku, manželku Františka Kováře, dále Marinu Jurkovou a její čtyři děti Ondru, Martina, Josefa a Madlenu, Alžbětu Franzovou a její děti Rozínu, Josefa, „Fridriška“ a Annu, Juditu Lukšovou a její děti Janka a Filipa a sirotka Barboru, která ztratila oba rodiče. Můžeme jen spekulovat, zda partneři těchto žen skončili na popravišti podle znění zmiňovaných patentů. Nabízí se však mnoho dalších otázek. Zda mezi jednotlivými dospělými osobami existovaly i příbuzenské vztahy, případně jaké, jaký byl věk jednotlivých členů skupiny či jaký byl způsob jejich obživy. Víme pouze, že v době zadržení této „bandy“ s nimi putovali i tři koně.

Uvedené hlášení o zadržení skupiny bohužel neobsahuje výslechy jednotlivých členů či další zprávy o celém případu. Schází dokonce rozsudek soudu. Opět můžeme pouze spekulovat nad jejími dalšími osudy. Je možné, že úřady postupovaly podle panovnických patentů a oněch 16 osob čekalo vymrskání, uříznutí ucha a vyhnání ze země. Není ani vyloučeno, že se při svém putování po Slezsku a severovýchodní Moravě odklonili od uvedené trasy. Přesto se jedná o zajímavou zmínku, která snad alespoň z části přispěje k doplnění znalostí o neusdlém obyvatelstvu na moravsko-slezském pomezí v období raného novověku.

- 1 Hlášení jsou uložena v brněnském Moravském zemském archivu v Brně (dále jen MZA Brno), fond B1 Gubernium (dále jen B1), inv. č. 4182, sign. Z 10, č. k. 2181.
- 2 Ačkoliv z prostředí jižní Moravy se dochovalo ve zmíněném fondu několik desítek hlášení, prostor severovýchodní Moravy a (Rakouského) Slezska byl o zprávy tohoto charakteru o něco chudší.
- 3 Hanzal, Jiří: Cikáni na Moravě v 15. až 18. století. Dějiny etnika na okraji společnosti. Praha 2004, s. 6.
- 4 Dibelka, Jaroslav: „Kde my se máme podít, když nemáme naši zem?“ Migrace Cikánů v raném novověku a jejich reflexe v očích okolí. In: Maur, E. – Grulich, J. (edd.): Dějiny migrací v českých zemích v novověku. Historická demografie 30, 2006, s. 190.
- 5 Rheinheimer, Martin: Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450–1850. Praha 2003, s. 134.
- 6 Hanzal, Jiří: K otázce nejstaršího vyobrazení Romů v českých zemích. Rytina Václava z Olomouce „Cikánská rodina“ a tzv. „cikánská varovná tabule“ z roku 1708 ze Slezska (s přehledem dějin Romů ve Slezsku do pruského záboru). Český lid 89, 2002, č. 4, s. 321–342; týž: Cikánské varovné tabule z Nových Hradů v kontextu Svaté říše římské a českých zemí. Památky jižních Čech, 3, 2010, s. 150–165.
- 7 Pánek, Jaroslav: Pronásledování romských (cikánských) kočovníků v první čtvrtině 18. století ve světle divišovské smolné knihy (Příspěvek k dějinám Romů v českých zemích). Zpravodaj středočeské vlastivědy a kronikářství, 6, 1974, s. 21. Dále k perzekuci cikánského obyvatelstva např. Procházková, Eva: Perzekuce romských kočovníků v českých zemích v 18. století. (Na základě rozboru ortelních manuálů pražského apelačního soudu.) Sborník archivních prací, 42, 1992, č. 2, s. 307–409 ad.
- 8 MZA Brno, fond B1, inv. č. 4182, sign. Z 10, č. k. 2181.
- 9 Dibelka, J.: „Kde my se máme podít, když nemáme naši zem?“, s. 191–200.
- 10 Hanzal, Jiří: Cikáni na Moravě v 15. až 18. století. Praha 2004, s. 65–150.
- 11 K cikánskému obyvatelstvu ve Slezsku výběrově např. Nečas, Ctibor: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005; Sláma, František: O cigánech na Těšínsku. Slovanský sborník, 6, 1887, s. 123–127; Spyra, Janusz: Słowniczek cygański z 1881 r. z terenu Śląska Cieszyńskiego. Studia Romologica, 2, 2009, s. 165–174; týž: Rajske są okolice Cieszyna, czyli jak dr František Sláma cieszyńskich Cyganów sądził. Studia Etnologiczne i Antropologiczne, 11, 2011, s. 244–257.
- 12 Archiv města Ostravy, fond Archiv města Moravské Ostravy. Listiny, listy a knihy, inv. č. 73, sign. II B, fol. 138–139.
- 13 Lipovský, Radek: Populační vývoj Frýdecko-Místecké aglomerace od poloviny 17. století do završení průmyslové revoluce. Disertační práce Filozofické fakulty Ostravské Univerzity. Ostrava 2008, s. 228.
- 14 „Zigeiner Banda“. Viz MZA Brno, fond B1, inv. č. 4182, sign. Z 10, č. k. 2181.
- 15 Dnes Košatka nad Odrou, místní část obce Stará Ves nad Ondřejnicí (okres Ostrava-město). Následující údaje pocházejí ze spisu uloženého v MZA Brno, fond B1, inv. č. 4182, sign. Z 10, č. k. 2181.

Zajímavosti přírody Těšínska

O svítící žížale

Jiří Kupka

Z nadpisu by se mohlo zdát, že si budeme vyprávět pohádku. Po pravdě řečeno, příroda Těšínska pohádková skutečně je. Stejně jako celé území České republiky je nesmírně zajímavá a bohatá na druhové zastoupení. Vždyť jen živočišných druhů žije v ČR kolem 35 000, přičemž 99 % připadá na bezobratlé. A to nemluvíme o semenných rostlinách, mechorostech, prvocích a jiných skupinách živých organismů. O každém by se dala vyprávět spousta zajímavých věcí, toužíme-li po pohádkách. Ten, kdo se dokáže kolem sebe pozorně koukat, nemusí cestovat do exotických krajů. A na Těšínsku je na co koukat!

Třeba zjistíme, že taková „obyčejná“ žížala vůbec nemusí být a není obyčejná. Z území ČR je v současné době doložen výskyt 52 druhů žížal a jejich určování není snadné.¹ Žížaly představují nejvýznamnější skupinu půdní makrofauny. Mají

vliv na tvorbu půd a jejich strukturu, rozkládají odumřelou hmotu a podílí se na koloběhu živin. Pro svou nezastupitelnou roli v půdních ekosystémech jsou často označovány jako „ekosystémoví inženýři“.²

Jedním z druhů žížal, se kterým se můžeme běžně setkat v horách a podhůří Těšínských Beskyd, častěji v lesích smíšených než jehličnatých, je žížala svítivá (*Eisenia lucens*).³ Jako náš jediný druh žížaly má schopnost bioluminiscence. Její tělní tekutiny a hlen za určitých podmínek (např. při podráždění, při styku s některými látkami) slabě světélkují. Někteří vědci se domnívají, že je to ochrana před případnými predátory – a o ty nemá tato žížala nouzi.

Žížala svítivá totiž nežije hlouběji v půdě, jak je to u mnoha žížal obvyklé. Nalezneme ji nejčastěji pod kůrou odumírajících anebo padlých

Žížalu svítivou (*Eisenia lucens*) snadno poznáme podle stanoviště (většinou pod kůrou padlých stromů) a „zebrovitého“ vzhledu, foto Jiří Kupka

stromů, vzácněji v povrchových vrstvách půdy, kde se živí organickými zbytky rostlinného původu. V tomto prostředí svou kořist loví rovněž brouci, např. některé druhy střevlíků, nebo plži – sklovatky.⁴ Můžeme se jen domnívat, k čemu všemu při takovém lovu žížal dochází a s trochou antropomorfismu uvidíme „k smrti vystrašeného střevlíka, který se právě zakousl do své oběti“.

Jedná se zcela jistě o významný a velmi zajímavý organismus, jenž žije na Těšínsku spolu s námi a se kterým bychom se měli příležitostně seznámit. Podle čeho tedy žížalu svítivou poznáme? Její délka je většinou mezi 90–170 mm. Má načervenalé až fialovohnědé zbarvení, přičemž rýhy mezi jednotlivými články jsou světlejší, čímž vzbuzuje dojem, že je pruhovaná.

Zaměnit ji můžeme s žížalou hnojní (*Eisenia fetida*), která je ale vázaná na jiný biotop (hnojiště, komposty apod.).

Prostředí žížaly svítivé zbytečně neničme (neoloupávejme kůru z padlých stromů aj.). Tato místa jsou domovem celé řady dalších vzácných druhů organismů. Jen pokud při odpočinku na pařezu náhodou nohou zavadíme o jeho kůru, pozorně se podívejme, jestli tam tuto „zebrovitou okrasu“ našich lesů nespátříme. Opatrně ji vezměme do rukou a nechejme prolézat mezi prsty. Máme-li pokrývku hlavy nebo batoh, můžeme se na stinném místě pokusit spatřit světélkující „stopy“, které zanechal na našich rukou její hlen.

A co závěrem? Kde je „dobře“ žížalám, daří se i lidem.

POZNÁMKY

1 Z území Těšínska je doložený výskyt 19 druhů žížal. Více informací nalezneme v publikaci Pižl, Václav: <i>Žížaly České republiky</i> = Earthworms of the Czech Republic. Uherské Hradiště 2002. Dále srov. Hudec, Karel a kol.: <i>Příroda České republiky. Průvodce faunou</i>. Praha 2007. 2 Jsou tak označovány organismy, které svou činností významným způsobem ovlivňují životní prostředí jiných organismů.	3 Někdy se v atlasech uvádí název žížala podhorská, který vychází ze synonyma vědeckého názvu <i>Eisenia submontana</i>. 4 Sklovatky (rod <i>Daudebardia</i>, u nás dva druhy) se vzhledem podobají „slimákům“, ale na konci nohy mají drobnou ulitku, do které se však nemůžou zatáhnout a ukryt. Jedná se o dravé plže, kteří žížaly napadají nejčastěji z boku. Zjevně musejí být značně „hbití“, rozhodně hbitější než žížaly. Na území Těšínska se můžeme setkat s oběma druhy, které jsou jinak velmi vzácné.

Dvě města – jedna tradice / Dwa miasta – jedna tradycja

David Durczok

Významné kulturní instituce Muzeum Těšínska a Muzeum Śląska Cieszyńskiego, které trvale rozvíjí muzejní tradice na Těšínsku, se vyznačují také dlouhodobou partnerskou spoluprací. Jedná se zejména o vědecko-výzkumnou, publikační, výstavní a kulturně-výchovnou činnost. Neméně významné je působení obou muzeí při aktivitách spolufinancovaných z prostředků Evropské unie. K nejrozsáhlejším pak patřila realizace zrcadlového projektu *Dvě města – jedna tradice / Dwa miasta – jedna tradycja*, jenž navazoval na obdobné činnosti polského muzea. Projekty obou partnerů byly finančně podpořeny Evropskou unií z prostředků Evropského fondu pro regionální rozvoj, resp. Fondem mikroprojektů Euroregionu Těšínské Slezsko – Śląsk Cieszyński Operačního programu přeshraniční spolupráce Česká republika – Polská republika 2007–2013.

První projektovou akcí byla *Těšínská muzejní noc* (27. května 2011) uspořádána u příležitosti Mezinárodního dne muzeí, kterou zajišťovalo Muzeum Śląska Cieszyńskiego, v Českém Těšíně byla zpřístupněna muzejní pobočka. Díky *Slezské muzejní noci* probíhající v tentýž den na území Moravskoslezského kraje dorazil do Českého Těšína speciální motorový osobní vlak. Následující

sobotu byla připravena celodenní akce *Noc v Archeoparku*. Návštěvníci zhlédli např. táborové ležení, život Slovanů v dobových oděvech, historické scénky, ukázky tkaní, bojových umění, ručního vyšívání středověkého oděvu, výrobu obilných placek v chlebové peci a nahlédli do replik středověkých stavení. Dále měli možnost zapojit se do soutěží, historických testů, ražby mincí či ochutnat slovanské pokrmy. Většina návštěvníků ocenila, že se akce konala i za nepříznivého počasí.

Počátkem června 2011 byla v Orlové slavnostně otevřena první ze šesti plánovaných výstav. Expozice o *Jiřině Králové* přiblížila osobnost této národopisné vlastivědné pracovnice, její pracovní aktivity a postupy v oblasti národopisné práce. Následující karvinská výstava se pak věnovala uměleckému dílu a životu zdejšího významného rodáka *Franciszka Świdra*. Byla představena řada prací, pro něž autor čerpal náměty ze svého milovaného města a regionu v průběhu svého tvůrčího života. Výstava *Panská sídla na Těšínsku* v Českém Těšíně prezentovala přehledné shrnutí výsledků několikaletého systematického průzkumu těchto staveb v regionu. Ve výstavní síni Musaion v Havířově byla

Výstava *Zašlá sláva*
chladných zbraní, Havířov
8. listopadu 2011 –
11. března 2012,
foto David Durczok

počátkem listopadu 2011 zpřístupněna výstava *Zašlá sláva chladných zbraní*, která představila jednotlivé druhy zbraní a jejich vývoj od nejstarších forem. Doplnily ji části zbroje a věrné repliky dobových bojovníků. *Archeologické nálezy vrcholného středověku na Těšínsku* – nejvýznamnější lokality a nálezy z období od poloviny 12. století do konce 15. století z regionu Těšínského Slezska mohli až do konce března 2012 zhlédnout návštěvníci muzejní pobočky v Orlové. Poslední výstavu v rámci realizovaného projektu lze najít v Technickém muzeu v Petřvaldě. Dlouhodobá expozice *Tradice hornictví* představuje střípky z dolování černého uhlí na Karvinsku, jež ovlivňuje život lidí v regionu už více než dvě století. Presentuje život spojený s hornictvím v celé jeho pestrosti a každodennosti.

V rámci českého projektu se tak uskutečnilo sedm plánovaných akcí (šest výstav a jedna akce pro veřejnost). Společně s Těšínskou muzejní nocí

je zhlédlo celkem 4 875 osob (rok 2011), za první čtvrtletí udržitelnosti pak dalších 2 295 (rok 2012). Pro účely propagace bylo vydáno 2 800 plakátů, 2 800 pozvánek a 1 000 ks katalogu k výstavě Franciszek Świder. Pro návštěvníky byly připraveny interaktivní testy – pracovní listy pro děti a školy.

Realizace projektu vedla k přeshraniční integraci a posílení dlouhodobých forem česko-polské spolupráce. Vzájemnou propagací došlo ke zvýšení kvality marketingových aktivit a lepšímu zpřístupnění daných muzeí, což mělo pozitivní dopad na potenciální návštěvníky partnerských institucí a jejich zájem poznávat společnou historii a regionální tradice po obou stranách řeky Olzy. Aktivit y zrcadlových projektů se vhodně doplňovaly. Obě muzea připravila tematické výstavy a akce, propagační materiály i katalog a vycházela si vzájemně vstříc při půjčování sbírkových předmětů. Společnou realizací tak mohly být široké veřejnosti prezentovány výsledky činnosti partnerů.

Akce / Výstava	Termín instalace	Návštěvnost (r. 2011)	Návštěvnost (r. 2012)
Těšínská muzejní noc (Český Těšín)	27. 5. 2011	166	
Noc v Archeoparku	28. 5. 2011	115	
Národopisná pracovnice Jiřina Králová	2. 6.–30. 10. 2011	657	
Franciszek Świder	14. 7.–30. 9. 2011	1 303	
Panská sídla na Těšínsku	6. 9.–20. 11. 2011	434	
Zašlá sláva chladných zbraní	8. 11. 2011 – 11. 3. 2012	1 868	1 193
Archeologické nálezy vrcholného středověku na Těšínsku	22. 11. 2011 – 30. 3. 2012	204	611
Tradice hornictví	od 29. 11. 2011 (dlouhodobě)	128	491

Projekt *Dvě města – jedna tradice / Dwa miasta – jedna tradycja* (CZ.3.22/3.3.05/10.02025) byl spolufinancován Evropskou unií z prostředků Evropského fondu pro regionální rozvoj prostřednictvím Euroregionu Těšínské Slezsko – Śląsk Cieszyński

Adamczyk, Irena: Sztuka gotyku i renesancu. Katalog zbiorów Działu Sztuki Muzeum Śląska Cieszyńskiego. Malarstwo, rzeźba, rzemiosło artystyczne. Cieszyn 2011, 204 s., ISBN 978-83-922005-0-5

Katalog prezentuje předměty z období gotiky a renesance uložené v nepřehlédnutelné uměleckohistorické sbírce Muzeum Śląska Cieszyńskiego v Těšíně. V rámci Těšínska se jedná o první samostatný pokus o systematickou

sumarizaci dochovaných památek tohoto období. Vedle malířství a sochařství byla pozornost autorky věnována rovněž sbírkovým předmětům z oblasti uměleckého řemesla (keramika, puškařství – těšínské nábytky, cechovní památky, liturgické předměty aj.). Vedle řady kvalitních barevných fotografií je k dispozici soupis použitých pramenů a literatury a podrobnější resumé v anglickém jazyce.

Pindór, Mirosława: Teatr w Cieszynie i jego stuletnie dzieje (1910–2010). Cieszyn 2010, 104 s., ISBN 978-83-60917-80-0

V sobotu 24. září 1910 byla slavnostně otevřena novostavba německého divadla (Deutsches Theater) v Těšíně. Novobarokní objekt byl vystavěn v letech 1909–1910 na základě projektu vídeňského ateliéru Fellmer & Hellmer. Pamětní publikace nabízí formou cenného textového i ikonografického materiálu náhled do pohnutých dějin a současnosti divadelnictví v dnešním polském Těšíně. Kniha je doplněna barevnými fotografiemi těšínského Teatru im. A. Mickiewicze z objektivu Janusze Szczotky.

Friedl, Jiří (ed.): Státní politika vůči polské menšině na Těšínsku v letech 1945–1949. Výběrová edice dokumentů. Bibliotheca Tessinensis V. Series Bohemica 3. Praha – Český Těšín 2011, 623 s., ISBN 978-80-7286-194-1

Významný ediční počín předkládá prameny týkající se komplikovaných vztahů mezi státními orgány Československé republiky a představiteli polské národnostní menšiny v československé části Těšínska po druhé světové válce.

Období je charakterizováno opětovným sporem o státní příslušnost tohoto území ukončeným v roce 1947 podepsáním spojenecké smlouvy mezi Československem a Polskem. Rozsáhlá ediční část zpřístupňuje znění 175 dokumentů uložených nejen v pražských, ale i v místních archivních institucích. Pečlivě připravená publikace je doplněna nezbytným vědeckým aparátem (poznámky, rejstříky, seznamy pramenů a literatury či cizojazyčná resumé).

Mítková, Alena a kol.: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Štátny archív v Bytči, pobočka Čadca. Informatívny sprievodca po archívnych fondoch. Ministry of Interior of the Slovak republic. State archive in Bytča, branch Čadca. Informative guide to the archival fonds. Čadca [2011], 44 s., ISBN 978-80-969922-2-5

Občanské sdružení Terra Kisucensis vydalo historicky první publikaci mapující dějiny a obsah fondů okresního archivu v Čadci u příležitosti 60. výročí jeho existence. Ačkoliv se v rámci Slovenska jedná o jeden z menších archivů, jeho fondy

představují primární studnici poznatků pro dějiny Kysuc především ve 20. století. Badatel prostřednictvím brožury získá ucelený přehled o všech současných fondech archivu, jejich zpracování či chronologickém vymezení.

Města a obce Těšínska se představují

Malenovice

Nepřehlédnutelnou přírodní dominantou horské obce Malenovice je nejvyšší vrchol Těšínska i celých Moravskoslezských Beskyd – Lysá hora (1 323,4 m n. m.), v letech 1939–1945 nejvyšší hora protektorátu Čechy a Morava. Lidskou pozornost přitahovala již před staletími, z roku 1732 pochází zmínka o kapli na Lysé hoře. Na jejím místě byl roku 1900 postaven dřevěný kříž. Tou dobou zde již byla v provozu turistická útulna arciknížete Albrechta (od roku 1895). Dnešní dominantou vrcholu je televizní vysílač a měřicí stanice Českého hydrometeorologického ústavu. V dohledné době se k nim zařadí i budovaná Bezručova chata a Slezský dům. Katastr Malenovic se v těchto místech stýká s územím obcí Krásná a Ostravice (původně katastr obce Staré Hamry). Již ve 40. letech 20. století vznikl projekt vybudování lanové dráhy na vrchol Lysé hory, dodnes se ho však nepodařilo naplnit.

Větší část Malenovic leží na severozápadních svazích Lysé hory, především v hluboce zaříznutém údolí potoka Satiny, na němž se nachází i unikátní vodopád. Dalšími vodními toky v obci jsou Sibudov, pramenící mezi severně položenými vrchy Tanečnice (820 m n. m.) a Hradová (790 m n. m.), a Bílý potok, jehož pramen je nutné hledat mezi vrchy Staškov (752 m n. m.) a Ostrá hora (782 m n. m.). V katastru obce nalezneme přírodní rezervaci Malenovický kotel i přírodní památku Louky pod Lukšincem.

Malenovice patří k mladším obcím někdejšího frýdeckého panství. Její počátky, stejně jako sousední Krásné a Nové Vsi, souvisí s postupem tzv. valašské a pasekářské kolonizace. Malenovice vznikly v období držby frýdeckého panství Janem Bruntálským z Vrbna v letech 1606–1620. S frýdeckým panstvím sdílely osudy až do jeho zániku. Malenovice byly původně součástí okresu Frýdek, v letech 1868–1901 okresu Těšín a poté opět Frýdek. V roce 1949 byla obec přičleněna k okresu Frenštát pod Radhoštěm a po jeho zrušení v roce 1960 k okresu Frýdek-Místek.

Nejvýznamnější architektonickou dominantou a kulturní památkou je kostel sv. Ignáce z Loyoly na návrší Borová (492 m n. m.), který byl vystavěn v katastru Lubna nákladem hraběte Františka Eusebia z Oppersdorfu. Vysvěcen byl 14. září 1673. Ve druhé polovině 19. století byl přestavován. Od roku 1785 je Borová sídlem samostatné farnosti. Tehdy zde byla zřízena i škola. Na Borové se dochovala školní budova z roku 1810. V roce 1899 bylo přikročeno k výstavbě nové školní budovy pod Borovou (dnes sídlo malenovického obecního úřadu). Návrší Borová bylo úředně vyňato z katastru Lubna roku 1882 a přičleněno k Malenovicím.

Název místní části Hutě je poslední připomínkou existence sklárny, kterou pro potřeby frýdeckého panství založil František Eusebius z Oppersdorfu. Její činnost je doložena od 70. let 17. století do počátku 18. století. V Malenovicích se do roku 1895 ve štolu svatého Karla v údolí Satiny těžila železná ruda pro potřeby arciknížecích železáren v Bašce a Lískovci.

Rozlehlý horský katastr býval v minulosti operačním prostorem zbojníků. Několik jich z obce pocházelo, nejznámější je bezesporu Jiří Jurášek (Juráš), nejbližší druh zbojníka Ondráš z Janovic. K „Pánu Lysé hory“ a jeho druhu Jurášovi, který byl popraven roku 1716 v Těšíně, se v Malenovicích řadí několik míst opředených pověstmi. Nejznámější jsou tzv. Ondrášovy díry mezi Lukšincem a Staškovem. Ondrášova družina měla mít v těchto pseudokrasových jeskyních úkryt. Podobné pověsti se váží k Ondrášově skále v lokalitě U Korýtky či Satinskému vodopádu. Fenomén zbojnictví se promítl i do názvu turisticky oblíbené Dřevjanky U Zbuj na Staškově. Nedaleko se nachází další proslulé beskydské pohostinství U Veličků.

Během 20. století prošla obec zásadní proměnou. Ještě v meziválečném období proběhla úprava dopravní infrastruktury, během druhé světové války byla obec elektrifikována. Již od 30. let 20. století se Malenovice staly vyhledávanou turistickou destinací, o čemž svědčí nejen výstavba soukromých, nýbrž i turistických chat. V roce 1935 byla na vrcholu Lysé hory slavnostně otevřena Bezručova chata (vyhořela roku 1978). Období konce války připomíná světoznámá kamenná mohyla na Ivančeně, budovaná od roku 1946 jako památka na popravu pěti ostravských skautů nacisty. Poválečný vývoj přinesl obci stavební rozvoj a modernizaci, které přibrzdo dočasné správní spojení s Frýdlantem nad Ostravicí (v letech 1975–1990). Současná tvář obce se mění především v souvislosti s masivní výstavbou rodinných domů i veřejných budov. Úprava společných prostranství dodává obci na přitažlivosti a je výrazem jejího rozvoje.

Farní kostel sv. Ignáce z Loyoly na Borové, r. 2010

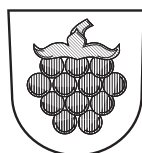
Satinský vodopád, kolem r. 1910

Celkový pohled, vpravo centrum obce, v pozadí Lysá hora, r. 2010

Vodní píla č. p. 53 v údolí Satiny, kolem r. 1915

Adresa: Obecní úřad Malenovice, Malenovice 85, 739 11 Frýdlant nad Ostravicí, tel.: 558 678 533, e-mail: ou@obec-malenovice.cz, www.malenovice.eu • Starosta obce: JUDr. Vladimír Malarz • Počet členů zastupitelstva: 7 (Za Malenovice krásnější – 2 mandáty; Hasiči Malenovice – 2; Sdružení nezávislých kandidátů – Malenovice aktivní a kulturní – 1; Malenovice pro všechny spoluobčany – 1; ODS – 1) • Počet obyvatel k 31. 5. 2012: 634, z toho 302 žen a 332 mužů • Rozloha: 1 299 ha

Text Jan Al Saheb a David Pindur, ilustrace Obecní úřad Malenovice

